

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 323:07(576.3) + 66.3(06)+76.12 (2Т)

СУЛТОНОВ МУҲАМАДАТО ИСОЕВИЧ

«САДОИ МАРДУМ» –

ҲАМЧУН НАШРИЯИ ПАРЛАМЕНТӢ

(Ҳимояи такрорӣ)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи
ихтисоси 6.2.22. Рӯзноманигорӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор

Муродӣ Мурод Бердӣ

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИЧА

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҶО ВА Ё АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА	4-13

БОБИ I. ОМИЛҶОИ ПАЙДОИШ ВА ТАШАККУЛИ	
НАШРИЯИ «САДОИ МАРДУМ»	14-42

1.1. Вазъи сиёсиву фарҳангии замони бозсозӣ ҳамчун омили асосии таъсиси нашрия	14-31
2.2. Марҳилаҳои ташаққул ва таҳаввули рӯзномаи «Садои мардум» пас аз Истиқлоли давлатии Тоҷикистон	31-42

БОБИ II. ВИЖАГИҶОИ ШАКЛИЮ МУНДАРИҶАВИИ	
НАШРИЯ	43-88

2.1. Вижагиҳои ороиш ва дизайни нашрия.....	43-61
2.2. Таснифоти мавзӯии маводди нашрия	61-88

БОБИ III. ТАНОСУБИ ЖАНРҶОИ ПУБЛИТСИСТӢ ДАР	
РӯЗНОМАИ «САДОИ МАРДУМ»	89-156

3.1. Воқеиятҳои муҳими рӯз ва инъикоси онҳо дар қолаби жанрҳои хабарӣ	89-107
3.2. Мавқеи жанрҳои таҳлилӣ дар баррасии масъалаҳои сиёсиву иҷтимоӣ	108-131
3.3. Муаррифии қорномаи шахс дар жанрҳои лавҳаву очерк.....	132-156

ХУЛОСА.....	157-162
--------------------	----------------

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ	
ТАҲҚИҚ.....	163-164
РӯЙХАТИ АДАБИЁТ.....	165-183

НОМГҶҶИ ИҲТИСОРАҲО ВА Ё АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ИҶШС (СССР) – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ (Союз Советских
Социалистических Республик)

ҶШС – Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Тағйирот ва дигаргуниҳои азими вазъи сиёсӣву иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва низоми давлатдорӣ, ки дар нимаи дувуми солҳои ҳаштодум ва ибтидои солҳои навадуми садаи бист, баъд аз бозсозии горбачёвӣ, дар Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ ба амал омад, ба раванди шаклгирии озодии баён, гуногунандешии иттилоотӣ, шиноخت ва эҳтироми ҳуқуқи инсон, инсонпарвар сохтани ҷомеа, бисёрҳизбӣ, мустақилияти нисбии идоракунӣ дар ҷумҳуриҳои шуравӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, то ҷое мусоидат кард. Ба ин тартиб, «дар натиҷаи ислоҳот дар тамоми соҳаҳои ҷомеа тағйироти ҷиддӣ ва назаррас ба амал омад ва нахустин нафасҳои ҷомеаи дигаргуншаванда дар васоити иртиботи ҷамагонӣ ва ҷамчунин, воситаҳои ахбори омма эҳсос мешуд. Таъсиси шабномаҳо, пайдо шудани мақолаҳо, гуфторҳо ва барномаҳои интиқодӣ зидди шахсиятҳои «танқидшаванда», давраҳои алоҳидаи таърихӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ, беобрӯ кардани мақомотҳои расмӣ, ба вучуд омадани матбуоти даврии ғайриошкорои зиддиҳукуматӣ, пош хӯрдани системаи васоити ахбори оммаи ҳизбию давлатӣ, шакл гирифтани матбуоти даврии ошкорои аҳзоби мухталифи сиёсӣ далел бар инанд. Ҷамаи ин равандҳо «дер ё зуд дар Тоҷикистон низ амалӣ мешуд ва ҳатто, дар бисёр маврид, ин гӯшаи канорӣ аз бисёр ҷамоҳири шуравӣ бартарӣ дошт» [117, с. 239-240]. Ин ҷараён барои ба вучуд омадан ва ташаккул ёфтани ВАО-и сифатан нав, ки равишҳои гуногуни эҷодӣ ва иттилоотиро дар пай дошт, то ҷое мусоидат намуд.

Ҷамзамон, бо таҳаввулоти сиёсӣ ва иҷтимоӣву фарҳангӣ, ки дар ҷомеаи шуравӣ ба амал меомад, ба истиклол расидани Тоҷикистон заминаи воқеии дигаргуниҳоро дар тафаккур, андеша ва оромии мардум ба вучуд овард, ки ин ҷараён низ яке аз омилҳои таъсиргузори пайдоиш ва ташаккули матбуоти даврии сифатан нави миллӣ гардид. Зери таъсири вазъи сиёсӣву иҷтимоӣ ва фарҳангии баамаломеа ҷараёни худогоҳӣ ва худшиносии миллӣ низ афзоиш ёфт, ки ин омил ба зухур ва таҳаввули вазъи иттилоотӣ бетаъсир набуд. Нақши

омилҳои зикршуда дар бавучудой ва ташаккули рӯзнамаҳои ҳукумати низ чашмрас буд, ки натиҷаи он таъсиси рӯзнамаи парлумонии «Садои мардум» ҳамчун мақомоти Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон «дар сатҳи миллату давлат» [117, с. 251] мебошад. Ин нашрияи даврӣ дар низоми матбуоти даврии тоҷик аввалин нашрияи парламентӣ махсуб меёбад, ки дар тури фаъолияти беш аз сисолаи худ дар фазои иттилоотии кишвар, хусусан байни аудиторияи ниҳодӣ, мавқеъ ва нуфузи шоён пайдо кардааст. Омилҳои пайдоиш, таърихи нашр ва вижагиҳои мундариҷавию жанрии рӯзнамаи «Садои мардум», ки тури солҳои муайян шакл ва инкишофу таҳаввул ёфтааст, имкон медиҳад, ки фаъолияти аввалин нашрияи парлумонии ҷумҳурӣ ва хусусиятҳои типологии он ба таври ҷомеъ мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор гирад.

Дар ин равиш аз ҷиҳати амалӣ ва назарӣ мушаххас намудани марҳилаҳои инкишоф, нақш ва ҷойгоҳи нашрияи даврии «Садои мардум» дар солҳои нооромии вазъи кишвар, ҷараёни дигаргуниҳои ҳаёти ҷомеа, ташаккули малакаи таҳияи қонунҳо, оммавикунонии қонуну қарорҳо ва асноди расмиву ҳуқуқӣ, ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ, шаклгирии афкори нави омма, ҳамдигарфаҳмӣ, қонест намудани талаботи маънавии ҷомеа ба иттилооти муҳим ва созанда, аз ҷумла оид ба мушкилоти сиёсиву иҷтимоӣ, забону адабиёт ва фарҳанги миллии низ, муҳим буда, ин усули таҳқиқ имкон фароҳам меоварад, ки доир ба тазодҳои давраи гузариш, тарз ва равишҳои ташаккул ва таҳаввули матбуоти даврии сифатан нав дар асоси таҷрибаи ин рӯзнама сухан карда, дар матни воқеиятҳои давраҳои гуногун ба нақш ва ҷойгоҳи ин нашрияи даврии парлумонӣ дар фазои иттилоотии кишвар ҷиҳати таҳкими таҷрибаи қонунгузорӣ, маърифати ҳуқуқӣ ва амсоли ин баҳо дода шавад. Ҳамаи ин аз таъйиди мубрами таҳқиқи ин мавзӯ шаҳодат медиҳад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Нашрияи «Садои мардум» то имрӯз мавриди таҳқиқ ва арзёбии ҷудогона қарор нагирифта бошад ҳам, дар баъзе мақолаҳо, мусоҳибаҳо ва китобҳои марбут ба масъалаҳои матбуоти даврӣ ва таърихи журналистикаи тоҷик ба таври мухтасар ва умумӣ аз он ҳамчун

нахустин рӯзномаи парлумонии ҷумҳурӣ дар таърихи матбуоти даврии тоҷик, замони нашр ва баъзе равишҳои эҷодии он ба таври фишурда ёд шудааст [133, с. 31]. Аз ҷумла, И. Усмонов ва Д. Давронов дар китоби «Таърихи журналистикаи тоҷик» (2008) доир ба таърихи нашр, мавзӯ ва масъалаҳое, ки рӯзнома инъикос мекунад, мақом ва ҳадафҳои ғоявию миллии он ҳамчун рӯзномае «дар сатҳи миллату давлат» [115, с. 251] сухан кардаанд. Ҳамчунин, ин муҳаққиқон доир ба фосола ва теъдоди наشري рӯзнома дар як ҳафта, рубрикаҳо ва жанри маводҳои нашршуда мухтасаран маълумот додаанд, ки нахустин баррасии иттилоотии наشريя мебошад.

Ҳамин гуна маълумоти мухтасар дар бораи наشريяи «Садои мардум» дар китобҳои дарсӣ ва таълимии М. Султонов «Периодическая печать независимого Таджикистана» [108, 26-27], И. Усмонов «Журналистика. Ҷилди 4» [117, с. 270-271], Ш.Б. Муллоев ва А.А. Раҳимов «Современная таджикская журналистика» [77, с. 10-12], Қ. Шарифзода «Газета (рӯзнома)» [133, с. 31-33] ва «Донишномаи матбуоти даврии тоҷик» [43, с. 30-331] низ омадааст, ки фақат фарогири маълумоти мухтасар дар бораи соли нашр, тобеияти идорӣ ва ҳадафҳои иттилоотии наشريя мебошад.

Дар ин миён дар матбуоти даврӣ, аз ҷумла, баъзе рӯзномаву маҷаллаҳо мақолаву мусоҳибаҳое низ ба ҷоп расидаанд, ки маълумоти аввалияро доир ба ин наشريя дар бар гирифтаанд. Дар ин равиш, метавон аз мақолаҳои У. Мирсаидов «Аввалин рӯзномаи миллат» [74], Т. Некқадм «Садои бахт биёр аз барои мардуми мо» [91, с. 17-21], С. Асозода «Рӯзномаи «Садои мардум» ва Истиқлолияти давлатӣ ҳамсоланд» [12], мусоҳибаи Ш. Ҳамдампури «Рӯзномаи «Садои мардум» асосгузори журналистикаи муосири тоҷиканд» [171] ва Д. Раҷабӣ «Ҳишти аввали «Садои мардум» [134] ва Қ. Шарифзода ёд кард, ки қадами аввал дар шинохт ва арзёбии ҳадафҳои иттилоотии ин наشريя мебошанд.

Таҷлили санаи таъсиси рӯзнома низ василаи дигари наشري мақолаҳо дар бораи он мебошад. Дар ин замина, дар рӯзҳои ҷашнгирии 10-солагии ва 30-

солагии нашрия муборакбодии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов таҳти унвони «Ба ҳайати эҷодии рӯзномаи «Садои мардум» (27-уми июни соли 2001), мақолаҳои Қ. Шарифзода, А. Достиев, С. Асозода, мусоҳибаҳои Ш. Ҳамдамपुर, Ворис ва номаҳои шодбоши намояндагони ҷомеаи шахрвандиро нашр намуд, ки низ дар шинохти фаъолияти нашрия дар тури солҳо муҳим мебошанд.

Аз ин мурури кӯтоҳ метавон ба ин натиҷа расид, ки то ба имрӯз хусусиятҳои мундариҷавию сохторӣ ва типологии нашрияи парлумонии «Садои мардум» ба таври ҷомеъ таҳқиқ ва баррасӣ нашудааст. Дар ин таҳқиқ мо кӯшиш намудем, ки бори аввал омилҳои пайдоиш, таърихи нашр, мушаххасоти шакливу ороишӣ, мавзӯиву жанрӣ, ҷанбаҳои типологӣ ва касбии ин нашрияи парлумонии кишварро ба таври маҷмӯӣ таҳқиқ карда, нақш ва ҷойгоҳи онро дар ҷазои иттилоотии ҷумҳурӣ муайян намоем.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Масъалаҳои, ки мавриди таҳқиқи рисола қарор гирифтаанд, бо барнома ва мавзӯҳои алоқаманд бо таҳқиқоти илмӣ пайванди бунёдӣ дошта, натиҷаҳо ва хулосаҳои бадастомада, дар таҳия ва такмили васоит ва барномаҳои таълимӣ нақши муҳим бозида метавонанд. Мавзӯи диссертатсияи мазкур дар доираи яке аз самтҳои қорҳои илмиву таҳқиқии кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон қарор дорад. Инчунин қори диссертатсионии мазкур аз рӯйи мазмуну мундариҷаи худ бо мавзӯҳои пешбиниамудаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.02.2025, таҳти № 114 «Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2021-2030» мувофиқат мекунад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи асосии диссертатсия таҳқиқи «Садои мардум» ба сифати нашрияи парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти вижагиҳои шакливу ороишӣ ва мундариҷавию жанрӣ аст.

Вазифаҳои таҳқиқ. Бо дарназардошти моҳият ва ҷанбаҳои назариву амалии масъалаи мавриди таҳқиқ, ки бори аввал омӯхта мешавад, ба ҳаллу ҷасли вазифаҳои мушаххаси зерин саъй карда шудааст:

– муайян намудани омилҳои асосии пайдоиш ва ташаккулу таҳаввули наشريи парлумонии «Садои мардум»;

– баррасии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омилҳои таъсиргузор дар бавучудоии настрия;

– бо дарназардошти воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва раванди тағйиротҳо дар фазои иттилоотии кишвар мушаххас намудани марҳилаҳои ташаккул ва рушди настрии парлумонӣ;

– арзёбии вигагиҳои сохторӣ, ороишӣ ва дизайни настрии даврии «Садои мардум дар солҳои гуногуни интишор;

– таҳқиқ ва таҳлилу арзёбии вигагиҳои мундариҷавӣ ва мавзуии настрия;

– таснифи мавзӯҳои маводди дар настрия ҷопшуда дар заминаи воқеиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;

– таҳлили таносубии жанрҳои публицистӣ дар шумораҳои гуногуни настрии «Садои мардум»;

– дар заминаи таҳлили маводди хабарии дар настрия бачопрасида муайян кардани маҳорати рӯзноманигории муаллифон дар инъикос ва шарҳу тавзеҳи воқеиятҳои иҷтимоӣ;

– муайян кардани тарзи инъикос ва баррасии масъалаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва ахлоқиву фарҳангӣ дар қолаби жанрҳои таҳлилӣ;

– таҳлил ва арзёбии тасвири корнома ва ҷеҳраи инсониву касбии шахсиятҳои шинохта дар қолаби лавҳаву очеркҳо.

Объекти таҳқиқ. Объекти асосии таҳқиқи диссертатсия настрии парлумонии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Садои мардум» мебошад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқ. Предмети таҳқиқи диссертатсия омилҳои пайдоиш, ташаккулу таҳаввул ва хусусиятҳои шакливу ороишӣ ва мундариҷавию жанрии касбии настрия мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқ. Асосҳои назариявии диссертатсия ба дастовардҳои илмӣ олимони ватанӣ И. Усмонов, А. Нуралиев, А. Саъдуллоев, П. Гулмуродзода, А. Азимов, М. Муродӣ, М. Абдуллозода, Ҷ. Саъдуллоев, Ш. Муллоев, С. Хочазод, Б. Кутбиддинов ва донишмандони хориҷӣ В.М. Горохова, С. М. Гуревич, Е. Прохоров, В. Учёнова, В. Ворошилов, И.Д. Фомичева, А. Тертичный, М. Ким дигарон бунёд ёфтааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ. Навгониҳои илмӣ диссертатсия дар нуқоти зерин зоҳир шудаанд:

– дар рисола бори нахуст заминаҳо, омилҳои пайдоиш ва зинаҳои ташаккул ва таҳаввули аввалин нашриҳои парлумонии ҷумҳурий - «Садои мардум» таҳқиқ ва арзёбӣ шудааст;

– Истиқлоли давлатии Тоҷикистон ҳамчун омил таъсиргузор ба фазои иттилоотии кишвар ва озодандешиву плюрализм баррасӣ шуда, нақши ин таҳаввулот дар шаклирии матбуоти даврии озоди парлумонӣ мушаххас гардидааст;

– вижагиҳои сохториву шаклии нашрия, аз ҷумла, ороиш ва дизайн, моҳияти таблиғию зебоишиносии ин унсурҳо ҳаматарафа таҳлил ва баҳогузорӣ шудааст;

– хусусиятҳои мундариҷавии нашрия дар алоқамандӣ бо воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоии давр таҳқиқ шуда, дар ҳамин замина, маводди дар солҳои гуногун бачопрасида аз рӯйи мавзӯ тасниф ва дастабандӣ гардидааст;

– мухтассот ва таносуби жанрҳои публитсистӣ дар заминаи воқеиятҳои муҳимми ҳаёти ҷомеа таҳлил ва арзёбӣ шуда, дараҷаи қорбурд ва фарогирии масъалаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар қолаби жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ муайян ва мушаххас карда шудааст;

– дар рисола лавҳаву очеркҳои, ки сарнавишт ва ҷаҳолияти касбии шахсиятҳои алоҳидаро инъикос кардаанд, таҳлил шуда равиши касбии тасвири қорномаи ин афрод баҳогузорӣ гардидааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Таҳқиқ нишон дод, ки вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии солҳои навадуми садаи XX барои равишҳои озодаандешӣ, плюрализм ва ниҳоят, таъсиси матбуоти даврии нав дар сатҳи парлумони Тоҷикистон шароити мусоид ба вучуд овардааст. Дар раванди таъсисёбӣ ва ташаккулу таҳаввули нашрияти парлумонии «Садои мардум» нақши омилҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инкишофи ҷомеа ва руҳи озодихоҳии он калон аст.

2. Аз баррасиҳои илмӣ маълум гардид, ки нашрияти «Садои мардум» дар давраи душвори ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба фаъолият сар карда, дар як давраи барои кишвар тақдирсоз – муқовиматҳои аҳзоби сиёсӣ ва гурӯҳҳои мухолифани ҳукумати расмӣ, барои инъикоси воқеиятҳои муҳим ва паҳши иттилоот нақшу таъсир гузоштааст.

3. Аз пажӯҳиш бармеояд, ки аз ибтидои фаъолият нашрияти «Садои мардум» ба интишори иттилооти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, маълумоти мунтазам дар бораи фаъолияти Маҷлиси Олӣ, ниҳодҳои давлатӣ, ва амсоли ин таваҷҷуҳи бештар намуда, ҳаллу ҷасли масъалаҳои муҳимро мақсади асосии худ муайян намудааст.

4. Таҳлили жанрии маводди нашрияти мавриди таҳқиқ собит месозад, ки таносуб ва рангорангии жанрҳои публицистӣ аз вижагиҳои сохтори мундариҷавӣ ва шакли нақшаи буда, инъикоси муҳимтарин воқеаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар қолаби жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий равиши асосии фаъолияти касбии онро муайян менамояд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ. Ҷустуҷӯҳои назарӣ ва амалии анҷомёфта имкон дод, ки нашрияҳои парлумонӣ ҳамчун типӣ нави матбуоти даврӣ шинохта шавад, симо, нақш ва ҷойгоҳи нақшаи парлумонии «Садои мардум» дар низомии матбуоти даврии тоҷик ва фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва мушаххас гардад. Ҳамчунин, рисола то андозае барои равшан кардани дараҷаи инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ва савияи касбии рӯзноманигорон ва мухбирони ин нақшаи

мусоидат карда, нуктаҳои норавшани таърихи матбуоти даврии тоҷик ва публитсистикаро шарҳ медиҳад.

Бо дарназардошти ин, дар диссертатсия кӯшиш карда шудааст, ки фаъолияти нашрия ва мухбирони он дар партави дигаргуниҳои сиёсӣ иҷтимоӣ солҳои навадуми садаи гузашта ва баъди он арзёбӣ шуда, ҳолигӣ, ки дар ин замина вучуд дошт, пур карда шавад.

Натиҷаҳои пажӯҳиши мазкур метавонад зимни таълифи таърихи журналистикаи тоҷик, жанрҳои публитсистика, таҳияи маводди таълимӣ, дастурҳои назарию амалӣ, ҳангоми хондани курсҳои махсус аз фанҳои таърихи журналистикаи тоҷик, асосҳои фаъолияти эҷодии журналист, модули семинарҳо дар факултету кафедраҳои рӯзноманигорӣ макотиби олии Тоҷикистон ба таври васеъ истифода шавад.

Маводди диссертатсия, ҳамчунин, метавонад ҳам ба мутахассисон ва ҳам доираи васеи хонандагон ба сифати раҳнамо дар шинохти дигаргуниҳои соҳаи матбуот, аз ҷумла фаъолияти нашрияи «Садои мардум», хизмат кунад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.2.22. Рӯзноманигорӣ мувофиқат мекунад. Дар доираи ин ихтисос масъалаҳои зерин мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаанд, ки ба бандҳои 1, 2, 7-и «Соҳаҳои таҳқиқот»-и шиносномаи ихтисоси илмӣ алоқамандӣ доранд:

- омилҳои асосии пайдоиш ва ташаккули таҳаввули нашрияи парлумонӣ;
- вигаҳои сохторӣ, ороишӣ ва дизайни матбуоти даврӣ дар солҳои гуногуни интишор;
- таснифи мавзӯҳои маводди ҷопӣ дар заминаи воқеиятҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ;
- таҳлили таносубии жанрҳои публитсистии маводди матбуоти даврӣ.

Диссертатсия ба таҳқиқи ҳамин масъалаҳо бахшида шуда, бевосита ба доираи таҳқиқоти пешбинишудаи шиносномаи ихтисоси илмӣ номбурда ворид мегардад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Саҳми инфиродии муҳаққиқ дар омӯзиш ва арзёбии амиқи нашриёи «Садои мардум», дар ҷамъоварии маводди сарчашмаҳои назариву амалӣ, омӯзиш ва натиҷагирӣ аз таҳқиқоти донишмандони соҳа, фарогирӣ ва муқоисаю баҳрабардорӣ аз назариёти донишмандони худиву хориҷӣ, омода намудани мақолаю маърузаҳо ва наشري рисолаю дастурҳои таълимӣ доир ба мавзӯи мазкур зоҳир мегардад. Таҳқиқоти анҷомёфта маҳсули заҳмати чандсолаи муаллиф буда, ниҳоят дар шакли диссертатсияи комил ба поён расидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Мундариҷаи асосии диссертатсия дар суҳанрониҳо ва мубоҳисаҳои довталаби дараҷаи илмӣ дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ, аз қабили «30-юмин солгарди қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон намудани соли 2024» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф солҳои 2020-2040» (ДМТ, 24-уми апрели соли 2024), «Васоити электронии ахбор дар шароити вусъатёбии муборизаҳои иттилоотӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллӣ» (ДМТ, 3-юми октябри соли 2024), конференсияи байналмилалӣ илмию амалии «Стратегия ва тамоюлҳои рушди журналистика, филология ва лингводидактика» (Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон, 24 ноябри соли 2024) ва маҳфилу конференсияҳои донишгоҳии ҳайати устодону кормандони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (солҳои 2023-2024), автореферат ва мақолаҳои ҷудогонаи муаллиф, ки дар маҷмуа ва маҷаллаҳои гуногуни илмӣ ба таъб расидаанд, инъикос гардидааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи матбуоти факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (суратмаҷлиси №3, аз 28.10.2025) муҳокима ва ба ҷимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Хулосаҳои асосии диссертатсия дар 6 мақола, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтаанд.

Сохтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт фароҳам омадааст. Ҳачми умумии диссертатсия 183 саҳифаи чопи компютериरो ташкил медиҳад.

БОБИ I
ОМИЛҲОИ ПАЙДОИШ ВА ТАШАККУЛИ НАШРИЯИ
«САДОИ МАРДУМ»

1.1. Вазъи сиёсиву фарҳангии замони бозсозӣ ҳамчун омили
асосии таъсиси нашрия

Масъалаи заминаҳои таърихию фарҳангӣ ва омилҳои сиёсиву иҷтимоии пайдоиш ва ташаккули ин ё он нашрияи даврӣ, аз ҷумла рӯзномаи «Садои мардум», танҳо ба омӯзиши мушкilotи сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тамоюлҳои инқилобии таҳаввулоти ҳаёти ҷомеа ва нақши шахсиятҳо дар ин раванд марбут набуда, доираи фарохтари таҳқиқу арзёбиро дар бар мегирад, ки якеи он дар алоқамандӣ бо ҳадафҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, замонӣ ва хоси касбӣ омӯхтани замони пайдоиш, омилҳои таҳрикбахш ва шаклдиҳандаи сохтори шакливу ороишӣ, мундариҷавию ғоявӣ ва жанриву хунарии нашрия мебошад. Бо дарназардошти мубрамии масъалаи зикршуда, дар ин фасл хостем заминаҳои таърихиву иҷтимоӣ ва омилҳои асосии пайдоиши нашрияи даврии «Садои мардум»-ро таҳқиқу таҳлил ва арзёбӣ намоем.

Рӯзномаи «Садои мардум» ҳамагӣ чанд рӯз қабл аз Эълومияи Истиқлоли давлатии Тоҷикистон (9-уми сентябри соли 1990) таъсис шудааст, ки ба санаи 29-уми августи соли 1990 рост меояд. Маҳз, дар ҳамин рӯз Қарори Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ташкили наشري рӯзнома – мақомоти Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон» аз 29 августи соли 1990 ба тасвиб расида, ки дар он, аз ҷумла, омадааст: «Бо мақсади сари вақт ва ҳаматарафа инъикос намудани фаъолияти ҳамаи соҳаҳои Шуроҳои депутатҳои халқ, нақши онҳо дар ҳалли масъалаҳои муҳимми иҷтимоию иқтисодии кишвар, тараққиёти республика рӯзномаи мустақил – органи инъикоси қонунҳои қабулгардида ва ибрази назари намояндагони халқ рӯзномаи мустақил – Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон бо унвони «Садои мардум» таъсис дода шавад» [186]. Санаи мазкур собит месозад,

ки дар миёни ҷумҳуриҳои шуравӣ Тоҷикистон пас аз Русия дувумин кишваре маҳсуб меёбад, ки соҳиби рӯзномаи давлатии парлумонӣ гардидааст.

Ҳодисаи чанд рӯз қабл аз Ёлломияи Истиқлоли давлатии Тоҷикистон таъсис ёфтани ин нашрия зехни моро ба сӯйи омилҳои мекашад, ки, бешак, ҳанӯз дар замони барҷо будани СССР наметавонистанд ба ҷараёни таъсиси рӯзнома бетаъсир бошанд.

Ба назари мо, омилҳои асосии тақонбахши ин раванд бозсозии горбачёвӣ, озодии нисбии сиёсӣ маъмурии РСС (Республикаи советии сотсиалистии) Тоҷикистон, ки он замон дар тобеияти Ҷамоҳири Иттиҳоди Шуравии Сотсиалистӣ қарор дошт ва ниҳоят, мустақилияти нисбии кишвар буд, ки заминаро барои таҷдиди назар дар баъзе соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурии фароҳам овард. Зери таъсири раванди дигаргуниҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ маъмурии, ки дар СССР-и он замон рух медод, соли 1990 номи Президиуми Совети Олии РСС Тоҷикистон ба Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон иваз ва парламенти кишвар таъсис дода шуд.

Ҳамзамон бо ин воқеаи муҳими сиёсӣ, ки моҳияти зоҳирӣ надошта, ҳадафҳои муайяни миллии ояндадорро дунбол мекард, 1-уми августи соли 1990 дар СССР Қонуни Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» қабул гардид, ки сензураи пешакӣ ва монополияи фаъолияти нашрияҳоро аз ҷониби ҳизби коммунист ва давлат манъ мекард [34, с. 19]. Ин озодӣ ва мустақилияти сиёсӣ идеологӣ ва иқтисодӣ, ки дар замони ислоҳоти горбачёвӣ ва баъди қабули қонуни матбуот дар шуравӣ ба вуҷуд омад ва тадриҷан рушд мекард, вазъи ҳокимияти ҷорумро то ҷое дигар кард. Ин таҳаввулот ба вазъ ва муносибат ба матбуоти даврӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон низ бетаъсир набуд. Ба ифодаи дигар, аввалин бор матбуоти даврӣ таъсис нафаси озод кашад.

Шароити мусоиди баамаломада мавқеи журналистонро дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ тағйир дод. Акнун матбуоти даврӣ бештар дар боби ормонҳои миллии ва ҳадафҳои маънавии он

сухан мекард. Ба қавли И. Усмонов ва Д. Давронов, «Бо инкишофи дигарандешӣ ва матбуот ин равия дар Тоҷикистон давраи мубориза барои қабули Қонуни забон (1989) ва воқеаҳои моҳи феввали соли 1990 баҳона шуданд» [115, с. 240]. Ба назари мо, «баҳона» не, балки воқеиятҳои сиёсӣ ва фарҳангии ин давра заминаи таърихӣ, сиёсӣ ва фарҳангиро барои дигар шудани муносибатҳо ба матбуоти даврӣ ва таъсиси намудҳои гуногуни он ба вучуд овард, ки тадриҷан ба рушди матбуоти даврӣ мусоидат намуд. Ҳамин тавр, «Дар Тоҷикистон системаи нави матбуоти даврӣ ба вучуд омад, ки нашрияҳои зеринро дар бар мегирифт:

1. Расмии давлатӣ.
2. Иҷтимоии ҳизбӣ ва аҳзоби сиёсӣ.
3. Шахсии иҷтимоӣ.
4. Шахсии тижоратӣ» [115, с. 240].

Матбуоти даврии наво, ки дар ин давра ба вучуд омад, тадриҷан назар ва муносибати ҷомеаро ба нашрияҳо ва рисолати онҳо тағйир меод. Акнун «журналистони шуравӣ» ба фармудаҳои «худписандони ҳизбӣ»-и («партийных босс») зинаҳои гуногуни иерархияи коммунистӣ» итоат намекарданд [36, с. 19].

Ҳатто, рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон», ки тобеияти ҳизбӣ дошт, маҳз, дар ҳамин давра ба инъикоси андешаҳои нав ва мухталиф пардохт, ки аксаран марбут ба ҳифзи манфиатҳои дарозумри миллӣ нигаронида шуда буд. Намунаи чунин иқдоми озодихонаи ин нашрия ба ҷоп расидани мақолаи М. Мирбобоев «То ба кай об аз таги ях меравад» буд, ки шӯре дар муҳити иттилоотӣ ангехтааст.

Ба ин тартиб, матбуот, ки фаъолияти мустақил дошт, тадриҷан дар муҳити ҷомеа ва иттилоотии Тоҷикистон нуфуз пайдо кард. Воқеаҳои феввали соли навадуми садаи гузашта, воқеан, заминаи таърихӣ ва фарҳангиро барои пайдоиш ва инкишофи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма

фароҳам овард, ки диди ҷомеаро ба ин намуди иттилоотрасонӣ тадричан ба маънии мусбат ва гоҳо манфӣ тағйир дод.

Яке аз омилҳои дигаре, ки дар пайдоиш ва ташаккули матбуоти сифатан нав таъсиргузор будааст, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 14-уми декабри соли 1990 мебошад. Дар моддаи 6-уми ин Қонун ба сароҳат навишта шудааст: «Интишори маълумоти дорой сирри давлатӣ ё асрори дигари қонунан маҳфуз, ахборе, ки ба зӯран сарнагун сохтан ё тағйир додани сохти конституционӣ даъват мекунад, шаъну эътибори давлат ва Президентро халалдор месозад, ҷанг, зулму зӯроварӣ, терроризм бо ҳамаи зухуроташ, хусумати наҷодию миллий ва динӣ, инчунин, эҳтиром накардани миллату дини дигар, фаҳшу фучур (парнография)ро таблиғ мекунад, ба содир намудани кирдори ҷиноятии дигар даъват менамояд, дар воситаҳои ахбори омма манъ аст.

Истифодаи воситаҳои ахбори омма барои даҳлат кардан ба ҳаёти шахсии шаҳрвандон, дидаву дониста ҷоп кардани хабару мақолаҳои дурӯғин, маълумотҳои ғалату иғвоангез, ки шаъну шарафи шаҳрвандон, мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва дигар ташкилотҳоро паст мезананд, манъ аст» [71, с. 6].

Ҳамин тавр, ба вуҷуд омадани шароити мусоид, заминаҳои таърихиву фарҳангӣ, қабули қонунҳои нави матбуоти даврии ИҶШС ва ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои буданд, ки барои таъсис ва рушди матбуоти даврии сифатан нав асоси воқеӣ ва ҳуқуқӣ гузошт.

Маҳз, зеро таъсири дигаргуниҳои зикршуда, вазъи сиёсиву иҷтимоӣ ва фарҳангии ИҶШС, ки ҳанӯз Тоҷикистон ҷузъе аз он ҳисоб меёфт, дидгоҳҳо оид ба нақши матбуот ва рисолати он дар ҷомеа тадричан тағйир меёфт. Зеро таъсири ҳамин раванд, ба қавли Қ. Шарифзода, ВАО-и Тоҷикистон «аз кишвар дида, пештар мустақилият касб намуд» [129]. М.Б. Муродов асоснокии ин даъвои Қ. Шарифзодаро дар он дидааст, ки «ба шарофати бозсозии горбачёвӣ қонуни ИҶШС «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма»-и ИҶШС

(1-уми августи соли 1990 – *шарҳи мо*) қабул гардид. Қабули қонуни матбуот имкон фароҳам овард, ки тули ҳамагӣ як сол дар Тоҷикистон нашрияҳои гуногунмавқеъ мисли «Паёми Душанбе» – нашрияи ҷамъиятию сиёсии пойтахт (моҳи январи соли 1990), «Растохез» (30-юми майи соли 1990), «Адолат»-и шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Имомназар Холназар (20-уми сентябри соли 1990), «Дунё»-и шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Тоҳири Абдучаббор (1-уми майи соли 1991) таъсис ёфта, ба фаъолият пардохтанд» [82, с. 21-22]. Дар ҳамин раванди шаклгирии матбуоти сифатан нави даврӣ таъсиси рӯзномаи «Садои мардум» ҳодисаи тасодуфӣ набуд.

Ниҳоят, тавре ишора рафт, баъд аз чанд рӯзи таъсиси рӯзномаи «Садои мардум» Эъломияи Истиқлоли давлатии Тоҷикистон низ интишор ёфт, ки ин омили сиёсии таърихӣ ва миллӣ дар шаклгирӣ ва ташаккули минбаъдаи сохтори мундариҷавию ғоявӣ ва ҳунарию касбии рӯзномаи «Садои мардум» ҳамчун мақомоти Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон нақши муҳим ва созанда дошт. Ба қавли Бахтиёр Муртазо, «нашрияи парлумонии «Садои мардум» ... зодаи истиқлоли Ватан» буда, «музаффариятҳои гаронқадри Истиқлоли ваҳдатро бо ҷоннисорӣ ҳимоят намудааст. Биноан, ин рӯзнома сарнавишти таърихӣ дошта, худ дар дамғаҳи оташи шадиди муборизаҳо тавлид гардидааст» [84, с. 3].

Ҳамин тавр, дар таъсис ва рушди минбаъдаи нашрияи парлумонии «Садои мардум» заминаҳои таърихӣ фарҳангӣ ва омилҳои сиёсӣ иҷтимоӣ нақши созанда доштанд, ки онҳоро ба тариқи зер метавон дастабандӣ кард:

1. Таҳаввулоти сиёсӣ ва маъмурие, ки баъди ба қудрат расидани М.С. Горбачёв дар ИҶШС ба амал омад;

2. Таҷрибаи озодандешӣ ва ҳақиқатнигорӣ, ки дар таҷрибаи матбуоти солҳои ҳаштодуми садаи бисти тоҷик дар мисоли фаъолияти рӯзномаҳои «Маориф ва маданият», «Тоҷикистони советӣ» («Ҷумҳурият») ва «Комсомоли Тоҷикистон» («Ҷавонони Тоҷикистон») ҷой дошт;

3. Қабули Қонуни ИҶШС «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» 1-уми августи соли 1990, барҳам хӯрдани сензура ва ниҳоят, 14-уми

декабри соли 1990 қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» заминаи дигари таърихию фарҳангӣ ва омили таконбахши чараёни навсозиҳо дар соҳаи матбуот ва дигар васоити ахбори омма будааст, ки дар таъсис, шаклгирӣ ва рушди минбаъдаи нашрияти «Садои мардум» нақши созанда доштааст;

4. Омили дигар ва муҳимми пайдоиш ва ҳамчун нашрияти парлумонӣ дар фазои иттилоотии ҷумҳурӣ нақш ва ҷойгоҳи хос пайдо кардани нашрия ба истиқлоли комил даст ёфтани ҷумҳурӣ ва таҳаввули раванди худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ мебошад.

Заминаҳо ва омилҳои ёдшуда ва дастгирии бевоситаи раҳбари вақти ҷумҳурӣ Қаҳҳор Маҳкамов сабаб шуд, ки дар як муддати кӯтоҳ сохтори идории нашрия ташкил дода шавад ва тадриҷан симои касбияшро дар фазои иттилоотии кишвар соҳиб гардад. Ба ин тартиб, дар Иҷлосияи Шурои Олии ҚШС Тоҷикистон, ки 5-уми октябри соли 1990 баргузор гардидааст, депутати халқии ҚШС Тоҷикистон Муродулло Шерализода (Шералиев) ба таври алтернативӣ (бо депутат Хоҷаев Ато (Ато Ҳамдам) сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум» интихоб мегардад. Аз рӯзи аввали ба ин вазифаи масъул таъин шудан Муродулло Шерализода барои сохтори идории нашрияро ташкил кардан ва нашри рӯзнома тамоми неруяшро сарф кардааст. Дар ибтидо дар нақша будааст, ки рӯзномаи парлумонӣ ҳафтае панҷ маротиба дар ҳаҷми формати А–2 дар давоми сол ба миқдори 250 шумора чоп мешавад. Рӯзнома дар баробари инъикоси фаъолияти Шуроҳо, яъне раисони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо ва ҷамоатҳо, фаъолияти намояндагони мардумӣ, ҳамчунин, доир ба соҳаҳои сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, адабиёту фарҳанг, варзиш ва дигар соҳаҳои ҳаёти ҷомеа мавод нашр кардааст.

Барои дуруст ва самаранок ба роҳ мондани фаъолияти рӯзнома ҳайати кории аз назари касбӣ босалоҳият ва таҷрибадор созмон дода шудааст. Масъулияти интихоби кормандонро муҳаррир бар дӯш доштааст. Муродулло Шерализода ба кори идораи нашрия мутахассисон ва рӯзноманигорони

таҷрибадор ва огоҳро интиҳоб ва ҷалб намудааст. Аз нахустин рӯзҳои фаъолияти нашрия сармуҳаррир ба ҳайати роҳбарии он муовинони сармуҳаррир Додочон Раҷабӣ, Мирзوماҳмуд Мирбобоев ва котиби масъул Шариф Ҳамдампулло, ки ҳар кадоме дар соҳаи матбуот таҷрибаи кофӣ доштанд, ҷалб намудааст. Аз ҷумла, Додочон Раҷабӣ, ки қаблан дар идораи «Адабиёт ва санъат» фаъолият мекардааст, маҳз, бо хоҳиши Муродулло Шерализода дар ин нашрия ба ҳайси муовини сармуҳаррир ба фаъолият оғоз намудааст. Додочон Раҷабӣ дар як мусоҳибааш, ки 4-уми январи соли 2001 дар «Садои мардум» чоп шудааст, маҳз, бо даъвати сармуҳаррири нашрия ба кор омаданаширо тасдиқ карда, аз ҷумла гуфтааст: «Муродулло Шерализода баъди як рӯзи дар сессияи Шурои Олии Тоҷикистон сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум» интиҳоб шуданаш ба ман занг зада буд:

– Биёед, муовини сармуҳаррир мешавед. Ҳамроҳ кор мекунем...

Ҳарчанд ин даъват бароям ғайричашидмдошт ва билкул фаврӣ буд, ҳарчанд дар ин хусус бо ягон кас маслиҳат накардаам, ҳарчанд ояндаи ин рӯзнома дар пеши назарам яқин намудор набуд, ба Муродулло Шерализода розигӣ додам...» [124].

Шарифи Ҳамдампулло низ «сухани Шерализодаро нашикаста» [171] ба ҳайси котиби масъули рӯзномаи «Садои мардум» ба кор шуруъ карданаширо дар мусоҳибае, ки бахшида ба 30-солагии ин нашрия чоп шудааст, чунин шарҳ медиҳад: «Дар матбуот масъулияти омода ва нашри рӯзнома, асосан, дар дасти котиби масъул аст. Пас аз сармуҳаррир ман дуҷумин шахсе будам, ки барои кор дар рӯзнома пешбарӣ ва тасдиқ гаштам. Як бегоҳ Шерализода, ки бо он кас дер боз шинос будам, наздашон даъват карданд. Он вақт ёрдамчии Қаҳҳор Маҳкамов Раиси Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон буданд. Пас аз муқаддимаи кӯтоҳ гуфтанд, ки барояшон вазифаи сармуҳаррирӣ ба рӯзномаи ханӯз таъсиснаёфтаи Шурои Олӣ пешниҳод гаштааст, вале дудилаанд, ки қабул кунанд ё не. «Шумо, Маҳмадшариф, хатмкардаи факултети журналистикаи Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М. Ломоносов ҳастед, собиқаи кор дар

«Комсомолская правда», «Коммунисти Тоҷикистон» доред. Агар шумо розӣ шавед ва ба кор оед, ман ҳам ин вазифаро қабул мекунам» [171].

Ҳамин тавр, сармуҳаррири нашрия дар аввалин рӯзҳои фаъолияти корияш рӯзноманигорони таҷрибадор ва ҷавон, нависандагон ва донишмандони соҳаи адабиёт ва фарҳанг: Бахтиёр Муртазо, Фотеҳи Абдулло, Обиди Умар, Зулфиқор Шодиев, Хушвақтшоҳ Муборакшоев, Умриқул Ҳақбердиев, Тилло Некқадам, Қироншоҳ Шарифзода, Камол Абдурахимов, Мардон Шукуров, Абдуқаҳҳор Маҳмадалиев, Эшонқул Эшонқулов, Акбари Саттор, Марямбонуи Фарғониро аз моҳи ноябри соли 1990 ва аз моҳҳои феврал-маи соли 1991 Ғанӣ Ҷӯразода, Раҳими Бобочон, Абдуғаффор Қурбонов, Мухтор Боқизода, Мардони Муҳаммад, Темур Исмоилов, Муҳаммадшариф Бобошоев, Қурбон Мадалиев, Кароматуллоҳ Аҳмадов ва дигаронро ба кор қабул кардааст. Ин ҳайати эҷодӣ ба ташкил кардани обуна ба рӯзнома, таҳия ва эҷоди мақола, очерк ва мусоҳибаҳову гузоришот вобаста карда шуда, дар як муддати кӯтоҳ дар шаклгирӣ ва рушди нашрия саҳми муҳим гузошанд.

Ба шаҳодати яке аз аввалин кормандони нашрия Тиллои Некқадам, «омодагӣ ба ҷопи шумораи аввалини рӯзномаи навтаъсис ҳанӯз аз моҳи октябри соли 1990 оғоз ёфта буд. Корҳои ташкилӣ ва омодагиҳо дар кабинети муваққатӣ – дар қабати дуҷуми бинои асосии Шурои Олии Тоҷикистон бо ҷӯшу хурӯш ҷараён дошт.

Дар як ҳуҷраи на чандон калон муовинони сармуҳаррир Додочон Раҷабӣ, Мирзомаҳмуд Мирбобоев, котиби масъул Шариф Ҳамдампура ва дигарон ҷо гирифта, бо ходимон ва рӯзноманигорони нав ба кор даъватшуда суҳбат мекарданд» [91, с. 17-18].

Шумораи аввалини нашрия зери назар ва раҳбарии бевоситаи Муродуллоҳ Шерализода дар рӯзи сешанбеи 1-уми январи соли 1991, дар матбааи

«Нашриёти Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон» бо номи «Садои мардум» ба теъдоди 20 ҳазор нусха ба ҷоп расидааст.

Интихоби унвони нашрия дар ҳамин шакл низ марбут ба талошҳои Муродуллоҳ Шерализода будааст. Ба шаҳодати Шариф Ҳамдампура, «дар яке аз ҷаласаҳои Шурои Олӣ нашрия ба унвони «Овози халқ» барои баррасӣ пешниҳод гашт. Намояндагони мардумӣ анқариб бо як овоз ҷонибдори ин ном буданд. Вале сармуҳаррири навабӣ Муродуллоҳ Шерализода муқобил баромад ва номи «Садои мардум»-ро пешниҳод намуд. Баҳс доманадор шуд.

Азбаски Шерализода донандаи хуби забон буд, таҷрибаи бойи тарҷумонӣ дошт, собит кард, ки номи пешниҳодкардааш табиӣ, мардумӣ ва дар қолаби забони тоҷикӣ. Дар Маҷлиси Олӣ вакилони мардумӣ буданд, ки забонро хуб медонистанд ва ба ӯ ҳамовозӣ карданд. Қисми зиёди вакилон зери таъсири таҳлил ва баррасии амиқи сармуҳаррир ин номро тарафдорӣ карданд» [171].

Чунонки ба мушоҳида расид, нақши Муродуллоҳ Шерализода дар таъсиси нашрияи «Садои мардум» калон буда, сармуҳаррир дар баробари номи рӯзнома, интихоби ҳайати эҷодии дар боло зикршуда, ҳамчунин, кормандони ёрирасон ва техникӣ низ худ интихоб карда, ба кор пазируфтааст, ки дар ин гурӯҳ сармуҳосибӣ рӯзнома Иванова (Ҳасанзода) Шукуфа Чингизовна, муҳосиб-ҳазинадор Зумрад Султонова, мудири қабулгоҳ, коргузор Нигина Ризвонова, корманди шуъбаи мактубҳо ва таҳқиқоти иҷтимоӣ Ниёзбеғим Ҳочиева, хоҷагидор Саидмурод Холов, ронандаҳои аввалини муҳаррир ва мошини навабатдорӣ котибот Раҷабалӣ Аминов, Юрий Шукуров ва Зиёдулло Шарифов аз рӯзҳои нахустин дар хидмати роҳбарият ва ҳайати эҷодии нашрия буданд [91, с. 19]. Идораи аввали «Садои мардум» дар нишони шаҳри Душанбе, кӯчаи Орҷоникидзе, 70 (ҳоло к. Бохтар) қарор доштааст.

Зимнан, бояд гуфт, ки аз ибтидо роҳбарони ҷумҳурӣ низ мутаваҷҷеҳи таъбу наشري рӯзнома буданд. Масалан, пешакӣ бо имзои Раиси Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон Қаҳҳор Маҳкамов ба унвони раисони вилоят ва шаҳру ноҳияҳо барои ба рӯзнома обуна шудан мактуб ирсол гардида будааст. Ба ин далел, намояндагони нашрияро дар ҳамаи зинаҳо роҳбарон хуш қабул ва

пазирой мекардаанд. Бо дарназардошти суду зиён нархи обунаи рӯзнома 25 сӯм муқаррар гардида будааст.

Дар ибтидои фаъолият, ки нашрия муҳр ва бланкҳои идораю сафарномаҳои хидматӣ надоштааст, аз муҳри мудаввар ва бланкҳои мудирӣ корҳои Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон Усмон Ғаниевич Усмонов истифода мекардаанд. Кормандоне, ки барои обуна ба сафари хидматӣ мерафтанд, дар баробари масъалаи обуна аз воқеиятҳои шахру ноҳияҳо маводди лозимӣ навишта, ба чопи мудаввоми нашрия мадад мерасондаанд.

Омили дигаре, ки, бешак, дар шаклгирӣ ва таҳаввули сохтори мундариҷавию ороишии рӯзнома нақши таъсиргузор доштааст, интихоби ҳайати таҳририя ва муҳаррирони шӯбаҳо мебошад. Аз нахустин рӯзҳои ба фаъолият шуруъ кардани нашрия шахсони зерин: ҷонишини сармуҳаррир Мирзомаҳмуд Мирбобоев, ҷонишини сармуҳаррир Додочон Раҷабӣ, муҳаррири шӯбаи сиёсӣ ва ҳуқуқ Бахтиёр Муртазоев, муҳаррири шӯбаи маънавиёт Фотеҳи Абдулло, муҳаррири шӯбаи шуроҳо Зулфиқори Шодӣ, муҳаррири шӯбаи иҷтимоӣ Қироншои Шарифзода ва котиби масъул Шариф Ҳамдампури, муҳаррирони шӯбаҳои мактубҳо ва иқтисодиёт Умриқул Ҳақбердиев ва Ғанӣ Ҷӯразода аъзои ҳайати таҳририяи рӯзнома будаанд.

Баъдтар ба кори нашрия ҳамчун ҷонишинони котиби масъул Абдуқаҳҳор Мамадалиев, Мухтор Боқизода ва Темур Исмоилов, суратгирон Ғаниҷон Мамадсодиқов ва Раҷабалӣ Юсуфзода, рассом Юсуф Аскарров, мошиннависон Сайёра Мазамбекова, Санавбар Бобочонова, Аноргул Суфиева, Дилором Ҷобирова, мусахҳеҳон Абдумачид Муродов, Мунаввара Ҷӯраева, Марзия Алиева, Сафаралӣ Бобокалонов, Дилором Раҳимова, хаткашон-курерҳо Маҳмуд Рӯзиев ва Бехрӯз Ҳотамов, ҳуруфчинҳо-ленотипҳо дар нашриёти имрӯзаи «Шарқи озод» Ҳикмат Бурҳонов, Татьяна Салихова, Фурқат Мирзоев, Равшан Қодиров, Татьяна Саъдуллоева, саҳифабандҳо Камол Абдуллоев ва Кабир Ҳакимов ҷалб карда шудаанд.

Дар баробари интихоби ҳайати эҷодӣ, ҳамчунин, кормандони ёрирасон ва техникӣ низ дар фаъолияти рӯзмарраи нашрия саҳм доштаанд, ки дар ин ҳайат сармуҳосиби рӯзнома Иванова (Ҳасанзода) Шукуфа Чингизовна, муҳосибхазинадор Зумрад Султонова, мудирӣ қабулгоҳ-коргузор Нигина Ризвонова, корманди шуъбаи мактубҳо ва таҳқиқоти иҷтимоӣ Ниёзбеғим Ҳочиева, хоҷагидор Саибмурод Холов, ронандаҳои аввалини сармуҳаррир ва мошини навбатдори котибот Раҷабалӣ Аминов, Юрий Шукуров ва Зиёдулло Шарифов аз рӯзҳои нахустини таъсиси нашрия ба роҳбарият ва ҳайати эҷодӣ содиқона ва коршиносона хидмат мекардаанд.

Илова ба кормандони дохилӣ нашрияи «Садои мардум» дар вилоятҳои Ленинобод (Суғди имрӯза), Қўрғонтеппа ва Қўлоб (ҳоло вилояти Хатлон) муҳбирони махсуси худро доштанд, ки фаъолияти онҳо дар омода кардани маводди лозимаву тавсияи доираи мавзӯ ва масъалаҳои иттилоотии рӯзнома таъсиргузор будааст.

Ҳамин тавр, бо шаҳодати яке аз аввалин кормандони нашрия Тиллоӣ Некқадам, «то оғози соли нави 1991, яъне чопи мунтазами рӯзнома маводди зиёде захира (ба қавли ноширон – загон) шуданд», ки ба наشري чандин шумораҳои баъдӣ мерасиданд» [91, с. 19].

Тарҳи макети шумораи аввалини солинавии рӯзномаи «Садои мардум» қаблан омодаи чоп буда, шиносномаи онро рассом Салимшо Пирумшоев омода сохтааст, ки то соли 1993 дар наشري рӯзнома ба кор гирифта шудааст. Шиори нахустин шумораи рӯзнома «Тамоми ҳокимият ба Шуроҳо!» буда, дар солҳои баъдӣ дар шаклҳои «Ибодат ба ҷуз хидмати халқ нест!», «Пояндагии Тоҷикистон – муқаддасоти мост!» ва «Конститутсия – қарорати рушди ҷомеаи адолатпарвар ва волияти қонун!» ба чоп расидааст.

Аз ёддошҳои баъзе кормандони собиқ ва имрӯзаи нашрия бармеояд, ки дар омода сохтани шумораи аввали рӯзнома, ки ба ҷашни Соли нави милодӣ рост омадааст, саҳми котиби масъул Шариф Ҳамдампул, муовини котиби масъул

Абдуқаҳҳор Маҳмадалиев, рассом Юсуф Аскарров, саҳифабандҳо Камол Абдуллоев ва Кабир Ҳакимов хеле шоён будааст [91, с. 19]. Ба ин тартиб, баъди заҳматҳои симоҳа ва интизориҳои зиёд рӯзи сешанбеи 1-уми январи соли 1991 шумораи аввалини рӯзномаи парлумонии «Садои мардум» ба чоп расида, доираи васеи хонандагон аз иттилооти нашркардаи рӯзнома бохабар шуданд.

Яке аз омилҳои таъсиргуздор дар нуфузи шумораи аввалини нашрия дар фазои иттилоотии кишвар интихоб ва наشري маводди раҳнамои хонанда, ба сарнавишти наشري алоқаманд, шарҳу тавзеҳи муҳимтарин воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии будааст, ки дар фазои Иттиҳоди Шуравӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистони онрӯза ҷараён доштаанд. Мундариҷа ва сохтори шаклии шумораи аввалини наشري барои хонанда диққатангез аст.

Дар саҳифаи аввали наشري «Муроҷиати солинавии Президенти ИҶШС М.С. Горбачёв ба халқи Советӣ» ва табрикоти Президенти ҶШС Тоҷикистон Қ.М. Маҳкамов таҳти унвони «Кӯш, то халқро ба кор ой!» ба чоп расидааст. Аз ҷумла, дар табрикномаи Қаҳҳор Маҳкамов навишта шудааст: «...Умед дорам, ки аз саҳифаҳои «Садои мардум» садои дили мардум ба гӯш мерасад ва матолиби мавриди инъикоси рӯзнома барои татбиқи барномаи ҳаётии мо – масъалаҳои бунёди манзил, иншооти маданият маишӣ, тағйири сохти иҷтимоии ҷумҳурий таи 5-10 соли минбаъда мусоидат менамояд. Тоҷикистони мо аз манбаи истеҳсоли масолеҳи хом ба манбаи тавлиди маҳсулоти тайёр табдил ёфта, мавқеи ҳокимияти Шуроҳо устувор мешавад ва ҷамъияти кӯчаки мо минбаъд, бо корҳои бузурги хеш, минҷумла, дар муомилоти байналмилалӣ иқтисодию сиёсӣ ва фарҳангӣ соҳиби обрӯю эътибор мегардад. Дар роҳи адои ин вазифаҳои башардӯстона ба рӯзноманигорон, муштариён ва тарғибгарони «Садои мардум», ба ноширон ва коргузорону муҳандисони матбаа барори эҷодӣ ва ривочи кор таманно дорам» [44, с. 10].

Ин суҳанони раҳбари онвақтаи кишвар, пеш аз ҳама, ҳадафи ҳидоятгарӣ дошта, саъю талоши ҳукумати вақтро дар таъсис ва рӯйи кор омадани нахустин

нашрияи парлумонӣ дар Тоҷикистон таъйид менамояд, ки, албатта, зери таъсири чараёни истиқлолхоҳӣ анҷом гирифтааст.

Ҳамин тавр, дар саҳифаҳои якум то савуми нашрия сармақолаи сармуҳаррир Муродуллоҳ Шерализода таҳти унвони «Сухане чанд ба ҳаводорони рӯзнома», мусоҳибаи Шариф Ҳамдампури бо Раиси Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон Қадриддин Аслонов «Роҳи наҷотро дар ваҳдат мебинам», шеърӣ Амонбек Шоҳзода «Дар зодрӯзи «Садои мардум», номаҳои табриқӣ таҳти унвони «Мавҷи табриқҳо» ва монанди инҳо мавод ба ҷоп расидаанд, ки ҷеҳраҳои аввалин рӯзномаи парлумонии Тоҷикистон мебошанд. Ҳамчунин, шумораҳои баъдии нашрия низ бо вижагиҳои вирошторӣ, интиҳоби саҳеҳ ва ҳадафманди рангу график, танзими саҳифаҳо, интиҳоби ҳуруфи сарлавҳа, матн ва андозаи он, ҳаҷми нашрия ва танзими он, нақши ранг ва тарзи саҳифаорӣ симои инфиродии нашрияи «Садои мардум»-ро дар як давраи муайян шакл додаанд, ки аз назари касбият дар он рӯзгор бесобиқа мебошад.

Ҷунонки ишора шуд, дар қатори дигар мавод дар саҳифаи аввали нашрия шеърӣ Амонбек Шоҳзода таҳти унвони «Дар зодрӯзи «Садои мардум» ба ҷоп расидааст, ки ифодагари ормони муаллиф ва хонандаҳои рӯзнома мебошад. Аз ҷумла, байтҳои зер ифодакунандаи андеша ва орои шоиранд, ки дилу ёди хонандаро низ қовиш медиҳанд:

Бас садоҳои дили мо

Дар гулуи мо шикаст.

Бас ҷароҳатҳои моро

Ҳеҷ як дасте набаст.

Эй «Садои мардум», аз ту илтиҷо,

Синаи мо танг омад баҳри фарёд.

Кун садои мо бурун аз синаи мо,

Кун варо аз тангӣ озод.

Бим аз он,

Ки то битарконад садои хуфта рӯзе қалби моро,

Марг беҳ аз суннати хомӯш будан,
Марг аз хомӯшӣ воло.
Кун садои мо баланду мо диҳем бар ту баландӣ,
То набинӣ ҳеч пастӣ
Дар кашокашҳои тақдир,
Дар кашокашҳои ноҳамвори ҳастӣ...
Ҳочат ҳар ҳарфи ту карда,
Умрро сарфи ту карда.
Эй «Садои мардум», эй овози армон,
Нусхаҳои поки вичдон,
Гар шавӣ ту ростгӯю ростҷӯ,
Чой гирӣ дар радифи нону имон [189].

Сармақолаи сармуҳаррири рӯзнома Муродуллоҳ Шерализода «Сухане чанд ба ҳаводорони рӯзнома» низ раҳнамои хонанда дар шинохт ва баҳрабардорӣ аз ин нашрия буда, аз ҷумла, муаллиф навиштааст:

«Рӯзномаро оинаи зиндагӣ ва баёнгари воқеияти айём гӯянд. Аз ин рӯ, ҳаргиз раво нест, ки ин оина қачнамоӣ кунад ё дунболагири ҳодисот бошад. Қаламкашони «Садои мардум» бо дарки ин ҳақиқат ва мутобиқ ба тақозои замони бозсозии инқилобӣ кӯшиш хоҳанд кард, то ба тамоми масъалаҳои ҳалталаби зиндагӣ аз дидгоҳи манофеи мардум назар андозанд ва парда аз рӯйи манфиатҷӯёну мунофиқон, ҷинояткорону савдогарон ва ҳаннотону ришвахӯрон бардоранд. «Садои мардум» ба сифати нашрияи Шурои Олии ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, фаъолияти ҳамаи зинаҳои Шуроҳо, натоиҷи кори комитету комиссияҳои мухталиф, ҷидду ҷаҳди вакилони халқро дар роҳи таҳаққуқи ормонҳои волои бозсозӣ мавриди таҳқиқу инъикос қарор дода, барои эҷоди давлати ҳуқуқбунёд, вусъати равандҳои демократӣ мусоидат хоҳад кард». Байти зерӣ хотимавии сармақола хонандаи рӯзномаро ба ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ дар роҳи амалӣ сохтани ормонҳои нашрия даъват мекунад:

Як гули мақсуд дар ин бўстон,
Чида нашуд бе мадади дӯстон [186].

Дар ин замина, суҳанони зерини Нависандаи халқии Тоҷикистон Ҷалол Иқромӣ дар шинохти ҳадафҳои мундариҷавию ғоявии нашрия ҷолиби диққат мебошад: «...То суҳбат бо хабарнигори рӯзнома гумон доштам, ки «Садои мардум» рӯзномаи расмии Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон буда, дар бораи адабиёт, ҳунар, умуман, фарҳанг, зиндагии мардум чизе ҷоп намекунад, лекин тахминам нодуруст будааст. Рӯзнома шуъбаҳои гуногун, аз ҷумла, шуъбаи маънавият доштааст, ки ин паёми нек боиси хурсандии ман барин адибони куҳансол аст.

Дар саҳифаҳои «Садои мардум» бояд доир ба мушкилоти фарҳанг, вазъи адабиёти муосир, рӯзгори ҳунармандони намоён ва ноаён, адабиёти ҳамзабонони мо (Эрон, Афғонистон) мунтазам мақолаҳо ба таъриф расанд...» [57].

Муқоисаи шумораҳои гуногуни нашрия нишон медиҳад, ки рӯзнома аз шумораи аввал сар карда, дар инъикоси ҳолатҳои Ҷалол Иқромӣ равиши хосро пеш гирифтааст. Масалан, нашрия дар шумораҳои гуногунаш намунаҳо аз ашъори шоирони муосир ва мақолоти донишмандони соҳаҳои гуногунро ба ҷоп расонидааст, ки наشري ашъори Лоик ва мақолаҳои Муҳаммадҷон Шакурӣ ва Акбар Турсон аз он ҷумла мебошанд.

Ҳамчунон ки муҳаққиқи соҳаи матбуот Қ. Шарифзода ба мушоҳида гирифтааст, «Садои мардум», ки дар айёми нооромиҳои сиёсӣ иҷтимоии солҳои охири Шуравӣ рӯйи қор омад, марҳилаи аввали фаъолиятро дар муҳити бугранҷи сиёсӣ ва парешониҳои ҷомеа тай намуд, вале ба қавли профессор Иброҳим Усмонов, «Садои мардум» дар воқеаҳои солҳои 1991-1992 дар ҷумҳурӣ ягона рӯзномае буд, ки ба давлату Ҳукумати қонунӣ содиқ монд ва ба тӯфайли ин рӯзнома хонандагон аз ҳақиқати воқеаҳо бохабар гаштанд. Ҳамин ҳақиқатнигории рӯзнома буд, ки баромадхояш на ба ҳама писанд меомад. Аз ин рӯ, душманони ростиву ҳақиқат сармуҳаррири рӯзнома Муродуллоҳ Шерализодаро ҳадафи тири худ қарор доданд. 5 майи соли 1992 ин

рӯзноманигори ҳақиқатпараст ба қатл расонида шуд. Вале рӯзномаю коллективи эҷодии он аз роҳи ҳақиқатнигорӣ рӯй натофт» [129].

Бахтиёр Муртазо, ки худ аз собиқадорони ин нашрия буда, дар вазифаи муовини сармуҳаррири он низ фаъолият намудааст, дар бораи нақши рӯзномаи «Садои мардум» дар фазои иттилоотии онзамонии кишвар сухан карда, аз ҷумла, оид ба усули интиҳоб ва кордории сармуҳаррири нашрия Муродуллоҳ Шерализода навиштааст: «Вақте ки рӯзномаи парлумонии мамлакат «Садои мардум» таъсис гашт, вакилони халқ рӯзноманигор, олими варзида, тарҷумон, шахси ниҳоят ватандӯст ва фидокори миллат Муродуллоҳ Шерализодаро бо як овоз сармуҳаррири ин нашрия интиҳоб карданд. Роҳбари одамшинос, кадрдон, донишманд дар муддати кӯтоҳ эҷодкорони аҳлу тифоқи рӯзномаро ҷамъ намуд. Ӯ бо ҳамкорон ниҳоят хушмуомила буд ва ба тобеони худ «эҳтиромона хоҳиш дорам», -гуён мурочиат мекард. Ва ин мурочиати ӯ хеле табиӣ ва самимӣ садо меод.

Рӯзномаи «Садои мардум» бо сарвари Муродуллоҳи Шерализода барои муттаҳидӣ, тантанай адолату ҳақиқат, таҳкими истиқлоли Ватан, пирӯзии ҳукумати қонунӣ мубориза мебурд» [83, с. 31].

Ҳамин тавр, вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангии солҳои навадуми садаи бист заминаи воқеиро барои пайдоиш ва ташаккули нашрияи «Садои мардум» ба вучуд овард, ки яке аз омилҳои муассири дигари он зуҳури ҷанбаи миллидошта мебошад. Маҳз, ҳамин омил ба шаклгирӣ ва фаъолияти ин нашрия асоси воқеӣ ба вучуд овард ва таваҷҷуҳи омро ба нашрия зиёд намуд. Ба ин далел, нахустин рӯзномаи парлумонии кишвар дар заминаи ормонҳои муайяни истиқлолхоҳӣ, ҷаҳоншиносӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва миллий ба вучуд омада, ҳамин тамоюли мусбат ташаккул ва таҳаввули минбаъдаи нашрияро дар тули солҳо муайян намуд.

Ҷунонҳои болотар ишора шуд, заминаи ҳоси таърихӣ ва омили дигари пайдоиш ва ташаккули нашрия ҳамоно аз тобеияти идеологӣ ва маҳдудиятҳои идеологии шуравӣ тадриҷан фосила гирифтани Тоҷикистон мебошад. Ин

имконияти таърихӣ заминаи мусоидро барои танзими сохтори мундариҷавию ғоявии рӯзнама низ фароҳам овард. Зери таъсири ин раванд рӯзнама тавонист фазои иттилоотиро ба манфиати миллат ва доираи васеи хонандагон тавсия бахшад.

Санади дигари қобили мулоҳиза, ки низ зери таъсири воқеиятҳои сиёсӣ фарҳангии замони бозсозӣ ба вучуд омад, эътимоду тавачҷуҳи мардум ба нашрияи парлумонӣ мебошад. Ин омил ба афзоиши бисобиқаи тиражи рӯзнама низ мусоидат намуда, ба шаҳодати котиби масъули нашрия Шариф Ҳамдампури дар заминаи фурӯши озод теъдоди наشري «Садои мардум» ба 260 000 мерасад» [9]. Табақаҳои гуногуни мардум рӯзнамаро хонда ва бештар дар алоқамандӣ ба вазъи сиёсии ҷомеа ба масоили сиёсӣ миллӣ диққат меодаанд. Дар рӯзнама фарогирӣ ва наشري матолиби сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки ба сарнавишти миллат пайванд меҳӯрад, тадриҷан афзоиш ёфтааст, ки ин омил дигари ғароиши омма ба ин наشري будааст.

Рӯзнамаи «Садои мардум», ки тобеияти сиёсӣ ва идорӣ доштааст, яъне наشري парлумонӣ буда, тадриҷан ба тарзи нави инъикоси воқеиятҳо иқдом намудааст. Ба ин раванд аз байн рафтани сензура ва озодӣ дар интишори матолибе, ки аҳаммияти миллӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва адабӣ фарҳангӣ доштанд, мусоидат намудааст. Дар маҷмӯъ, наشري «Садои мардум» хусусияти таълимию таълимӣ пайдо карда, дар шакли дидгоҳҳои умумӣ ва озод муассир омадааст.

Ба ин тартиб, дар заминаи таҳқиқ ва арзёбӣ, ки анҷом гирифтанд, метавон ба хулосаҳои зер омад:

а) заминаи таърихӣ ва омилҳои асосӣ пайдоиш ва ташаккули рӯзнамаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ солҳои навадуми садаи бисте шуравӣ собиқ ва Тоҷикистон мебошад;

б) дар ташаккул ва таҳаввули ин равиш омилҳои таърихӣ суннатӣ озодандешӣ миллатдӯстӣ ва таҷрибаи матбуоти даврии даврони гуногун низ муассир будааст;

в) руҳи озодандешии ҷомеаи солҳои навадум низ яке аз омилҳои шаклгирии наشرия мебошад;

г) ниҳоят, Истиқлоли давлатии Тоҷикистон ва мусоидати ҳукумати вақт ба тавсеаи фазои иттилоотии кишвар, кафолатҳои ҳуқуқӣ дар мисоли қонунҳои танзимкунандаи ВАО, таваҷҷуҳи мардум ба матбуоти даврӣ ва сифати наشريи «Садои мардум» заминаҳои муҳимми таърихӣ ва омилҳои сиёсату ҳуқуқӣ ва фарҳангии буданд, ки ба зухур ва ташаккули таҳаввули минбаъдаи наشريи даврии парлумонӣ мусоидати комил кардаанд.

1.2. Марҳилаҳои ташаккул ва таҳаввули рӯзномаи «Садои мардум» пас аз Истиқлоли давлатии Тоҷикистон

Марҳилабандии таърихи матбуоти тоҷик, аз ҷумла, даврони инкишофи ин ё он наشر, аз масъалаҳои муҳимми назарӣ ва амалии соҳа буда, аз тарафи муҳаққиқон, асосан, бо дарназардошти ҷанбаи амалӣ ва илмӣ ин мушкилот то ҷое ҳаллу ҷавоб шудааст. Дар таҳқиқҳои, ки доир ба ин масъала анҷом гирифтаанд, муҳаққиқон, асосан, бар асоси ҳонадонҳои фармонраво, сабақати замон, рӯйдодҳои таърихӣ, сиёсату иҷтимоӣ ва даврони оми таърихӣ марҳалаҳои матбуоти даврии тоҷикиро даврабандӣ кардаанд, ки дар бештарин маврид хостгори марҳалабандии таърихӣ иҷтимоӣ будаанд. То ба имрӯз ин масъала аз нигоҳи равишшиносӣ ба сифати падидаи ҳунариву иттилоотӣ ҳаматарафа баррасӣ ва арзёбӣ нашудааст. Ҳол он ки марҳалаҳои ташаккул ва таҳаввули матбуоти даврӣ, минҷумла, наشريҳои алоҳида, аз нигоҳи муҳтаво ва шакли бозтоби масъалаҳои сиёсату иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бахусус мавзӯ, мазмун, дарунмоя, василаҳои иттилоърасонӣ, абзори баён, наҳваи инъикоси воқеиятҳо, тасвир ва таҷассуми ҷеҳраҳои мушаххас аз ҳам фарқият дошта, мухтассоти ҳар марҳаларо дар худ инъикос менамоянд. Ба ифодаи дигар, маншаи ҳамаи дигаргуниҳоро дар ҳар марҳалаи инкишофи матбуот ё

нашрияҳои алоҳида, пеш аз ҳама, вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангии давра муайян ва мушаххас карда, дар шаклгирӣ ин соҳа таъсир мегузорад.

Зимнан, бояд таъкид кард, ки таърихи матбуот ё пайдоиш ташаккули ин, ё он нашрияро чун падидаи вижа ва мустақил марҳалабандӣ кардан ба он маънӣ нест, ки мо аз равишҳои дигар кор нагирем. Дар ин замина, мо дар сурате ба ҳадаф мерасем, ки аз дигар шеваҳои марҳалабандӣ, аз ҷумла, равиши марҳалабандӣ бар асоси мушаххасоти ҳунари, вижагии мактабҳои рӯзманигорӣ, ҳамчунон бар асоси рӯйдодҳои таърихӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва бар асоси давраҳои оми таърих ба қадри лозим истифода намоем. Таҳқиқҳои дар ин замина анҷомгирифта нишон медиҳанд, ки дар таҷрибаи муҳаққиқони мо асосан марҳалабандӣ бар асоси рӯйдодҳои таърихӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ қоромад будааст, ки ба ҳалли ҷомеи мушкилот мусоидат наменамояд. Дар ин равиш таҷрибаи И. Усмонов, Д. Давронов [115], М. Муродов (82) ва Қ. Шарифзода (130) дар шинохти марҳалаҳои таърихи матбуоти тоҷик ва нашрияҳои алоҳида то ҷойе қобили мулоҳиза мебошад.

Ба ин тартиб, марҳалаҳои асосии ташаккул ва таҳаввули нахустин нашрияи парлумонии кишвар «Садои мардум»-ро, ҷунончи ишора рафт, пеш аз ҳама, тағйиротҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки дар давраи бозсозии гӯрбачёвӣ, замони таъсиси рӯзнома ва солҳои минбаъдаи мавҷудияти он ҷараён дошт, мушаххас месозад. Аз ин ҷиҳат, дар алоқамандӣ бо вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ, фарҳангӣ, равиши ҳоси инкишоф ва дар тули солҳо ҷеҳраи ҳоси касбии ҳудро пайдо кардани нашрия се марҳилаи муҳимро дар шаклгирӣ ва таҳаввули тадриҷии он метавон муайян ва мушаххас намуд, ки солҳои 1991-2000, 2000-2010 ва аз 2010 то рӯзҳои моро дар бар мегирад. Роҳи тайкардаи рӯзнома дар ҳар марҳала хусусиятҳои ҳоси ҳудро дошта, баёнгари ҷеҳраи мушаххаси ҳирфаии нашрияи парлумонии Тоҷикистон мебошад, ки ҳар кадомро ба таври алоҳида аз назар мегузаронем.

Марҳалаи нахустини ташаккул ва таҳаввули рӯзномаи «Садои мардум» аз соли 1991 – замони таъсис ва нашри ин рӯзномаи парлумонӣ оғоз ёфта, то соли

2000, яъне даҳ сол идома ёфтааст. Ин марҳалаи хос ва муҳимми раванди шаклгирӣ, инкишоф ва таҳаввули шаклию мундариҷавии нашрияи зери таъсири воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии замон, баҳусус давраи ошкорбаёнӣи Горбачёвӣ, истиқлоли Тоҷикистон, ҷанги ҳамватанӣ, нооромиҳои кишвар, талошҳои сулҷӯӣ, фаро расидани сулҳу оштӣ ва ваҳдати миллӣ шакл гирифта, махсусиятҳои сохтори идорӣ, мундариҷавӣ, таблиғотӣ ва ғайрияти ҳирфаии нахустин нашрияи парлумонии мамлакатро дар тули даҳ соли ғайрият бозгӯ менамояд.

Дастоварди асосии бозсозӣ озодии баён ва ислоҳоте, ки Горбачёв М.С. дар ин замина ба вучуд овардааст, «озодии баёнро ба озодии воқеии матбуот» [34, с. 15] табдил кард ва ин равиш марҳалаи асосии инкишофи матбуоти даврии тоҷикӣ, аз ҷумла, нашрияи «Садои мардум»-ро дар ин давра муайян ва мушаххас намуд. Ҷараёни таъсиси рӯзнома, интиҳоби сармуҳаррир, ҳайати таҳририя, ташкили сохтори идорӣ ва ниҳоят дастгирии бевоситаи раҳбари аввали ҷумҳурӣ Қ. Маҳкамов аз ҷоп ва интишори ин рӯзнома аз омилҳои таҳриқбахш ва марҳаласозии нашрия дар ин давра мебошанд.

Дар давоми солҳои 1985-1991 қабули қонунҳои асосӣ дар бораи ҳуқуқи инсон, ташкилотҳои динӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, матбуот ва тартиби сафар аз СССР омили дигари заминагузор барои инкишофи матбуоти даврӣ, баҳусус, таъсис ва шаклгирии нашрияи парлумонии Тоҷикистон «Садои мардум» дар ин марҳала буда, нақш ва ҷойгоҳи рӯзномаро тадриҷан дар муҳити иттилоотии кишвар муайян намудаанд. Матбуоти даврӣ дар ин марҳала озодии демократиро ба даст овардааст, ки барои ҷомеаи онзамонии шуравӣ ғайриинтизор буд. Дар ҳамин марҳала, ки ҳанӯз «компанияи хомӯшигузинӣ ва иттилоотрасонии дурӯғин» [35, с. 15] ғайроне амал мекард, «Садои мардум» бо мавқеъгирӣ дар фарогирӣ ва наشري иттилооти барои ҷомеа муҳим ҳамчун нашрияи парлумонӣ дар ҷомеаи тоҷикон нақши марҳалавиро иҷро мекардааст. Сармуҳаррири нашрия Б. Абдулвоҳид, ки баъд аз М. Шерализода ва М. Мирбобозода маҳз дар ҳамин марҳалаи ҳассос ба рӯзнома раҳбарӣ намудааст, дар мақолаи «Сухан

санчида гуфтем, калом доништа суфтем» оид ба даҳ соли мавҷудият ва фаъолияти ин рӯзнома сухан карда, аз ҷумла, навиштааст: «Истиқлол неъматӣ бебаҳо, ҷомаи амал пӯшидани орзую ормонҳои ҳазорсолаи тоҷик, то ҷое ҳақро ба ҳақдор расонидани таърих нисбати миллати сарбаланду баору номуси мо, натиҷаи азму талошҳои огоҳонаи фарзандони барӯманди сарзамини тоҷик баҳри соҳибхитӣ, соҳибдавлатӣ ва ояндаи неки халқу кишвар аст. «Садои мардум» – нашрияи парлумони Тоҷикистон, маҳз, дар чунин шароити ҳассоси сиёсӣ ва заминаи руҳияи фароғири табдили ҳокимияти давлатӣ ба миён омад ва тули даҳ сол дар амри амалӣ сохтани сиёсати давлат, парлумон ва ҳукумати кишвар хидмат кард. Риояи одоби касбӣ, дар доираи Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои амалкунанда навиштану ба нашр расонидани ҳар сатру калима, аз хабари хурд то очерку мақола ва мусоҳибаю лавҳа дар пешорӯи ҳар қаламкаш ва муаллифони алоқаманди «Садои мардум» побарҷост. То ҷое имкон буд, аз нӯги қалам сатри ҳақиқат рӯйи коғаз омад, ҳарфи садоқат ба халқи шарафманд гуфта шуд, ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақома дошт. Тафовут дар сафед будани шир ва сиёҳ будани ангишт ҳақиқати бебаҳс буд. «Садои мардум» даҳ сол рӯзномаи рӯйимизӣ – сарчашмаи наشري ҳам қонунҳои қабулкардаи парлумони мамлакат боқӣ монд ва саранҷом аз соли 1994 то имрӯз теъдоди нусхаҳои он рӯ ба афзоиш овард» [1, с. 158-159].

Б. Абдулвоҳидов дар мақолаи зикршуда, ки поре аз онро иқтибос кардем, дастовардҳои ин нашрия дар марҳалаи аввали фаъолият ва нуфузи маънавию иттилоърасонии онро дар ҷомеа ба таври мушаххас ёдрас ва арзёбӣ намудааст.

Рӯзномаи «Садои мардум» ба ҳайси нашрияи парлумонӣ аз аввалин рӯзҳои фаъолияти худ сар карда, ҳамчун «минбари халқ ва барои халқ» фаъолият намудааст. Дар ин марҳала нашрия яке аз аввалин рӯзномаҳои маҳсуб меёфтааст, ки на танҳо ба суннати озодии матбуот ва ошкорбаёнӣ пойбанд будааст, балки ба ҳуқуқи шаҳрвандон барои дарёфти иттилооти лозима арҷ мегузоштааст. Ин паҳлуи фаъолиятро нашрия дар асоси санадҳои меъёрии касбӣ ҳуқуқӣ ба роҳ мондааст, ки асоси онро принципҳои матбуоти

демократӣ ташкил медиҳанд. Ҳарчанд тобеияти нашрия дар ин марҳала ба муассис равшан ба назар мерасид ва табиист, ки наметавонист аз амру фармони муассис ғосила гирад, вале инъикоси мустақилонаи иттилоот ва ҳуқуқ ба баёни андеша аз меъёрҳои бунёдӣ ва касбии наشري иттилоот дар саҳифаҳои рӯзнома аст.

Дар нахустин шумораи нашрия сармуҳаррир Муродулло Шерализода ҳадафи ҳирфаии рӯзномаро дар интишори иттилоот ба тариқи зер ёдрас карда, дар хитоб ба хонанда гуфтааст: «Садои мардум» минбари халқ ва барои халқ аст. Дар саҳифаҳои он барои чапгароиву ростгарой, барои мочароҷӯйиву ғитнаангезӣ, хусумату ниқорғирӣ ва таҳрифи ҳақиқат ҷой нахоҳад буд. Агар идораи рӯзнома яке аз додрасҳо бошад, пас «Садои мурдум» ба хотири табдил ёфтани ба додгоҳи воқеии Шумо устуворона пайкор хоҳад кард» [186]. Чунин мавқеият ғаёлияти нашрия ва кормандони онро дар марҳалаи нахустини таъбу нашр, ки давраи ҳассос ва пурпечу ҳами таърихи кишварро дар бар мегирад, зеро таъсири худ қарор додааст. Аз ин ҷиҳат, дар марҳалаи зикршуда нашрия ва ҳайати эҷодии он талош кардаанд, ки ба қавли яке аз кормандони собиқадори нашрия А. Муродов, «манзалат ва обрӯю нуғузи рӯзномаро боло баранд ва ҷуноне вақт нишон дод, ин кор барояшон муяссар гардид» [79].

Ба ифодаи дақиқтар, хусусияти асосии инкишофи рӯзномаи «Садои мардум»-ро дар ин марҳала минбари ҷараёни ошкорбаёнӣ қарор гирифтани он муайян ва машаххас менамояд. Нашрияи «Садои мардум» таҷрибаи баъзе рӯзномаҳо, аз ҷумла, «Маориғ ва маданият»-ро дар инъикоси масъалаҳои марбут ба сарнавишти миллат, забон ва фарҳанги тоҷикон идома дода, бештар ба наشري мақолаву мусоҳиба ва дигар намуди иттилоот оид ба ҳифзи ҳуқуқи тоҷикон иқдом намудааст, ки пеш аз бозсозӣ дар ин боб гуфтани навиштан душвор буд. Аз шумораи аввалини нашрия сар карда, аз саҳифаҳои рӯзнома «садои дили мардум ба гӯш» [154] мерасад. Рӯзнома муҳимтарин мавзӯҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро ба муҳокимаи ом гузошта, ба ин васила, барои амалӣ сохтани барномаҳои ҳаётан муҳим, аз ҷумла бунёди манзил, иншооти

фарҳангию маишӣ ва дигаргун сохтани сохти иҷтимоии ҷумҳурий сахм гузоштааст.

Дар ин марҳала масъалаҳои сулҳу ваҳдати миллӣ, гурез аз тафриқаандозӣ, хусумат ва бадбинӣ низ аз мавзӯ ва масъалаҳои будаанд, ки рӯзномаи «Садои мардум» ба интишори онҳо талош кардааст. Аз ин ҷиҳат, дар шумораи нахустини рӯзнома нашр шудани мусоҳибаи Шариф Ҳамдампури бо Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон Қадриддин Аслонов бо номи «Роҳи наҷотро дар ваҳдат мебинам» тасодуфӣ набуд. Фарогирии мавзӯи сулҳу ваҳдат, пешрафти иҷтимоиву сиёсӣ ва иқтисодии ҷумҳурий дар ин марҳала аз ҳадафҳои асосии таълимоти рӯзнома будааст, ки дар саҳифаҳои нашрия воқеъбинона ва ҳақиқиносона мавриди қазоват ва таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст.

Ҷунони М. Муродов дуруст ба мушоҳида гирифтааст, дар ин марҳала масъалаҳои «дастрасӣ ба ҳокимият, бархӯрди манфиатҳои шахсӣ ва маҳаллӣ» [82, с. 22] низ дар саҳифаҳои нашрия ба мунозира кашида шуда, тадриҷан баҳсҳои тезугундери ба вуҷуд овардааст, ки мақолаи С. Ҳалимшо «Миллати созанда ё сӯзандаем?» намунаи он мебошад. Вале ин мушоҳидаи муҳаққиқ чунин маънӣ надорад, ки дар ин марҳала нашрияи «Садои мардум» аз ҳадафи аслии худ – барқарории сулҳу оромиши ҷомеа фосила гирифта бошад. Ба қавли М. Муродов «Тадриҷан дар матбуоти ин солҳо, хусусан нашрияҳои расмӣ, вазифаи сулҳоварӣ бартарӣ пайдо карда, масъалаҳои сулҳу ваҳдат ва ризоати миллӣ мавзӯи асосӣ гардид. Агар ба ақидаи баъзе сиёсатшиносон, ки «матбуоти айёми бозсозиро шӯрандозанда ва алангадихандаи ҷанги шаҳрвандӣ» меҳисобанд, мутмаъин шавем, пас, метавон гуфт, ки матбуоти солҳои аввали замони истиқлол дар барқарории сулҳу баҳамии мардум нақши муҳим гузоштааст» [82, с. 22-23]. Ба ин тартиб, мазмуну мундариҷаи рӯзномаи «Садои мардум» далели он аст, ки дар ин рӯзнома шаклирии раванди ҳамдигарфаҳмӣ нақши таъсиргузор дошта, ин тамоюли касбӣ хусусиятҳои хоси инкишофи мундариҷавию ғоявии нашрияро дар марҳалаи мавриди назар муайян менамояд.

Дар марҳалаи аввали инкишоф рӯзнамаи «Садои мардум» бо фарогирии маводди иттилоотӣ ва ҳам моҳияти иқдомҳои таблиғотӣ дар ҷомеаи он рӯзгор мавқеи хос пайдо карда, «ба манбаи муҳимми таъсиргузори хабаррасонӣ табдил меёбад» [108, с. 26]. Чунонки муҳаққиқ М. Султонов низ мушоҳида кардааст, «тафовути рӯзнамаи «Садои мардум» аз дигар нашрияҳои ҳукуматӣ дар он буд, ки диққати асосиро ба инъикоси ҷамоатиҳои умумӣ равона карда, дар саҳифаҳои он воқеиятҳои ҳар ду майдон инъикос ёфтааст» [108, с. 27]. Аз ин ҷиҳат, ҳақ ба ҷониби И. Усмонов ва Д. Давронов аст, ки доир ба мавқеи нашрия дар ин марҳала навиштаанд: «Садои мардум» дар воқеаҳои солҳои 1991-1992 дар ҷумҳурӣ ягона рӯзнамае буд, ки ба давлату ҳукумати қонунӣ содиқ монд ва ба туфайли ин рӯзнама хонандагон аз ҳақиқати воқеаҳо бохабар гаштанд. Ҳамин ҳақиқатнигории рӯзнама буд, ки баромадхояш на ба ҳама писанд меомад. Аз ин рӯ, душманони сухани рости ҳақиқат сармуҳаррири рӯзнама Муродулло Шерализодаро ҳадафи тири худ қарор доданд. 5-уми майи соли 1992 ин рӯзноманигори ҳақиқатпараст ба қатл расонда шуд. Вале рӯзнамаю коллективи эҷодии он аз роҳи ҳақиқатнигорӣ рӯ натофт» [115, с. 251]. Ҳамин роҳро рӯзнама ва ҳаёти эҷодии он дар марҳалаи мазкур, ки ба давраи ҳассоси ҷанги шаҳрвандӣ ва баъди он рост омад, низ идома дода, дар интишори иттилоот ва инъикоси вазъи воқеии сиёсӣ иҷтимоии ҷумҳурӣ мавқеи рост ва устувори ҷирфаии ҳудро ҳифз карда тавонистааст, ки муҳимтарини он паҳши иттилооти бегаразона ва ҳақиқатнигорона ба манфиати яқпорчагии Тоҷикистон ва ваҳдату осудагии сокинони он мебошад.

Дар ин марҳала нашрияи «Садои мардум» робитаашро ба хонандагон қавӣ сохта, аз нигоҳи муҳтаво ва теъдоди нашр нисбат ба дигар рӯзнамаҳо бартарӣ пайдо кардааст. Адади наشري рӯзнама бино ба навиштаи Ш. Ҳамдампура, «обунаи маҷбурӣ не, фурӯши озод» дар оғози марҳалаи аввал ба 260 000 расид [171]. Ин баёнгари нуфузи рӯзнамаи «Садои мардум» дар фазои иттилоотии он замони кишвар мебошад.

Дар чамъбаст ва таҷлили даҳсолагии марҳалаи аввали фаъолияти нашрия Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар табрикномаи худ «Ба ҳайати эҷодии рӯзномаи «Садои мардум» навиштаанд: «Рӯзноманигорони азиз! Даҳ соли фаъолияти эҷодии «Садои мардум» бо сарнавишти давлату миллати Тоҷикистони соҳибистиклол тавъам мебошад.

Дар ин давра рӯзнома орзую омол, марому ормонҳои халқ, раванди эъмори давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона муҳити солиму созанда, ваҳдати миллӣ ва эҳёи тамаддуни ғании миллатро дар ҳамбастагӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ инъикос намуд.

Матбуоти пурқуввату пешқадам обрӯи ҷомеаро меафзояд. Дар ҷодаи пешрафт рӯзноманигорон низ бо сухану иқдоми созандашон саҳмгузоранд. Ман матбуотро ҷашму гӯши халқ номидаам, ки бесабаб нест. Зеро он бояд аз замон пештар қадам занад, дуртарро дида тавонад, ояндаро пеши назари ҳамватанон падида оварад. Рӯзноманигорон дар назди халқу Ватан масъулияти бузург доранд ва бояд ҳамеша дар доираи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қонунҳои амалкунанда фаъолият намуда, суханро санҷидаву некбинона гӯянд, хушбахтию озодиҳои мардум, рафъи камбудии дар ҳаёт ҷойдоштаро пайваста дар мадди аввал гузоранд.

Бояд таъкид намуд, ки давлат дар шароити нави таърихӣ барои камолоти матбуоти даврӣ шароити заруриро фароҳам меорад. Фаъолияти рӯзномаю маҷаллаҳо дар фазои демократия, тибқи қонунҳое, ки дар бо назардошти меъёрҳои байналмилалӣ озодии сухан қабул шудаанд, ҷараён дорад. Мо ин падидаро яке аз дастовардҳои низоми демократии ҷомеа меҳисобем. Демократикунонии ҳаёти ҷомеа, ваҳдату яқдилӣ, ободию созандагии Ватани ягонаи мову шумо, Тоҷикистони азиз, мавзӯҳои асосии матбуоти кишвар, аз ҷумла «Садои мардум», гардидаанд.

Итминони комил дорам, ки минбаъд низ ба халқу сарзамини худ аз рӯйи назокатҳои касбӣ ва вичдони покиза хизмат хоҳед кард. Ҳамаи кормандон ва

алоқамандони рӯзномаро бо санаи фархундаи 10-солагии таъсисёбии «Садои мардум» самимона муборакбод менамоям.

Комёбу сарбаланд бошед!» [167].

Ин баҳои раҳбари давлат ба хизматҳои рӯзнома, ки дар марҳалаи ҳассос ва сарнавиштсоз ироа шудааст, ҳамчун нишонаи қадршиносӣ ба равиши асосии ҷустуҷӯҳои ҳирфаии ҳайати эҷодии рӯзнома дар марҳалаи дувум ва савуми инкишофи он низ бетаъсир набудааст.

Марҳалаи дувуми фаъолияти нашрияи «Садои мардум», ки солҳои 2000 ва 2010-ро дар бар мегирад, маҳз, зери таъсири раҳнамоиҳои ояндабинонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чехраи ҳирфаи ҳудро такмил бахшида, дар фазои иттилоотии кишвар ҳамчунон ҷойгоҳи рафеи ҳудро ҳифз намудааст. Муҳимтарин хусусияти фаъолияти нашрия дар ин давра низ дастгирӣ ва таблиғи ҳатти расмӣ сиёсати давлат, аз ҷумла, Президенти ҷумҳурӣ ва Парламенти кишвар буда, ба таври мунтазам дар як ҳафта аз ду то панҷ 1 маротиба, ба андозаи «бештар аз 20 ҳазор» [118, с. 17] нусха ба ҷоп расидааст. Ҳамчунин, мисли марҳалаи қаблӣ дар ин солҳо низ нашрия сохтори идорӣ ва иттилоотии ҳудро асосан, аз ҳисоби маблағгузори ҳукумат ва обунаву фурӯши озод ҳифз намуда, такмил бахшидааст.

Муқоисаи шумораҳои дар байни солҳои 2000 ва 2010 нашршуда нишон медиҳад, ки рӯзномаи «Садои мардум» дар ин марҳала фаъолиятро дар асоси оӣинномаи дар соли 2001 қабулшуда ба роҳ монда, дар тули фаъолияти иттилоърасонияш ҳамеша ба хостаҳои он содиқ будааст. Ба ифодаи саҳеҳтар, ҳадафҳои барномавӣ ва самтҳои асосии фаъолияти нашрияро дар ин марҳала, пеш аз ҳама, масъалаҳои зерин мушаххас сохтааст, ки аз ҳадафҳои ҳирфаии нашрия берун меояд:

– инъикоси фаъолияти маҷлиси Олӣ – Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президент, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлисиҳои миллии вакилони халқ;

– таблиғи тағйирнопазирии шакли идории ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ ва демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ будани давлат;

– фарогирӣ ва инъикоси ваҳдати миллӣ, волоияти қонун, арзишҳои башарӣ, таблиғ ва арзёбии ғояҳои демократӣ, сулҳ, ваҳдат, инсонпарварӣ ва умумибашарӣ;

– мусоидат намудан ба ҳамсозии равандҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии сокинони Тоҷикистон дар заминаи эҳтироми ҳуқуқ ва озодии шахс, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ пешбинӣ намудаанд;

– таблиғи озодиҳои инсон, ғояҳои дӯстӣ ва ҳамбастагии тамоми миллату қавмиятҳои ҷумҳурӣ, ваҳдат ва ризоияти шахрвандӣ дар кишвар.

Дар марҳалаи мазкур нашрия уҳдадорҳои худро ҳамчун нашрияи парлумонӣ бо камоли масъулият иҷро карда, дар ин равиш ҳуҷҷатҳои расмӣ, мақолаву асарҳо ва дигар маводди лозимии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ дар савияи баланди касбӣ нашр намудааст. Ҳамчунин, инъикос ва шарҳи ҳаққонии воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ низ равиши усулии фаъолияти рӯзномаро чун нашрияи парлумонӣ муайян ва мушаххас менамояд, ки аз имтиёзоти ҳирфаии нашрия дар ин марҳалаи фаъолият мебошад.

Дар чараёни таҳлили эмпирикии иттилооти дар рӯзнома нашршуда мушаххас гардид, ки нашрия дар ин марҳала тавонистааст чехраи сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар ва омилҳои таҳрикбахши пешрафти онро бо дарназардошти ҳадафҳои ояндабинона таҷассум намояд. Дар ин равиш тамоюли таблиғии иттилооти бачопрасида афзалият дошта, чехраи ҳирфаии нашрияро дар назари хонанда таъсиргузор месозад, ки низ аз имтиёзоти ҳирфаии таъбу нашри иттилооти лозима мебошад.

Дар ин марҳала нашрияи «Садои мардум» тавонистааст, ки бо наشري иттилооти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳадафҳои созандагии роҳбари давлат ва парлумони кишварро дастгирӣ карда, вазъи воқеии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва

фарҳангии ҷумҳуриро ҳақиқатнигорона инъикос намояд. Муқоисаҳо нишон дод, ки дар ҳар шумораи индавраинаи рӯзнома дар баробари наشري хабарҳои расмӣ аз фаъолияти хирадмандонаи Президент, Ҳукумати мамлакат ва ниҳоди қонуғзори он, ҳисоботи расмӣ вакилон (депутатҳо), ҳамчунин, дар бораи вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ, нақши шахсиятҳои алоҳида дар пешрафти он маводди зиёде ба таъъ расонидааст, ки талаботи эҳтиёҷмандонро ба иттилооти дастнахӯрда қонеъ месозад. Ҳамин тамоюли эҷодӣ дар марҳалаи дуҷуми рушди наشريя нисбат ба давраи аввал бартарӣ дошта, мундариҷаи шумораҳои рӯзномаро дар фосолаи солҳои мавриди назар такмил бахшидааст, ки аз хусусиятҳои хоси таҳаввулоти ҳирфай дар паҳши иттилооти муҳим ва ҳадафманд аз ҷониби ҳаёати эҷодии рӯзномаи «Садои мардум» мебошад.

Дар заминаи дастурҳои назарии равишшиносии илмию амалӣ, мо аз соли 2010 ба баъдро марҳалаи савуми ташаккул ва таҳаввули рӯзномаи «Садои мардум» шинохтем. Дар ин марҳала низ наشريя «роҳеро, ки пояғузорону масъулони қаблии «Садои мардум» пеш гирифтаанд, ҳифз намуда, рушду такомул бахшидааст» [12].

Вижагии дигари ҳирфаии наشريя, ба қавли сармуҳаррири индавраинаи он С. Асозода, дар он аст, ки дар ин марҳала низ рӯзнома «дар сафи пеши муборизаи озодихоҳона, адолатпарварона, ҳувиятҳои ва қонунмеҳварӣ қарор дошта, тамоми ҷанбаи зиндагиро инъикос намуд, ҳамнафасу ҳамқадами мардум гардид. Фаъолияти ҷоннисоронаи Асоғузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, фаъолияти Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қору пайқори шарафмандонаи мардуми кишвар саҳифаҳои онро зеб меоданду медиҳанд» [12].

Марҳалаи рушди пойгоҳи техникӣ ва касбии наشريя, ки ҳанӯз бо дастуру ҳидоятҳои Пешвои миллат пас аз соли 1992 шуруъ гардида будааст, дар ин давра ташаккул ва таҳаввули ҷашмгир пайдо кардааст. Бо ташаббуси бевоситаи

нашрия хабаргузории парлумонӣ ва робитаи Маҷлиси Олӣ бо омма такмил ёфтааст.

Рӯзномаи «Садои мардум» дар ин фосилаи замонӣ рушди адолату ҳақиқат, озодии суҳан, маърифати ҳуқуқии омма, масоили мубрами зиндагиро замонат дода, ба тарзи ҷолиб ва таъсиргузору нишонрас ва мақбул ба маърази оммузошт, ки равиши ҳирфаии рӯзномаро собит намудааст. Дар баробари рисолати худро ҳамчун нашрияи расмӣ парлумонӣ иҷро кардан, «Садои мардум» дар доираи мавзӯҳои парлумонӣ маҳдуд нагардида, бо наشري иттилооти гуногунмавзӯ доираи хонандагонашро тавсеа бахшидааст. Дар баробари принт ба роҳ мондани версияи электронӣ, роҳандозии саҳифаҳои ихтисосӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, таргет, истифода аз видео ва ғайра аз вижагиҳои фаъолияти ҳирфаии нашрия дар ин марҳала мебошанд.

Муқоисаи матолиби дар ин марҳала дар рӯзномаи «Садои мардум» ҷопшуда низ баёнгари таҳаввулоти ҷашмраси он дар паҳши иттилооти муҳим ва шаффоф дар ин марҳала мебошад. Нашрия усули озодии баёнро низ ба қадри имкон риоят намуда, дар ин марҳала дар бораи фаъолияти сатҳи олии ташкилотҳои давлатӣ, раёсатҳо, кумитаҳо, идораҳои ҳифзи ҳуқуқ, ташкилотҳои ҷамъиятии ҷумҳурӣ, воқеиятҳои ҷолиби сиёсӣ иҷтимоии алоқаманд бо сарнавишти ҷумҳурӣ, тавсеа додани сатҳи интиқод аз камбудиву норасоии ҳаёти ҷомеа ва ғайра мутассил маводди ҷолиб ва таъсиргузorro ба ҷоп расонидааст, ки далели таҳким ёфтани равиӣ тоза дар таҷрибаи амалии таъбу наشري иттилоот дар фаъолияти рӯзномаи «Садои мардум» ва хидмати «фаъолона ва содиқона»-и ин нашрия ба ҷомеа [110] мебошад.

Ба ин тартиб, дар заминаи он ҷӣ гуфта шуд, метавон ба ин натиҷа расид, ки фаъолияти рӯзномаи «Садои мардум» дар ҳар марҳалаи инкишоф хусусиятҳои хоси худро дошта, афзалияти ҳирфай, бартарии нақши омилҳои миллии иттилоотӣ, такмили сохтори идориву ҳирфай, муносибати муколамавӣ бо хонанда, кӯшиш барои соҳиби сиёсати иттилоотии худ будан вижагиҳои фаъолияти касбии нашрияро дар фазои иттилоотии кишвар собит менамояд.

БОБИ II

ВИЖАГИҲОИ ШАКЛИЮ МУНДАРИЦАВИИ НАШРИЯ

2.1. Вижагиҳои ороиш ва дизайни нашрия

Ороиш ва дизайн аз хусусиятҳои хоси сохтори шаклӣ ва зебоишиносии ҳар нашрия буда, дар маҳдудае амал мекунад, ки мавзӯи имтиёз ва таъсиргузориин он муҳим ба назар мерасад. Ба ин далел, назари аксари донишмандони соҳа дар ин боб яксон буда, аз ҷумла, А. Саъдуллоев ба ин натиҷа расидааст, ки «Саҳофат ва табоат дар дохили худ ҳамчунон ашқоли гуногуни созмондиҳии техникую эстетикиро тақозо дорад, ки он ба шакли (қолиби) рӯзнома, ҷараёни таҳия ва шаклҳои таҳия, симои инфиродии рӯзнома ё маҷалла ва сохтори газета (конструкция, композитсия) тақсим мешавад» [104, с. 8].

Таҷрибаи нашрияҳои муваффақ далели ин аст, ки ороиши онҳо бояд моҳиятнок бошад. Ба ифодаи саҳеҳтар, пардохтани сирф ба тасвири зебо, бе он ки ба муҳтаво ва арзиши равшаншиносонаи он таваҷҷуҳ шавад, дар қолиби ороиши матбуотӣ қарор намегирад, балки василае байни шакл (форм) ва калом аст, ки метавонад хонандаро маҷзуб кунад ва нашрия мақбули ӯ воқеъ шавад [85, с. 190-191]. Дар ин ҳол, моҳияти муҳтаво ва таносуби он бо сохтори дизайнии рӯзнома дар назари хонанда чандон эътибор пайдо намекунад.

Дар ин равиш, ба мушоҳидаи мо, таҷрибаи рӯзномаи парлумонии «Садои мардум» аз бисёр ҷиҳат қобили мулоҳиза буда, он дар тули фаъолияти беш аз сисолааш танҳо ба ороиши моҳиятнок ва суварӣ пойбанд будааст, ки ин тамоюли ҳунарий, пеш аз ҳама, муҳтавои таъсиргузор ва равшаншиносона дошта, хусусияти ҳирфаии сохтори ороишӣ ва дизайнии ин нашрияро дар таносуби комил бо мундариҷаи он муайян ва мушаххас менамояд. Ба қавли А. Саъдуллоев, афзун ва фаъл будани «рангорангӣ, мутанаввияти ҳуруф ва маҷмуи аломатҳои матбаа» шаклу мундариҷаи ботинӣ ва зоҳирии рӯзномаи

«Садои мардум»-ро ғанӣ ва зебо сохта, ба он «маънии нодири публитсистӣ» [104, с. 12] ато намудааст. Ҷустуҷӯҳои мудаввоми кормандони нашрия шакли графии онро низ таъсиргузор сохта, рӯзнома аз ҷиҳати банду баст ва сохтори композитсионӣ дилкашу марғуб ва ҷанбаи зебоишиносии саҳифаю гӯшаҳо рангорангу ғанӣ гардидааст. Таҳқиқ ва муқоисаи шумораҳои дар солҳои гуногун нашршудаи рӯзнома собит месозад, ки ороиш ва саҳифабандии нашрия мувофиқи талаботи вақт ва ҳолатҳои доираи васеи хонандагон сурат гирифта, ҷузъи ороиш, ташкили сохтори нави графикӣ, тарзи таъсиргузори саҳифабандӣ ҷанбаи зебоишиносӣ ва раваншиносонаи рӯзномаро такмил бахшидааст.

Дар ин замина, хусусиятҳои дизайнии баъзе шумораҳои дар солҳои гуногун бачопрасидаи рӯзномаи «Садои мардум»-ро ба тариқи муқоисавӣ таҳқиқ, таҳлил ва арзёбӣ намуда, ҷустуҷӯҳо ва дарёфтҳои ҳунарии ҳайати эҷодии нашрияро ба таври мушаххас зикр менамоем.

Тавре дар боби аввал ишора шуд, аввалин шумораи рӯзномаи «Садои мардум» рӯзи сешанбеи 1-уми январи соли 1991, дар матбааи «Нашриёти КМ ҲК (Комитети марказии ҳизби коммунист) Тоҷикистон» бо теъдоди 20 ҳазор нусха ба ҷоп расидааст, ки шакли ҳоси дизайнии мутаносиб бо мазмуну муҳтавои нашрия дорад. Ҷузъи ороишии ин шумораи рӯзнома як ҳиссаи муайян ва таъсиргузори шакли зоҳирии онро ташкил медиҳад, ки дар интишори мундариҷа ва таъиноти он мавқеи хос дошта, хусусияти дизайнии рӯзномаро нисбат ба дигар нашрияҳои он замон мутафарриқ ба назар менамоёнад, ки ин тамоюл аз вижагиҳои ҳоси ҳунари ва ҳирфаии нашрия дар давоми се марҳалаи фаъолияти эҷодӣ мебошад.

Аввалин чизи ҷолибе, ки дар нахустин шумораи рӯзнома ба ҷашм мерасад, дизайни саҳифаи аввали нашрия мебошад. Ҳарчанд дар матбуоти даврии он замон, бахусус ибтидои солҳои навадум, дар ороиши саҳифаи аввали рӯзнома тарзи таҳияи маъмулӣ ва анъанавии ҳоси рӯзномаҳои ҳизбию давлатии шуравӣ – «Правда» ва «Известия» бетаъсир набуд, бо вучуди ин, равиши ороиш ва

саҳифабандиву тарҳи зоҳирии «Садои мардум» хусусияти хоси худро дорад ва он нусхабардории маҳз аз рӯзномаҳои зикршуда нест.

Саҳифаи аввали нахустин шумораи рӯзнома ба назар рӯйи инсонеро мемонад, ки қарор аст хонандагон бо ӯ ҳамсухбат шаванд. Ба ифодаи муҳаққиқи ин соҳа Беҳрӯзи Мусавӣ, дар таҷрибаи ин рӯзнома «Сурати инсон дар ҳукми ҳувиати тасвирии ӯст. Ҳар нашрияе метавонад дорои ҳувиати тасвирӣ бошад. Дар нигоҳи аввале, ки хонанда ба рӯзнома дорад, рӯзнома низ бояд ба хонанда нигоҳ кунад, ин бархӯрди аввал бисёр муҳим аст. Яъне, зовияи диди тасвири рӯйи он бояд он чунон бошад, ки мо тамоми «компузитсион»-и онро дар як нигоҳ бубинем. Аз назари график тамоми шаклҳо ва навиштаҳо дар ҳукми як тасвиранд ва дорои зовияи дид ва нигоҳ. Бояд иҷоза дод, хонандагон рӯзномаро, ки мо ҳастем, роҳат ва зуд бубинанд. Агар нигоҳи тасвир ба самти рост ё ба чап аст, бояд тавҷӯҳ дошт, ки ба ҳар ҳол, тасвир ба атфи рӯзнома ё... нигоҳ накунад. Атфи рӯзнома ё.... баробар аст бо ду хатти рӯзнома ё... шероза – часбу баст, яъне атф, интиҳои як ҷодаи бунбаст аст» [85, с. 191].

Ҳамин тавр, рӯзномаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, хонандаро аз тариқи тасвир, ки ба самти рӯзнома нигоҳ мекунад, ба ҷодаҳои нав, сарзаминҳои ҷадид ва дарёфти маънию муҳтавои тоза ҳидоят мекунад. Таъбан барои ин гуна рӯзнома дар дараҷаи аввал, нигоҳ ба хонанда ва дар дараҷаи дувум, нигоҳ ба самти рост хоҳад буд. Аз ин назар, бисёре аз рӯзномаҳо, аз ҷумла «Садои мардум», дорои ҳувиати ороишӣ ҳастанд. Гоҳ хонандагон дар интизори дидани ин чеҳраҳои ошно ва шунидани ҳарфҳои тозаи онҳо шавқи зиёде аз худ нишон медиҳанд, лаҳзаҳои интизор дар қисме аз хонандагон ба кундӣ мегузаранд, вале пур аз шавқи дидор аст. Ин як муваффақият аст, ки ҳувиати тасвирӣ дилбастагии суварӣ эҷод кунад ва мо пазири ҳарфҳои тоза ва рангини рӯзнома шавем.

Рӯзномаи «Садои мардум» аз аввалин шуморааш сар карда, то ҳудуде аз сабки тасвирӣ ва навишторӣ ҳадафмандона пайравӣ кардааст. Нашрия дар

ороиши саҳифаҳои худ аз акс ҳам истифода кардааст, вале чандон зиёд не. Шакли титрҳои шумораи аввали рӯзнома низ яксон, кӯчак ва бидуни пироя аст. Ба ин тартиб, «Садои мардум» аз ибтидо рӯзномае будааст, ки аз лиҳози шакли зоҳирӣ чилваи классикии рӯзномаи «Маориф ва маданият»-ро ҳам ҳифз карда ва ҳам таҳаввул бахшидааст. Графики матбуотӣ ва тарзи сафҳаорони муҳофизакорона, аз лиҳози мутолиа андаке душвор ва гоҳе ҳама матолиби он таъсиргузор ва чиддӣ ҳастанд. Дар ҳар ҳол, ба чиҳати ҳамон ҳувияти тасвирӣ, ки аз шумораи аввал таъсиргузор будааст, ин рӯзнома ба рӯзномаи хеле чиддии парлумонӣ табдил ёфта, шуҳратёр гардидааст. Дар тули фаъолияти беш аз сисола мудирияти рӯзнома медонистааст, ки тағйири ҳувияти тасвирӣ ва модерн кардани зоҳири рӯзнома хатаре беш нест, то ба он ҳад, ки агар зоҳири худро тағйир диҳад ва сафҳаорой ва графики худро ба кулӣ дигаргун созад, алоқамандони худро ба ҳайрат хоҳад овард. Агар чунин мешуд, хонандагон ба он эҳсоси бегонагӣ мекарданд ва бад-ин тартиб, рӯзнома мавқеияти қаблашро аз даст медод, ки бегумон ин ҷуз шикаст чизи дигаре нахоҳад буд.

Ҳамин тавр, аз оғоз, ба таъбири муҳаққиқ А. Саъдуллоев, «ҳамакорагӣ, универсалӣ будани ҷузъи ороиш» [104, с. 14] хусусияти асосии сохтори тасвирии рӯзномаи «Садои мардум»-ро муайян менамояд, ки дар марҳалаҳои баъдӣ зина ба зина ташаккул ва таҳаввул ёфтааст. Дар шумораи нахустин унвони рӯзнома – «Садои мардум» низ ҷузъи ороиш буда, дар зери он омадани шакли тасвирии он бо ҳуруфи форсӣ низ василаи таъсиргузор ба мафкураи хонандаи он рӯзгор будааст. Дар саҳифаи аввал ҳуруфи унвони мавод низ ҳамчун ҷузъи ороиши рӯзнома нақши тасвирӣ ва ҷойгоҳи ғоявӣ доранд. Ба ифодаи дигар, ин ҷузъи ороиш аввал сарлавҳаро ороста, сипас, таъиноти маънавияшро мушаххас ва таъсиргузор сохтааст. Ба ҷуз саҳифаи аввал, шакли кегл (ҳарфи бузургҳаҷми настрия) дар саҳафоти баъдии рӯзнома низ нақши ороишӣ ва таъсиргузор дорад. Дар ин замина, метавон аз тарзи ороиши матни мурочиати солинавии Президенти ИҶШС ба халқи шуравӣ ёд кард, ки дар оғози он омадани расми М. Горбачёв ва арзу тули интихобии он ба мавод ҳусни

тасвирӣ ато намудааст. Тарзи ҷойгиршавӣ ва ороиши унвону интихоби ҳуруфи матни ёдшуда ва мурочиати Президенти ҶШС Тоҷикистон Қаҳҳор Маҳкамов «Кӯш, то халқро ба кор ой» низ ҷолиб буда, матни мусоҳибаи Шариф Ҳамдампур бо раиси Шурои Олии Тоҷикистон Қадриддин Аслонов зери сарлавҳаи «Роҳи наҷотро дар ваҳдат мебинам», шеърӣ Амонбек Шоҳзода «Дар зодрӯзи «Садои мардум», мурочиати сармуҳаррири рӯзнома М. Шералиев таҳти унвони «Сухане чанд ба ҳаводорони рӯзнома» ва дигар мавод ин равиши тасвирӣ ва маънавии нашрияро такмил бахшидааст, ки хусусияти хоси графикаи наشري маводро мушаххас месозад.

Аз ҷумла, аз нахустин шумора сар карда, настрия дар интихоби ҳуруфи сарлавҳа ва андозаи он, ҳаҷми настрия ва танзими саҳифаҳо, усули интихоби ранг, фазои ҳолӣ ва ғайра равиши хоси ҳирфаиро пеш гирифта, рӯзнома мутобиқи талаботи ороиши графикаи матбуоти даврӣ саҳифабандӣ шудааст. Дар ин замина, корбурди ҳуруфи сарлавҳа бозгӯӣ диққат ва бархӯрди ҳирфаи рӯзнома ба тарзи ороиши настрия мебошад. Аз ин ҷиҳат, сарлавҳаорой, ки аз печидатарин рукнҳои таҳияи рӯзнома ва ороиши рӯзнома ба шумор меояд, дар таҷрибаи ин настрия қобили мулоҳиза аст. Бо вучуди фарогирии маводди гуногунҳаҷму гуногунмавзӯ, саҳифабанд маводро тарзе ҷобачо кардааст, ки хонанда ба як назар хабар ё мақолаи мавриди назарашро пайдо мекунад. Ин тарзи ороиш имкон фароҳам овардааст, ки ягон маводди наشرшуда аз назари хонанда дур намонад. Аз ҷумла, настрия дар интихоби ҳуруфи сарлавҳа ва ранги мурочиати Президенти ҶШС Тоҷикистон ба хонандагони рӯзнома равиши тозаи иттилоърасонӣ ва ороишро пеш гирифтааст, ки барои хонанда диққатангез мебошад. Дар ин мавод сарлавҳа ва тарзи ороиши он суҳанони раҳбари онвақтаи кишварро назарнамо ва таъсиргузор сохтааст, ки омили асосиаш интихоби ҳуруфи махсус мебошад. Хусусияти асосии ороишии ин маводро рангорангии сарлавҳа («Кӯш, то халқро ба кор ой!») ва интихоби ранги таъсиргузор мушаххас месозад. Ин мавод дар як сутуни мобайнии клише – шиноснома бо ранги сабз ҷоп шуда, сарлавҳа бо ҳуруфи ГР (навӣи ҳуруф

(гарнитура)–43–42 бо курсив ва ҳуруфи рост чида шудааст. Фосилаи канори сарлавҳа ва матни мавод бошад, 1, 12 кв аст. Дар тарафи чапи мавод муроҷиатномаи солинавии М.С. Горбачёв ва ростӣ он мусоҳибаи Шариф Ҳамдампури бо Қ. Аслонов бо ҳуруф ва рангҳои сиёҳ ба чоп расидаанд, ки низ аз назари интиҳоби ҳуруфи сарлавҳа, матн ва ранги ороиш диққатангез мебошанд.

Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» баёнгари он аст, ки ранг ва графיקи матбуотӣ барои ин нашрия дар ҳукми тасвир ҳастанд. Дар интиҳоби нашрия ҳуруф пеш аз он ки хонданӣ бошанд, диданӣ ҳастанд. Дар ин замина, далели ҷолибии сабки сафҳаоронии нашрия он аст, ки бо ин кор, даставвал, тафохуми сурат ва баъд маънӣ ба вучуд омадааст. Вале ин маънии онро надорад, ки фақат сурат хонандаро ба худ машғул медорад, балки тарзи интиҳоби ҳуруф ва ранг дари маъниро низ ба осонӣ ба рӯйи хонанда боз менамояд. Ҳамчунон ки Андрей Тарковский навиштааст, «Дарки як асари зебо барои мо мумкин нест ва танҳо метавонем онро ҳис кунем. Ба таъкид метавон гуфт, ки қатъи рӯзнома ва наҳваи танзими он ҳам тобеи қавонини зебоишиносӣ аст ва ҳам салиқаи сардабир ва мудирӣ ҳунарий. Гоҳ ҳамин салиқаҳои нав ҳаст, ки қавонини ҷадиде дар қаламрави графיקи матбуотӣ ба вучуд меоварад» [86, с. 197].

Ба ҳар ҳол, масъулони нашрия кӯшиш кардаанд, ки аз ибтидо аз ороиши саҳифаи аввал сар карда, то нуқтаи поёни он маниши ҳунарий ва адабии нашрия ҳифз шавад ва ороиши тамоми саҳаҳот аз як куллияти устувор бархӯрдор бошад, ба тариқе ки ваҳдоният, якпорчагӣ ва тааллуқи кулли рӯзномаро ба номи рӯзномаи парлумонӣ ошкор созанд. Аз ин мавқеъ, хусусияти ҳоси ороиши саҳифаҳои дигари шумораи нахустини рӯзномаи «Садои мардум»-ро низ интиҳоби ҳуруфи матни сарлавҳа ва маводди дигар, ки воҳиди мустақими ороиш буда, бо кегли хосса аз ҳам фарқ мекунанд, мушаххас месозад.

Муҳаққиқон асоси ҳама гуна ороишро барои рӯзнома интиҳоби ҳарф донистаанд. Чунонки А. Саъдуллоев низ таъкид кардааст, «...ҳарф ин модели (тарҳи) графикии аломатҳои хат аст. Масалан, бигирем, ҳарфи Н–ро. Вай аз ду хатча (чӯбча) ва як хатаки уфуқӣ иборат аст. Ҳамин Н метавонад калон ё хурд,

ғафси дабал ё нозук бошад. Пояи ҳарф ҳам рангоранг мешавад. Таги яке тахтача, ба дигар асоча ё қанотча мегузоранд. Ин ҳама аломатҳои фарқкунанда аст» [104, с. 19]. Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» нишон медиҳад, ки ороиши ҳуруфӣ унсури асосии таҳия ва саҳифабандии нашрия буда, баъзе паҳлуҳои ҳунарии он дар қорбасти ҳуруфи сарлавҳа равшан ба назар мерасад, ки мухтасаран аз назар мегузаронем.

Муҳаққиқони ороиши ҳуруфӣ, аз ҷумла А.Г. Шитсгал, сарлавҳаороиро аз печидатарин рукҳои таҳия ва ороиш доништа, аз ҷумла, навиштааст: «Душвории таҳия, бахусус таҳияи газета, иборат аз он аст, ки дар саҳифаҳои он маводди гуногунҳаҷму гуногуннамуд ба назар мерасад. Ҳар яке аз ин мавод бояд ба тарзе таҳия шаванд, ки хонанда бо як назар хабар ё мақолаи дарқориашро пайдо карда тавонад. Илова ба ин, маводро бояд тарзе пешкаш намуд, ки ҳатто, ҳеҷ иттилооте аз назари хонанда дур намонад» [133, с. 173].

Ба ин тартиб, аз аввалин шумораҳои рӯзномаи «Садои мардум» сарлавҳаорой ҷузъи асосии ороиши нашрия буда, ҳайати таҳририяи он барои назарнамо гардидани ҳар мавод аз нақши ороиши сарлавҳа ба тарзи қоршиносона истифода кардаанд. Дар ин замина, барои ба ҳадафи ҳирфай расидан масъулони нашрия дар навбати аввал аз ҳуруфи махсус қор гирифтаанд, ки то ҷойе рангорангии саҳафот ва таъсиргузори матнҳоро замонат додааст. Тарзи саҳафороӣ ва қорбурди ҳуруфи хос дар таҷрибаи рӯзномаи парлумонӣ, пеш аз ҳама, алоқаманд ба типии нашрия буда, рӯзномаи «Садои мардум» ҳамчун типии хос, дар ин замина, роҳи равиши ҳирфаии худро доштааст, ки якеи он бо маводди хурд-хурди анонсӣ ва гӯшаю мавзӯ бештар таъмин кардани он мебошад. Дар ин равиш, хусусияти саҳифаороии нашрияро қорбурди гарнитураҳои мухталифи ҳуруф мушаххас месозад. Масалан, дар саҳифаи аввали шумораи 21-уми августи соли 1991-и рӯзнома ҳамин гуна тарзи қобачокунии гарнитураҳои гуногуни ҳуруф бо фарогирии мавзӯҳои гуногун ба мушоҳида мерасад, ки хусусияти оммавию сиёсӣ доштани рӯзнома ин равишро тақмил бахшидааст. Дар саҳифаи аввали шумораи зикршудаи рӯзнома масъулони

ба тақозои мавзуҳои иттилооти нашршуда аз ғановати шаклии гарнитураҳо коршиносона истифода намуда, дар чидани ҳуруфи сарлавҳа аз гарнитураҳои гуногун истифода кардаанд, ки сарлавҳаҳои «Мулоқоти роҳбарияти Шуравӣ бо журналистон», «Дар Девони Вазирони ИҶШС», «Дар Кумитаи назорати конститутсионии ИҶШС», «Мурочиат ба меҳнаткашони Маскав», «Осиё ва Урупо дар хидмати шумо», «Роҳҳои ҳамкориҳои Тоҷикистону Эрон», «Дар кӯчаҳои шаҳри Маскав», «Меваю сабзавот фаровон хоҳад шуд» ва ғайра аз ин ҷумла мебошанд.

Чунонки мебинем, нашрия танҳо дар саҳифаи аввали шумораи ёдшуда ба василаи дувоздаҳ мавзӯ ғановати шаклии гарнитураҳоро, ки аксаран ҷаззоб ва таъсиргузор аст, таъмин намудааст. Дар саҳифаҳои баъдии шумораи зикршуда низ ҳамин усули ороиши ҳуруфӣ риоя шуда, сарлавҳаҳо ва зерсарлавҳаҳо бо гарнитураҳои гуногун чида шудаанд, ки бешак, таъсирнокии мавод ва ҳусни саҳифаи шумораи зикршудаи рӯзномаро меафзояд.

Дар солҳои навадум, баҳусус соли 1994, рӯзномаи «Садои мардум» равиши хоси саҳифаориро пеш гирифта, ҳошияи саҳафоти идонаашро бо ҳуруфи форсӣ низ оро додааст, ки дар ин амал ҳуруф дар ҳукми тасвир мебошад. Ба ин далел, ҳуруфи форсии ҳошияи саҳифаҳои идонаи дувуми савуми 20-уми март соли 1994-и рӯзнома, ки ба Ҷашни Наврӯз бахшида шудааст, бо ҳусни орояшон аввал, диданӣ, сипас, хонданӣ мебошанд.

Саҳифабанди рӯзнома бо истифода аз ҳуруфи «пур»-и форсӣ ҳошияи саҳифаи рӯзномаро бо байтҳои наврӯзӣ оро дода, ба ин васила, ҳам ҳусни саҳифаро афзудааст, ҳам маънии маводди наврӯзии дар он дарҷшударо тақвият додааст. Аз ҷумла, байтҳои зер дар ҳошияи саҳифаи рӯзнома бо шакли ҳуруфи форсии «пур» дарҷ шудаанд, ки «бо намоиши сангинӣ ва қудрати зиёд муаррифи истехком ва дарунгарост» [86, с. 193]:

Наврӯзи навбаҳорон, фасли гул асту лола,

Қумрӣ ба ҷӯши мастӣ, булбул ба оҳу нола [148].

Ё:

Нафаси боди сабо мушкфишон хоҳад шуд.

Олами пир дигарбора ҷавон хоҳад шуд [148].

Нашрия барои дар ҳошияи саҳифаҳои дувуму савум ҷой кардани байтҳои наврӯзӣ аз хати насх истифода кардааст, ки дар истифодаи матолиби муҳим ва ҷиддӣ ҳам қобили истифода аст, ҳам зебову бо мавзӯ мутаносиб мебошад. Он чӣ зикр шуд, аз равиши тозакориҳои нашрия дар ороиш ва саҳифаорони рӯзнома буда, тамоюли истифода аз суннатҳои миллии истифодаи хатро дорад, ки мутаассифона, дер давом накардааст. Яъне, ин амали саҳифаорӣ то баҳори соли 1994 идома ёфтааст.

«Садои мардум» на танҳо аз хат (аз ҷумла, хати форсӣ) ва бойигарии ҳуруфи сарлавҳа, балки бо мақсади боло бурдани сатҳи ороиш аз усули бисёргарнитураи низомманд низ ҳадафмандона истифода кардааст, ки василае барои боло бурдани сатҳи ороиш ва саҳифабандии рӯзнома ба шумор меравад. Дар ин замина, зайли намуна баъзе шумораҳои дар солҳои гуногун нашршудаи рӯзномаро ба тариқи муқоисавӣ аз назар мегузаронем. Масалан, дар саҳифаи аввали шумораи 22-юми ноябри соли 2005-и рӯзнома дар панҷ сутуни канори чапи пойини клише – паспорт суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар мулоқоти умумичаҳони Тунис таҳти унвони «Дар роҳҳои сӯйи ҷомеаи иттилоотӣ» ба ҷоп расидааст, ки хусусияти хоси ороишӣ дошта, тамоюли ҳирфай ва ҳадафмандонаи наشريро дар интиҳоби ҳуруфи сарлавҳа нишон медиҳад. Сарлавҳа бо ҳуруфи ГР (навъи ҳуруфи гарнитурӣ)– 43–42 ва зерсарлавҳа бо шрифти БЖ (навъи ҳуруфи равғанӣ) –1–20 аввалӣ бо курсив ва бо ҳуруфи рост ҷида, аз паҳлуи сарлавҳа ва зерсарлавҳа фосила гузошта шудааст. Фосилаи канори сарлавҳа 1,12 кв буда, дар пойин ва паҳлуи матни суҳанронии Президент хабарҳои «Мулоқоти дӯстонаи Эмомалӣ Раҳмонов бо шоҳи Непал», «Тухфаи арзанда ба сокинони пойтахт» ва гузориши муҳбири рӯзнома Б. Абдулвоҳидов таҳти унвони «Дар Шурои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба ҷоп расидааст. Хабарӣ аввалӣ аз панҷ сутун ва хабарӣ баъдӣ аз ду сутун иборат буда, гузориш аз се

сутун ба ҳам омадааст. Сарлавҳаи хабари аввал бо БГ (навъи ҳуруфи гарнитурӣ) – 43–24, дувум бо ЖР–5–16 ва гузориш бо БЛ (навъи ҳуруфи адабӣ) –3–24 чида шуда, таносуби рангҳо низ ҷолиби диққат мебошанд. Афзалияти дигари ороиш аз он иборат аст, ки сарлавҳаҳо чудо-чудо, мутаносибан бо мавқеи ҷойгиршавиашон чида шудаанд. Ҳамин усули саҳифаорой дар шумораи 15-уми март соли 2005 нашршуда низ риоят шудааст. Сарлавҳаҳои интиҳобшуда, аз ҷумла, «Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Амри сардори давлат оид ба соҳаи иттилоот», «Маҷлиси тантанавӣ бахшида ба рӯзи матбуот» ва ғайра бо гарнитураҳои БП–1, ЗГ–3 ва БЛ (навъи ҳуруфи адабӣ) –3 чида шудааст, ки ба ҳусни ороиши саҳифаи ёдшудаи рӯзнома афзалият бахшидааст.

Баъзе хабарҳои шумораи зикршуда бо хати нозуки якпунктаи рӯзномавӣ ва ба роғу фосилаҳо чудошуда нашр шуда, сарлавҳаҳои хабарҳои муҳим бо ҳарфи пур ва сиёҳ ҳаққокӣ шудаанд, ки «Вазифаи нави вакилон», «Ҷаласа баргузор шуд», «Номзад ба узви Маҷлиси миллӣ муайян гардид» ва монанди инҳо аз он ҷумла мебошанд.

Рӯзномаи «Садои мардум» дар марҳалаҳои гуногун хусусиятҳои хоси ороишӣ, аз ҷумла, сарлавҳаорой дошта, ин тамоюли ҳунари фардияти ҳирфаии нашрияи парлумониро то ҷое мушаххас месозад. Ин тамоюли ҳунари аз давраи ғаъолияти сармуҳаррири рӯзнома Муродуллоҳ Шералиев оғоз ёфта, дар замони роҳбарони дигари нашрия тадриҷан ташаккул ва таҳаввул пайдо кардааст. Дар замони роҳбарии ҳар сармуҳаррир рӯзнома хусусиятҳои хоси ороишии худро дошта, таъсиси рубрикаю ғӯшаҳо ҳусни саҳафоти онро афзудааст, ки пеш аз ҳама, ҳадафи ҷалби диққати хонандаро дорад. Муқоисаи бисёре аз шумораҳои дар марҳалаҳои гуногун ҷопшудаи рӯзнома нишон медиҳад, ки сохтори мундариҷавӣ ва ғоявии ҳар шумора динамикаи махсус дошта, як сарлавҳа сарлавҳаи дигарро такмил мебахшад.

Ҷунонки ба мушоҳида расид, нашрияи «Садои мардум» дар ҳамаи марҳалаҳои инкишоф талош кардааст, ки муҳтавои сарлавҳа комил ва пурмаънӣ бошад. Барои ба ин ҳадаф расидан нашрия аз ҳуруфи дурушт ё серранг низ кор

гирифта, дар ин равиш, титулсарлавҳаҳо бо фосилаҳо ё бо хаткашиҳо аз ҳамдигар мутафовит шудаанд, ки яке аз василаҳои такмили ҷанбаи ороишии рӯзнома мебошад. Чунин хусусияти сарлавҳаорой дар шумораҳои дар солҳои 1991 ба баъд нашршудаи рӯзнома ба мушоҳида мерасад, ки на танҳо хусусияти ороишӣ дорад, балки муҳтаво ва маънии сарлавҳаро низ амиқ бурда, барои хонанда диққатангез намудааст.

Аз ин назар, мақоми сарлавҳа дар ҷараёни ороиши рӯзномаи «Садои мардум» бузург буда, барои сарлавҳа нашрия аз 10 то 15 фоизи масоҳаташро ихтисос додааст. Барои рӯзномаи «Садои мардум» сарлавҳа дар аксар маврид раҳнамуни хонанда ва баёнгари мазмуни матн мебошад. Дар заминаи таҷрибаи сарлавҳаоройи нашрия метавон ба натиҷа расид, ки барои рӯзномаи парлумонӣ масъалаҳои ҷойгузин кардани сарлавҳа, ороиш ва интихоби ҳуруфи сарлавҳа аз мушкилоти асосӣ буда, ҳамчун низоми мукамал унвон, клише (тасвир), замима (врезка) ва ҳатто, эпиграфҳоро дар бар мегирад. Бояд таъкид кард, ки тамоми шумораҳои дар ин солҳо нашршудаи рӯзнома чунин хусусият дошта, ҳам барои ифодаи рангорангии зоҳирӣ ва ҳам таъкиди маъниву муҳтавои маводди ҷопшуда хидмат кардаанд, ки шумораҳои дар солҳои 1991 ва баъди он ҷопшуда намунаи ҳамин гуна сарлавҳаоройи ҳирфай мебошанд.

Шумораҳои дар давоми солҳои зикршуда ҷопшудаи рӯзномаро ба ҳам муқоиса карда, мо ба хулоса омадем, ки дар таҷрибаи нашрия сарлавҳа, пеш аз ҳама, василаи тамаркузи хонанда бар рӯйи мавзуи хос мешавад, ки рӯзнома ба ҷопи он иқдом кардааст. Ба ин далел, сарлавҳа дар ҳар шумораи рӯзнома хусусияти хоси ороишӣ дошта, нашрия тавонистааст, ки бо интихоби ҳуруф ва сафҳаоройи муносиб хонандаро ҷазб намояд. Дар тарзи сарлавҳаоройи нашрия сарлавҳа, илова ба он ҷӣ гуфта шуд, хонандаро ба суръат бо мавзуи мавод шинос мекунад. Аз ин ҷиҳат, корбурди сарлавҳа барои рӯзномаи «Садои мардум» монанди тасвирпардозӣ буда, ҳадафи ҳирфаии ҷазби хонанда ба шинохти мавзӯро низ дорад. Ба ифодаи дигар, навъи ороиш ва андозаи ҳуруфи сарлавҳа дар мақолаҳову хабарҳо ва гузоришоте, ки дар марҳалаҳои гуногун

дар рӯзнома ба чоп расидаанд, дар таносуб бо мавзуи мавриди назар интихоб ва ороиш ёфтаанд.

Дар ин замина, рӯзнома аз сарлавҳаҳои кӯтоҳтар низ ҳадафмандона истифода кардааст, ки ин равиш паҳлуи мусбати фаъолияти нашрия ба шумор меравад. Барои мисол, чанд саҳифаи дар моҳи январи соли 1992 нашршудаи рӯзномаро муқоиса карда, дидем, ки аксари сарлавҳаҳо бо ҳуруфи кам чоп шудаанд, ки ин дар таҷрибаи рӯзнома то ҳоли ғайриодӣ намояд ҳам, вале усули интихоби ҳуруф ва ҷобачокунии он бо ҳадафи ҷалби диққати хонанда сурат гирифтааст. Масалан, дар шумораи 25-уми июли 1992 нашршуда чанд хабар, аз ҷумла, хабари «Вазъи фирориён», «Ирон зидди зӯроварӣ», гузориши «Ҳукми сафед» ва ғайра ба ҳамин тарзи сарлавҳаорӣ ба таъъи расидаанд, ки бо усули ороиш ва интихоби ҳуруф барои хонандаи огоҳ ҷаззоб ва таъсиргузор ба назар мерасад.

Паҳлуи дигари мусбати таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» дар сарлавҳаорӣ аз он иборат аст, ки нашрия барои интихоб ва корбасти андозаи сарлавҳа бо таваҷҷуҳ ба аҳаммияти матлаб ё хабар чанд нуктаро ба эътибор гирифтааст:

- а) паҳнои сарлавҳа (миқдори сутун);
- б) миқдори сатри сарлавҳа;
- в) теъдод ва андозаи ҳуруфи сарлавҳа дар сутунҳо ва сатрҳо;

Содатарин наъи сарлавҳа, ки рӯзнома ба қор гирифтааст, якхаттӣ аст, вале дар сафҳаорӣ сарлавҳаҳое, ки тулонитар ҳастанд, низ қорбаст шудаанд. Рӯзнома сарлавҳаҳоро маъмулан бо шаклҳои ҳандасии ҳосе дар дохили макети сафҳа қарор додааст. Ҳамчунин, сарлавҳаҳо аз назари теъдоди сутун ва сатр дар таҷрибаи нашрия шаклҳои гуногун доранд, ки яксутунӣ, яксатрӣ, яксутуниву чандсатрӣ, чандсутунӣ, яксатрии саросарӣ, чандсатрии саросарӣ намунаҳои чунин сарлавҳаорӣ мебошанд. Масалан, ҳамчун намунаи сарлавҳаорӣҳои гуногун мисолҳои зеро аз таҷрибаи «Садои мардум» метавон зикр кард:

а) яксутуниву яксатрӣ: «Маҷлис дар Шурои Олӣ», «Аз пайи беҳбудии зиндагии мардумем», «Кори дастҷамъӣ», «Сирочиддин танҳо нест» (Садои мардум. – 1992. – 25-уми июли соли 1992) ва ғайра;

б) яксутуниву чандсатрӣ: «Суръати кишт суғаст», «Таклифи дархостҳои муҳбир аз манфиат ҳолӣ нест», «Назорат ва масъулият лозим» ва ғайра (29-уми апрели соли 1999) ва ғайра;

в) яксатрии саросарӣ: «Машварат дар ҳузури Президент» (Садои мардум. – 1-уми июни 2006), «Шарҳи Паёми Президенти мамлакат дар дастгоҳи Маҷлиси намояндагон» (Садои мардум. – 1922. – 6-уми январ) ва ғайра;

г) чандсатрии саросарӣ: «Дархосту пешниҳоди мардум ба тақмили қонунгузорӣ кумак мерасонад», «Нақшаҳои амалӣ мешаванд, ки дар гузашта онҳоро фақат орзу мекарданд» (Садои мардум. – 2006. – 7-уми июн) ва монанди инҳо.

Албатта, тарзҳои зикршудаи сарлавҳаорӣ низ бо дарназардошти зоҳири рӯзнома, ки бояд зебо ва таъсиргузор бошад, амалӣ карда шудааст. Вале, ба қавли А. Саъдуллоев, «Зоҳири зебо даққатҷалбкунанда аст, то ба замоне, ки бинанда таҳдоби ин зебоиро дарк накунад. Агар ҳар навъи зебоӣ фақат зоҳирӣ, бидуни алоқамандӣ бо ҳосияти дигари малоҳатбахш пайванде надошта бошад, зуд фиребо буданаш ошкор ва дилбазан ғаштанаш аниқ мегардад. Ороиши газета ҳам чунин аст – ҳар гуна бозии зоҳирпарастона фавран фош мешавад. Барои ҳамин ҳам мо бояд аз бисёр асрори зебоии ҳарфӣ мавод, роғу фосилаҳо огоҳии амиқ дошта бошем» [104, с. 45].

Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» нишон медиҳад, ки нашрия дар ҳар се марҳалаи фаъолият ба яке аз унсурҳои муҳими сафҳаорӣ – фосила низ аҳамияти хос додааст. Дар ин тарзи сафҳаорӣ нашрия намудҳои зерини фосила мавриди истифода қарор гирифтаанд: а) байни ҳарфҳо, б) байни калимаҳо; в) байни сатрҳо; г) байни сутунҳо; д) фосилаи сарлавҳа ва атрофи маводди тасвирӣ ва е) майдони ҳолӣ ва роҳравҳои фосилавӣ.

Аз ибтидои фаъолият то ба имрӯз рӯзномаи «Садои мардум» фосилаи байни ҳарф ва калимаҳоро дар асоси низомномаҳои ГОСТ ва ТУ ва дастурҳои техникӣ ҷобачо намудааст. Таҷриба нишон медиҳад, ки агар қолиби андозаи сутун хурд – 2 ё 2, 12 кв ва ҳуруфи андоза бузург – то 9 – 10 бошанд, саҳифабанд фосилаи байни сатрҳо ва матнҳоро ба ҳамон андоза зиёд ва чашмрас гузоштааст. Фосилаи байни ҳарфҳо гоҳо на барои таъкид, балки пур кардани ҷойи ҳолӣ зиёд интихоб шудааст. Ин ҳодиса дар баъзе шумораҳои нашри соли 1992 зиёд ба назар мерасад. Масалан, дар шумораи 21-уми августи соли 1992 дар рӯзнома сарлавҳаҳои «Осиё ва Урупо дар хидмати шумо», «Дар кӯчаҳои шаҳри Маскав», «Созишнома байни Девони Вазирони ҶШС Тоҷикистон ва Шурои Федератсияи иттифокҳои касабаи ҶШС Тоҷикистон оид ба масъалаҳои меҳнат ва иҷтимоию иқтисодӣ барои соли 1991» ва ғайра ба ҳамин тарз чида шудаанд. Гоҳо ин ҳолат дар сутунҳои хурдҳаҷм, масалан сутунҳое, ки ба андозаи 1,36 ё 2 квадрат ҳаҷм доранд, ба мушоҳида мерасад, ки то ҷое ҳусни матнро костааст. Бисёре аз маводди иттилоотие, ки дар соли 1992 таҳти рубрикаи «Резаборон» дар рӯзнома ҷоп шудаанд, бо ҳамин усул ороиш ёфтаанд, ки хабарҳои «Сафари Елсин», «Ҳукумати нав», «Э. Шеварднадзе дар Минглерия», «Нишонаи нави флоти ҳарбии баҳрӣ», «Борут медузданд», «Қаллоби наврас», «Дар Кобул сулҳ эълон шуд» ва монанди инҳо аз ҳамин қабиланд (Садои мардум. – 1992. – 25-уми июл). Нашрия бо истифода аз дастури ҳуруфчинӣ фосилаи байни калимаҳо ва ҳарфҳоро риоят кардааст, ки ин ҳолатро «дар таҷрибаи газета истеҳсолкуни як давраи ҳарфӣ низ мегӯянд» [104, с. 46].

Дар ин равиш, яке аз василаҳои муҳимми ороишӣ барои рӯзнома аз ҳисоби шонаи ҳарфҳо муайян сохтани фосилаи байни сатрҳо будааст, ки аксаран ҳунармандона анҷом гирифтааст. Масалан, рӯзнома ҳисоботи ТАСС-ро таҳти унвони «Мулоқоти роҳбарияти Шуравӣ бо журналистон» (Садои мардум. – 1991. – 21-уми август) ба ҷоп расонидааст, ки дар он на фақат фосилаи байни сатрҳо, балки ҳуруфҳо низ равшану хоно тарҳрезӣ шудааст. Як қисми ҳисобот

дар се сутун, дар саҳифаи аввали рӯзнома ва идомаи он дар чаҳор сутун дар саҳифаи дувум чоп шудааст. Дар ҳар ду маврид талаботи тарҳрезии ҳирфай риоят шудааст.

Нашрия фосилаи байни ҳарфҳои сарлавҳаро низ дар асоси талаботи шакл риоят намуда, фосилаи байни ҳарфҳои сарлавҳаро низ бо дарназардошти фосилаи писандида мушаххас кардааст. Дар ин ҳол, рӯзнома шпансияи байни ҳарфҳои сарлавҳаро низ риоят намудааст, ки хабари «Изҳороти дафтари матбуоти Девони вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Садои мардум. – 1992. – 25-уми июл) намунаи он мебошад.

Дар таҷрибаи «Садои мардум» тарзи шонабандии сарлавҳа низ қобили таваҷҷуҳ буда, дар ин замина, аз ду ҳолати корбурди он метавон ёд кард. Нахуст, мувофиқи талаботи матн ва мазмуни он ҷойгиркунонии сарлавҳа, дигар, шонагузорӣ, яъне теъдоди ҳарф ва мақоми онро бо дарназардошти фосилаи калимаҳои матни сарлавҳа ҷобачо намуданд. Зайли намуна, дар ин замина, аз хабаре, ки рӯзномаи «Садои мардум» таҳти унвони «Хабари мухтасар» аз Сессияи ёздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати дувоздаҳум нашр кардааст, метавон ёд кард.

Матни хабари зикршуда се сутунро ишғол кардааст. Нашрия дар тақя ба тарзи ҷойгиршавии матни хабар сарлавҳаро тарзе ҷойгир кардааст, ки аввалан, даҳолати он ба тамоми матн эҳсос карда мешавад, сониян, сарлавҳа мувофиқи фосилаи сутунҳо, қолиби ҳарфҳо ва талаботи матни пойини сарлавҳа тарҳрезӣ шудааст. Нашрия майдонҳои холии атрофи сарлавҳаро дар таносуб ба ҳаҷми ҳарфҳои матн фароҳам овардааст. Чунончи, ду калимаи хабари мухтасар барои се сутуни хабар чун сарлавҳа чида шудааст, ки ҳаҷми ҳарфҳо ва масофаи ҷойгиршавии онҳо бо матн таносуби комил доранд. Аз ин усул рӯзномаи «Садои мардум» ба сабаби нашрияи парлумонӣ будан ва ғолибан ба гуфтори ботамкину ҷиддӣ гароиш доштан фаровон ва ба тарзи ҳирфай истифода кардааст.

Ороиши фосилаи байни сутунҳои маводди дар рӯзнома бачопрасида низ аз василаҳои бунёдии саҳифаорони нашрияти «Садои мардум» ба шумор меравад. Албатта, чунин тарзи таҳия хоси рӯзномаҳо буда, рӯзномаи мавриди назари мо дар ин замина, таҷрибаи қобили мулоҳиза доштааст, ки баъзе паҳлуҳои онро ёдрас менамоем. Нахуст, масъулони таъбу нашри рӯзнома бузургии фосилаи байни қаторҳоро дар алоқамандӣ ба андоза ва қолиби ҳуруфчинӣ ва кегли ҳарф роҳандозӣ намудаанд. Дар мавриди калон будани ҳуруф сутунро низ васеъ тарҳрезӣ намудаанд. Дар ин ҳол фароҳии байни сутун ба саҳифа ҳусн бахшидааст. Дар мавриди аз андоза хурд будани сутун фосила кам шудааст, ки ин низ нигоҳи коршиносона ба ҳусни саҳифаи рӯзнома мебошад.

Дар ин замина, шумораи рӯзи 11-уми март соли 1998 нашршудаи «Садои мардум»-ро аз назар мегузаронем. Формати рӯзномаи «Садои мардум» ФА–2 ва ҳаҷмаш 21 x 28 кв аст. Баландии паспорт – клише 3 кв буда, ба тамоми саҳифа тул кашидааст. Дар шумораи зикршуда, асосан, таҳияи 2,5 кв ҷо дорад. Вале истисноҳое низ дар миён аст. Аз канори чапи саҳифаи аввал «Ахбори расмӣ» ба андозаи 3,36 дар як сутун чида шудааст. Сарлавҳаҳои матн бо ҳуруфи сиёҳ чида шудаанд, ки мувофиқи фосилаи муайяншуда мебошад. Аммо дар паҳлуи рости ҳамин матн дар ҷаҳор сутун бо ҳарфи сиёҳ таҳти унвони «Ҷаъолият сермаҳсул буд» маводде ҷой дода шудааст, ки фосилаи байни сутунҳо 6 пунктро ташкил медиҳад. Дигар маводде, ки дар саҳифаи ёдшуда омадаанд, низ ба ҳамон андоза чида шуда ва фосилаи байни сутунҳояшон як хел аст. Вале ҳуруфи равшан сутунҳоро аз ҳам фарқ кунандааст. Дар саҳифаҳои дигари шумораи зикршуда низ фосила аз рӯйи дастурҳои шоеъ риоят шудааст. Ба ифодаи дақиқтар, фосилаи байни сутунҳо тобеи кегли истифодашуда мебошад. Дар ин тарзи корбурди нашрия фосилаи байни сутунҳо се вазифаи асосиро иҷро кардаанд. Нахуст, онҳо хатти қаторҳоро мушаххас сохтаанд, сониян, маводро аз ҳам ҷудо додаанд ва ниҳоят, ғушаҳову блокҳои мавзуйро ҷашмраси хонанда сохтаанд. Нашрия сарҳарф ё сарҷумларо ҳамчун василае барои муайян намудани фосилаи байни сутунҳо истифода кардааст, ки низ таҷрибаи муҳим ва арзишманд

мебошад. Ин аломат, ки фосилавӣ унвон кардем, аз чузъҳои асосии саҳифаорории рӯзномаи «Садои мардум» буда, дар таҳия ва устувор сохтани композитсияи умумии рӯзнома нақши созанда дорад.

Таҷрибаи ороишии рӯзномаи «Садои мардум» масъалаи банду бастии саҳифа, устувории композитсия ва ҷиҳатҳои берунии маводди нашршударо, ки асоси сохтори графикаю мундариҷавии рӯзнома мебошад, бозгӯ менамояд. Ба мушоҳидаи А. Саъдуллоев, «Вай ҷиҳатҳои умдаи мазмун ва шакли вай – мавзӯи асосӣ, сохтори газета ва шаклҳои ташкил ва таҳияи ҳамаи ҷузъиёти мундариҷавии газетаро фаро мегирад» [104, с. 70].

Дар ин замина, пеш аз ҳама, ҷобачокунии мавод дар таҷрибаи рӯзнома муҳим ва ибратбахш буда, рӯзнома дар ин равиш аз имкониятҳои ҳирфай фаровон истифода кардааст. Саҳифаҳои дар солҳои гуногун нашршудаи рӯзномаро аз назар гузаронда, ба ин натиҷа расидем, ки муайян намудани ҳаҷми маводди ҳар саҳифа, майдони интишор, мавзеи ишғолкардаи сарлавҳа, ҳуруфи он, андозаи клише аз рӯйи оригинал аз имтиёзоти ҳирфаии кормандони масъули нашрия дар ҷопи рӯзнома будааст. Ҳамчунин, ороиши саҳифаҳои шумораи махсуси рӯзнома, ки ба ягон муносибат таҳия шудааст ва саҳифаҳои мавзӯӣ аз имтиёзоти касбии таъбу нашри рӯзнома мебошад, ки баъзе паҳлуҳои онро аз назар мегузаронем.

Дар ин равиш, яке аз имтиёзоти рӯзномаи «Садои мардум» он аст, ки ба ороиши саҳифаи аввал таваҷҷуҳи хосса зоҳир намудааст. Аз нахустин шумораи рӯзнома сар карда, то охири мавриди истифодаи мо ҳама баёнгари симои ҳирфаии нашрия мебошанд, ки бо плакат, ҷолибтарин хабару муждаҳо ва қорномаи шахсиятҳо оро ёфтааст. Масалан, агар саҳифаи аввали шумораи нахустини рӯзномаро тасвиру мурочиати раҳбари давлати Шуравӣ М. Горбачёв ба муносибати Соли нав ва Паёми Президенти вақти Тоҷикистон Қ. Маҳкамов барои нашри рӯзномаи тозатаъсиси «Садои мардум» оро дода бошад (Садои мардум. 1-уми январи соли 1991), саҳифаҳои баъдӣ бо ҷорҷӯбаҳои хуб ҷудо кардани иқтибосҳои муҳим аз мақолаҳову гузоришот, анонс, эълонҳо ва ғайра

хусусияти хоси тасвирӣ ва таблиғӣ пайдо кардаанд, ки дар он рӯзгор аз тозақориҳои ҳайати эҷодии рӯзнома ба шумор меояд. Шумораҳои аввалини рӯзнома хусусияти идона дошта, хостаҳои нашрия дар саҳифаҳои баъдӣ мантиқан идома пайдо кардаанд. Аз ҷумла, агар шеърӣ Амонбек Шохзода «Дар зодрӯзи «Садои мардум» оҳанги ифтихорро аз таъсиси рӯзнома фаро гирифта бошад, дар шумораи дувум (3-юми сентябри соли 1991) мавҷи табрикҳои сармуҳаррири рӯзномаи «Известия» Н.И. Ефимов, ҳайати эҷодии рӯзномаҳои «Ҳақиқати Ёзбекистон» ва «Паёми Душанбе», нависандагон Ҷалол Иқромӣ ва Фотех Ниёзӣ маводди пешинаро қувват дода, саҳифаҳои баъдӣ пурра ба тавзеҳи мавзӯҳои муҳимми сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангии алоқаманд бо ҳаёти ҷумҳурий бахшида шудаанд. Дар ин замина, амсилаи саҳифаҳои аввали «Садои мардум»-ро аз 29-уми апрел ва 11-уми март соли 1999 аз назар мегузаронем.

Дар болои унвон – паспорти ҳар ду шумораи зикршуда шиори «Пояндагии Тоҷикистон – муқаддасоти мост!» ба ҳайси шапкаи умумӣ чида шудааст. Гузоришоти «Мулоқотҳои Э. Раҳмонов дар Вашингтон», «Иди дӯстӣ ва бародарӣ», «Созмони Иттиҳоди Аврупо тарафдори сулҳи тоҷикон», «Пазирой дар ҳузури Сафаралӣ Раҷабов», «Сӯхтани мо баҳри сохтан аст» ва ғайра вазъи сиёсӣ фарҳангии онрӯзаи ҷумҳуриро амиқ инъикос кардаанд, ки таносуби комиле бо шиори рӯзнома дорад. Ҳар ду саҳифа масъалаҳои мушаххас ва муҳимро матраҳ менамоянд. Ҳарчанд дар масоҳати саҳифаҳо тасвиру плакатҳо ва аншлағҳои ҷашмгир нестанд, аммо мазмуни маводди дарҷшуда мавзӯи муҳимми сулҳу ваҳдат ва ҳамбастагии ҷомеаи Тоҷикистонро бо халқу давлатҳои дигар ба сароҳат ба миён кашидааст, ки таҷрибаи нодири касбӣ ва таблиғӣ мебошад. Фақат хондани номгӯӣ мавод кофист, ки ҳамин руҳияи созанда эҳсос карда шавад. Чунонки аз тарҳи ҳар ду саҳифаи рӯзнома бармеояд, ба диққатрабо ва мутантан баромадани симои саҳифа андозаҳои чиниши матн низ таъсиргузор будааст. Наборҳои гуногун дар ҳар мавод ҳамдигарро иваз кардаанд, ки василае будааст барои рангорангии саҳафоти рӯзнома. Дар саҳифаҳои шумораҳои зикршудаи рӯзнома ҳамчунон аз кегли корпус, сисер,

чудокунӣ бо зерхати матн низ ҳунармандона ва ҳадафгирона истифода шудааст. Ҳарчанд саҳифаҳои аввали ҳар ду шумора сарахбори рӯзнома аст, бо вучуди ин, рӯзнома талош кардааст, ки аз ғановати жанрӣ ва мавзӯҳои муҳим истифода кунад, ки чехранамои рӯзномаи парлумонӣ мебошад.

Ба ин тартиб, ороиш ҷузъи асосии сохтори мундариҷавӣ ва зебоишиносии рӯзномаи «Садои мардум» буда, дар ҳамаи марҳалаҳои инкишоф ҳадафмандона амалӣ карда шудааст. Дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолият рӯзнома ба ороиши моҳиятнок ва суварӣ пойбанд буда, ин тамоюли ҳунарий, пеш аз ҳама, дар ташаккул ва таҳаввули сохтори мундариҷавию шаклии нашрия таъсиргузор будааст. Хусусияти ҳирфаии дизайнии рӯзнома дар ҳамаи марҳалаҳои инкишоф бо мундариҷа таносуби комил дошта, рангорангии ҳуруф, саҳифаорой, истифодаи акс ва маҷмуи аломатҳои матбаа шаклу мундариҷаи ботинӣ ва зоҳирии нашрияро ғанӣ ва зебо сохта, ба он «маънии нодири публитсистӣ» бахшидааст. Ороиш ва саҳифабандии рӯзнома мувофиқи талаботи вақт ва хостаҳои доираи васеи хонандагон сурат гирифта, ҷузъи ороиш, ташкили сохтори нави графикӣ ва тарзи муассири саҳифабандӣ ҷанбаи зебоишиносӣ ва равшаншиносонаи нашрияи парлумониро диққатангез намудааст.

2.2. Таснифоти мавзуии маводди нашрия

Дарёфт ва арзёбии мизони аҳаммияти расонаҳо, аз ҷумла рӯзномаи «Садои мардум», то ҷое ба инъикоси мавзӯоте хос алоқаманд мебошад, ки дар давраҳои гуногуни фаъолияташ нашрия ба ҷоп расонидааст. Ба ин далел, дар заминаи маводде, ки дар тули солҳо нашрия ҷоп кардааст, метавон самтгирӣ ва доираи мавзӯҳои мавриди таваҷҷуҳи рӯзномаро муайян намуд ва дар ин замина, нақши онро дар фазои иттилоотии кишвар мушаххас сохт. Ҳадафи таҳқиқ ва арзёбии ин масъала, пеш аз ҳама, пай бурдан ба мизони таваҷҷуҳе аст, ки як рӯзнома дар такя бар падидаҳо, андешаҳо ё ғароишҳои хос дар инъикоси воқеиятҳои зиндагӣ иқдом намудааст. Таҷзия ва таҳлили мавзӯҳои хос, ки дар

рӯзнама инъикос гардидаанд, пеш аз ҳама, баёнгари мавқеи ҳирфаии нашрияи парлумонӣ дар инъикос ва шарҳу бастии воқеиятҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сатҳи ҷаҳонӣ мебошад.

Ҳамин тавр, донишмандони соҳа, аз ҷумла В.Б. Угрюмов, «тавсифи воқеии ҳама навъи нашрия»-ро ба шинохти саҳеҳи «масъалаҳо ва мавзуоти сохтори мундариҷавии он» алоқаманд доништа, дар ин замина, афзудааст, ки маҳз, дарк ва арзёбии равиши самтгирии рӯзнама дар инъикоси мавзӯҳои ҳаёти ҷомеа «омилҳои таълимии фаъолияти онро, ки ба хусусияти бархӯрд, усули интиҳоб ва наشري иттилоот таъсиргуздор мебошанд, асоснок мекунад» [120, с. 76]. Дар ин равиш, рӯзнамаи «Садои мардум» дар инъикоси мавзӯҳои ҳаёти ҷомеа хусусияти хоси таълими (типологи)-и худро дошта, самти фаъолияти вай дар оӣинномааш мушаххас карда шудааст. Аз ҷумла, дар оӣинномаи рӯзнама ҳадафҳои барномавӣ ва самтҳои асосии фаъолияти нашрия дар фарогириву инъикоси мавзӯ ва масъалаҳои ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангӣ ба тариқи зер мушаххас карда шудааст:

«– инъикоси фаъолияти Маҷлиси Олӣ – парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президент, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлисиҳои маҳаллии вакилони халқ;

–тарғиби тағйирнопазирии шакли идораи ҷумҳурӣ, тамомияти арзӣ, хусусияти демократӣ, ҳуқуқбунёдӣ, дунявӣ ва иҷтимоии давлат:

–таҳкими соҳибхотирӣ, истиқлол ва тақсимнашавандагии Тоҷикистон;

–таҷассуми ваҳдати миллӣ, инъикоси волияти қонун, арзишҳои умумибашарӣ, ташвиқи ғояҳои демократӣ, сулҳ, инсондӯстӣ ва инсонпарварӣ;

–муоидат ба раванди сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии халқҳои Тоҷикистон дар асоси эҳтироми ҳуқуқ ва озодии шахс, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ пешбинӣ намудаанд;

–ҳифзи ҳукуку озодиҳои инсон, шаҳрванд, пойдор намудани ғояҳои дӯстӣ ва ҳамбастагии тамоми миллату халқиятҳо, муттаҳидӣ ва ризоияти шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон» [67, с. 3-4].

Таҳлилҳои муқоисавӣ собит сохт, ки ойиннома ва сохтори мундариҷавии рӯзномаи «Садои мардум» самти асосии фаъолияти нашрияи парлумониро муайян менамояд. Дар ин равиш, ғароиши мавзуии нашрия, ки мушкилоти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии ҷомеаи кишварро дар бар мегирад, яке аз василаҳои бунёдии шинохт ва арзёбии самти мушаххаси фаъолияти иттилоърасонии рӯзнома мебошад.

Ба ин тартиб, дар асоси талаботи Ойиннома ва фаъолияти бевоситаи рӯзномаи «Садои мардум» дар тули беш аз се даҳсола ва тарзи бархӯрди нашрия дар фарогирӣ ва инъикоси воқеиятҳои ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон метавон мавзӯҳои асосии дар нашрия инъикосгардидаро ба тариқи зер дастабандӣ кард: а) сиёсӣ; б) иҷтимоӣ; в) иқтисодӣ; г) адабию фарҳангӣ.

Заминаҳо ва омилҳои таъсиргуздор дар наشري иттилооти гуногунмавзӯ барои нашрияи «Садои мардум», пеш аз ҳама, вазъи сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва фарҳангии ибтидоии солҳои навадум, ки ошкорбаёнӣ ҷузъе аз он буд, истиқлоли кишвар ва фарорасию истеҳком ёфтани сулҳу ваҳдати милли буда, чунин шароит имконияти муносибро барои интишори озоди матолиби сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангӣ, на танҳо ба вучуд овардааст, балки ин равишро тадриҷан таҳаввул бахшидааст.

Ҳамин тавр, «Садои мардум» яке аз аввалин рӯзномаҳое мебошад, ки дар инъикоси мавзӯ ва масъалаҳои муҳимми рӯзгор роҳу равиши ҳоси касбиро пеш гирифта, дар давоми фаъолияти худ чехраи мусбати иттилоърасониашро ҳифз кардааст. Таҳлили муқоисавӣ имкон медиҳад, ки хусусиятҳои ҳоси инъикоси мавзӯҳои зикршуда дар се марҳалаи фаъолияти ин нашрия муайян карда шудаву дастовардҳои он ба таври мушаххас нишон дода шаванд.

Яке аз фарқиятҳои фаъолияти ин рӯзнома дар инъикос ва иттилоърасонии ҳолисона ва ҳақиқатнигорона доир ба мушкилот ва вазъи сиёсии кишвар,

масоили иҷтимоиву иқтисодӣ ва мавқеи адабиёту фарҳанг дар ин давра зоҳир мешавад, ки бо тарзи инъикоси ҳолисона ва иттилоърасонии беғаразона аз дигар нашрияҳои даврӣ, бахусус рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Ҷавонони Тоҷикистон» ва «Паёми Душанбе» фарқ мекунад. Вақте саҳифаҳои рӯзномаро аз назар гузаронда, бо маъҳаз ва манбаъҳое, ки нашрия дар ҷараёни иттилоърасонӣ ба онҳо така кардааст, шинос мешавем, вазъи касбӣ ва фаъолияти мусбати корбарии «Садои мардум» пеши ҷашм зинда мешавад. Рӯзнома дар паҳши иттилоот ва инъикоси мавзӯҳои дар боло зикршуда асосан ба Ойинномаи худ ва маъҳазу манбаъҳои зерин така доштааст:

- а) ахбор ва дигар матолибе, ки тавассути хабарнигорони худӣ ва муаллифони дигар дар маҳалли интишори рӯзнома таҳия шудаанд;
- б) матолиби ирсолӣ аз тарафи хабарнигорони собит ва хабарнигорони ба сафари хидматӣ сафарбаршуда (эъзомӣ);
- г) навиштаҳои ҳамкорони ғайримустақим;
- д) ахбору мавод ва таҳлилу тафсирҳои хабаргузориҳои дохиливу хориҷӣ;
- е) ҳуҷҷатҳои расмӣ, эъломияҳо ва қарору қонунҳои давлатӣ;
- ё) иттилоот ва маводди дарёфтшуда аз анҷуманҳо, маҷлисҳои расмӣ, ҷамъиятҳо, бунгоҳҳои ҳизбӣ ва афроди одӣ;
- ж) ахбор ва дигар маводди иқтибосшуда аз рӯзномаҳо ва нашрияҳои дохиливу хориҷӣ.

Муруре ба саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» собит сохт, ки муҳимтарин ва пурарзиштарин манбаъ ва маъҳаз барои нашрия ҳамоно гузоришоти ихтисосии хабарнигорони худӣ доир ба мавзӯ ва масъалаҳои дар боло зикршуда будааст, ки бо тавачҷуҳ ба ниёзҳои доираи васеи хонандагон ҳушёрона ва масъулиятшиносона таҳия ва ҷоп шудаанд.

А) Мавзӯ ва масъалаҳои сиёсӣ. Яке аз мавзӯҳое, ки дар тули солҳо дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ба таври доимӣ инъикос ва таҳлилу тафсир шудааст, мушкилоти сиёсӣю иҷтимоии Тоҷикистон ва ҷаҳон мебошад, ки нашрия ҳамеша ҳадафмандона пайгирӣ кардааст. Барои муайян намудани

тарзи инъикос ва мизони таваччуҳи ҳирфаии нашрия дар фарогирӣ ва таҳлилу арзёбиҳои мавзӯ ва масъалаҳои сиёсӣ интихобан қисме аз шумораҳои дар марҳалаҳои гуногун ҷопшудаи рӯзномаҳо аз назар гузаронидем, ки хусусияти сохтори масъалагузорӣ ва мавзуии нашрияро муайян менамояд.

Тағйироти сиёсӣ ва ошкорбаёнӣи горбачёвӣ, ки ибтидои солҳои навадум маҳдудаи шуравии пешинро фаро гирифта буд, муносибатро ба инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ дар матбуот, аз ҷумла рӯзномаи «Садои мардум» ҳам, то ҷое дигар кард. Акнун сиёсат на фақат ҷузъи таркибии фаъолияти рӯзнома ба ҳисоб мерафт, балки фарогирӣ, инъикос ва таҳлилу арзёбии нисбатан озоду бетарафонаи он низ маҳаки эътибори фаъолияти манобеи озоди иттилоотӣ, аз ҷумла рӯзномаи «Садои мардум», гардид, ки дар шинохти таҳаввулоти сиёсии Тоҷикистон ва ҷаҳон нақши таъсиргузор буд. И.К. Усмонов дар ҳамин давра «устувор набудани симои Тоҷикистон, муносибат ба он аз ҷониби давлатҳо ва воситаҳои ахбори омма»-ро зикр карда, марҳалаҳои фарогирӣ ва инъикоси мавзӯҳои сиёсиро дар матбуоти Тоҷикистон ба марҳалаҳои 1) замони ислоҳоти горбачёвӣ, 2) муқовиматҳои сиёсӣ ва шуруи ҷанг, 3) замони гузариш ва 4) якпорчагӣ дастабандӣ кардааст [116, с. 10].

Дар се давраи аввали ҳассос ва баъди он рӯзномаи «Садои мардум» дар мавриди таҳаввулоти сиёсӣ дар сатҳи ҷумҳуриву ҷаҳон, пеш аз ҳама, дар асоси иртибототи дипломатӣ, паҳши барномаҳои самъӣ ва басарӣ, таҳлилҳои рӯзноманигорӣ дар матбуот, суҳанронӣҳо, ки ба василаи роҳбарони сиёсӣ барои шарҳи ин таҳаввулот эрод мегардид, иттилооти муҳимро нашр намудааст. Аз ин мавқеъ, таҳлили муҳтавои маводде, ки дар рӯзномаи парлумонӣ ҷоп шудаанд, бозгӯӣ вазъ ва таҳаввулоти сиёсии кишвар ва ҷаҳон дар давраҳои гуногун мебошанд, ки ба тарзҳои гуногун сурат гирифтааст.

Таҳқиқ ва таҳлилҳои маводди дар рӯзномаи «Садои мардум» бачопрасида далели он аст, ки мавқеияти нашрияи парлумониро дар нашри иттилооти сиёсӣ на манфиати синфу гурӯҳҳо, балки, пеш аз ҳама, манфиатҳо ва ҳадафҳои дарозумри сиёсии умумимиллӣ муайян менамояд. Чунин тарзи судманди

фаъолияти нашрия аз ибтидои фаъолияташ то имрӯз назаррас ва пураҳаммият мебошад. Барои таҳқиқоти мо низ марҳалаҳои гуногуни фаъолияти рӯзнома аҳаммияти хос дорад, зеро ин давраҳо, аввалан, оғози таҳаввулоти нави сиёсӣ дар ҳаёти сиёсии кишвар аст, сониян, ин таҳаввулот зинаҳои нав ва пуртазоди равишҳои сиёсии фаъолияти ҳукумати кишвар, чехраҳои сиёсӣ, аз ҷумла, чехраи сиёсии Тоҷикистон ва роҳбарони ҳизбҳои сиёсиро дар матни воқеиятҳои сиёсии дар ҷараён муайян менамояд. Ҳолати охир дар раванди инкишофи воқеиятҳои сиёсӣ тағйироти қобили мулоҳизаро ба вуҷуд оварда, ки гоҳо ба шикасти имич (тандес)-и гурӯҳе, тағйири имич (тандес)-и баъзе чехраҳо ва эҳёи нерӯҳои сиёсии тоза мусоидати комил кардааст.

Натиҷаи таҳлилҳои анҷомгирифта нишон дод, ки аз замони нашри нахустин шумораи рӯзномаи «Садои мардум» сар карда ба баъд, масъалаҳои амнияти сиёсии кишвар, сулҳу ваҳдати миллӣ дар саҳифаҳои нашрия ҷойгоҳи хос дошта, ҳаёти эҷодии рӯзнома ба нашри иттилооти муҳим ва барои ҷумҳуриву сокинони он тақдирсоз талош кардааст. Ба ифодаи дигар, мавзӯи амнияти сиёсии кишвар ва миллат, ҳамгироии сокинони он ва пешомадҳои ояндабинонаи сиёсӣ аз нахустин шумораи соли 1991 сар карда, мавриди таваҷҷуҳи нашрия будааст.

Усули бовар кунондани хонанда [33, с. 81] равиши асосии нашри иттилоотро дар мавзӯҳои зикршуда муайян мекунад, ки дар ин равиш, андешаву мулоҳизаҳо, таассурот, ҳусни таваҷҷуҳ ва нороҳатиҳои рӯзноманигорон нерӯи таъсиргузори маводро зиёд кардааст. Дар ин раванд, рӯзномаи «Садои мардум» тавонистааст, ки дар марҳалаҳои гуногуни интишор паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи моҳияти сиёсати хориҷии кишвар, сулҳу ваҳдати миллӣ, муносибат ва робита бо ҳамсояи кишварҳо, аз ҷумла Русия, Чин, Эрон ва монанди инҳо, аз тарзи таомулӣ истифода карда, ин маводро ҳамчун маҷмуи таҳриқбахш ироа намояд. Илова бар ин, дар ҳар шумораи рӯзнома иттилооти муҳимме дар бораи вазъи сиёсии Тоҷикистон, ҳамчунин, гароишҳои номзадҳои интихоботҳо ва мансабдорон дар

мавриди масоили хос ва низ гоҳо тағйири ин арзишҳо ва гароишҳо дар вокуниш ба шароити хос ва бо таваҷҷуҳ ба муҳотабони онҳо ироа кардаанд, ки дар инъикоси масоили сиёсӣ иқдоми равишманд мебошад.

Мавод ва таҳлилу тафсири зиёди доир ба робитаҳои кишварҳо, тафовутҳои арзишҳои роҳбарӣ, хостаҳои баъзе мақомдорон, гузоришҳо дар бораи ҳизбҳо, курсиҳои ҳизбӣ, суҳанрониҳои мақомоти ҳизбӣ ва шиорҳои рӯзмарра ҳанӯз дар аввалин шумораҳои соли 1991 чоп шуда, заминасози таваҷҷуҳ ва алоқаи нащрия ба воқеиятҳои муҳимми сиёсии дар ҷараён мебошад. Зиёда аз ин, метавон ба талоши рӯзнома барои ташҳиси ҷараёнҳои сиёсиву ҳизбӣ, равияҳои таблиғотӣ ва шиносоии таблиғгароне аз ҳизбҳову ҷараёнҳои сиёсӣ, ки аз ин воқеиятҳо барои тазйифи шахсиятҳои сиёсӣ истифода кардаанд, ёд кард, ки аксаран баёнгари воқеиятҳои сиёсии он солҳо маҳсуб мешаванд.

Мусоҳибаи Шариф Ҳамдампури бо Раиси вақти Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон Қадриддин Аслонович Аслонов таҳти унвони «Роҳи наҷотро дар ваҳдат мебинам», ки дар нахустин шумораи рӯзнома ба чоп расидааст, намунае аз маводди интишоршудае мебошад, ки дар матни воқеиятҳои дар ҷараён вазъи сиёсии ҷумҳуриро ба муҳокима кашидааст. Суолҳои мусоҳибагар ва посухҳои мусоҳиб ояндабиниона буда, муҳтавои ҷомеи ин гуфтугӯ дар сарлавҳаи мусоҳиба ҷамъбаст шудааст.

Мақолаи Салимшо Ҳалимшо «Миллати созанда ё сӯзандаем?», гузоришҳои «Машварат дар ҳузури Президент» (3-юми январӣ соли 1991), мақолаи Иброҳим Усмонов «Шумо ҳамроҳи кистед, рафиқон коммунистон?» (14-уми июни 1991), «Мулоқоти роҳбарияти Шуравӣ бо журналистон», хабарҳои «Дар Кумитаи назорати конститутсионии ИҶШС», «Мурочиат ба меҳнаткашони Маскав», лавҳаи тасвирии «Дар кӯчаҳои шаҳри Маскав» (21-уми августи соли 1991), «Даъват ба сулҳу муросо», «Сури ошӣ», мусоҳибаи Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Акбаршо Искандаров «Шурои Олӣ даъват мекунад?» (24-уми июли соли 1992) ва монанди инҳо собит месозанд, ки тамоюли сулҳхоҳона ва ваҳдатпазирии ҳукумати вақт ва муаллифони дигарро дар арафаи

гирудорҳои дохилӣ ва фосилагириҳои сиёсӣ аз ҷониби баъзе ҳизбҳои нашрия ҳамчун воқеият дар саҳифаҳои рӯзнома инъикос намудааст.

Масъалаи вазъи сиёсии ҷумҳуриӣ ва даҳолати қувваҳои беруна ба он низ ҳамеша мавриди тавачҷуҳи рӯзномаи «Садои мардум» будааст ва дар арафаи шуруи задухӯрдҳои дохилӣ нашрия ба ин масъала воқеъбинона нигариста, маводдеро ҷоп кардааст, ки мавқеи сиёсии ҳукумати ҷумҳуриро оид ба ин масъала мушаххас месозанд. Аз ҷумла, рӯзнома дар гузориши «Изҳороти дафтари матбуоти Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон» мавқеи расонаҳои хабарии Русия, баҳусус, телевизиони «Останкино»-ро, ки дар он рӯзҳо «маъракаи ҳадафҳои таблиғотиро дар бораи вазъияти Тоҷикистон оғоз намуда» будаанд, воқеъбинона шарҳу баст карда, дар поёни гузориш бо зикри суолҳои зерин хонандаро ба андеша водор мекунад: «Оё мақсад аз ин хабарҳо дубора ба тарсу ҳарос овардани сокинони русзабони Тоҷикистон ва ба муҳочират бештар водор сохтани онҳост? Ва ё он мувофиқи нақшаи пешакӣ тарҳ шуда, дар зимн ягон ҳадафи дигаре нухуфта аст?». Гузориш бо андешаҳои зайл ҷамъбаст шудааст, ки наشري он барои муҳити иттилоотӣ дар он рӯзҳо судманд буд: «Дафтари матбуоти Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон итминон дорад, ки дастгоҳҳои таблиғотии кишвари дӯст – Русия минбаъд дар бораи ҳодисаҳои Тоҷикистон воқеиятро нашр намуда, хабарҳоеро пахш мекунанд, ки дурустии онҳо санҷида шудаанд ва он ба таҳкими равобити анъанавии дӯстии байни халқҳои Русия ва Тоҷикистон мусоидат менамояд» (25-уми июли соли 1992).

Дар матни дигар, ки рӯзнома таҳти унвони «Вазъи фирориён» ҷоп кардааст, нооромии вазъи сиёсии ҷумҳуриӣ дар мисоли фирори қисме аз сокинони водии Вахш ва шаҳри Қўрғонтеппа ба вилояти Қўлоб ба сароҳат нишон дода шудааст, ки на фақат воқеъбинона ва ҳолшиносона аст, балки ба ҷунин ҳодисаҳо баҳои ҳолисона додан аз вижагиҳои ғайриҷаҳишӣ рӯзнома мебошад. Воқеаҳои, ки дар солҳои навадум, баҳусус солҳои 1992-1993 дар Тоҷикистон рух додаанд, ҳар кадоме сабаб ва омилҳои худро доштааст. Ба ин

далел, рӯзнома ҳангоми инъикоси онҳо ба ошкор кардани ин омилҳо, ки аксаран бар зарари иттиҳоди миллат буданд, бештар таваҷҷуҳ кардааст. Ба ифодаи дақиқтар, рӯзнома барои ба муҳотабон паёми саҳеҳ ва воқеиро расондан асли ҳақиқатро ҳифз намудааст. Дар ин раванд, рӯзномаи «Садои мардум» ва хабаргузори он воқеъбаёниро маҳаки фаъолият қарор дода, барои инъикоси саҳеҳи воқеиятҳои сиёсӣ муттасил саъй кардаанд.

Дар аксари шумораҳои дар марҳалаи аввали фаъолият, яъне солҳои 1994-1999 чопшудаи рӯзнома доир ба масъалаи сулҳи тоҷикон ва муроси миллӣ ва саъю талоши Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмонов дар ин роҳ маводди фаровоне ба чоп расидааст, ки сиёсати воқеии Ҳукумати ҷумҳуриро дар ин самт шарҳу тафсир кардаанд. Бахусус, доир ба баргузори мулоқот ва гуфтугӯи намоёндагони Ҳукумат ва муҳолифин дар Техрон ва Маскав ва натиҷаҳои он то давраи имзои созишномаи сулҳ ва баъди он маводди зиёде чоп шудааст, ки пасту баландиҳои рафти музокироти тоҷиконро воқеъбинона ба хонанда инъикос менамояд. Таҳлили сифатии муҳтавои иттилооти дар ин мавзӯ чопшуда нишон медиҳад, ки тамоюли сулҳхоҳона ва ваҳдатпазирии сиёсати Президенти Тоҷикистон баъд аз гирудорҳои дохилӣ аз авлавиятҳои ҳадафҳои сиёсии роҳбари давлат будааст. Маводде, ки оид ба ин мавзӯ дар рӯзномаи «Садои мардум» ба чоп расидааст, мусбат буда, муаллифон ва таҳлилгарон дар роҳи интишори чунин хабару гузориш ва мақолаҳо рисолати дифоъ аз манфиатҳои миллиро бар дӯш доштаанд. Иттилооти сиёсии дар ин замина чопшуда робитаҳо ва ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо кишварҳои Русия, Эрон, Иттиҳоди Аврупо мусбат ва созанда арзёбӣ кардаанд. Таносуби воқеии маводди дар рӯзнома нашршударо ба эътибор гирифта, метавон хулоса кард, ки дар ин самт рӯзнома, асосан, иттилооти ояндабинонаро ба чоп расонидааст. Масалан, гузориши «Пазироии намоёндаи махсуси муншии умумии СММ (Созмони милали муттаҳид)» (20-уми январ соли 1994), шарҳи муфассали «Мулоқоти Э. Раҳмонов дар Вашингтон» (29-уми апрели соли 1999), хабари «Созмони Иттиҳоди Аврупо тарафдори сулҳи тоҷикон» (29-уми апрели соли 1999),

«Пешомадҳои чараёни истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон ва нақши Созмони Милали Муттаҳид» (4-уми март соли 1999) ва ғайра, пеш аз ҳама, баёнгари мавқеи наشريя ва манбаъҳои иттилоотӣ дар интишори паёми сарех ва ҳақшиносонаи сулҳу ваҳдат ба ҷомеаи Тоҷикистон мебошад.

Дар идомаи инъикоси масъалаҳои сиёсӣ наشريя ба паҳши иттилоот оид ба сиёсати созандаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи ҷаҳонӣ низ маводҳои муҳим ба ҷоп расонидааст. Аз ҷумла, иттилооти муфассал оид ба ташаббусҳои роҳбари давлат дар бораи соли 2003-ро “Соли байналмилалӣ оби тоза” эълон кардан ва аз ҷониби Маҷмаи умумии СММ пазируфта шудани ин пешниҳод (28-уми августи соли 2003), «Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳамкории минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои сарҳадгузар» (2-юми июни соли 2005), мақолаи С. Тоҳиров ва Х. Бобиев «Бухрони об ва истифодаи «дарёи фазой» (28-уми августи соли 2003) ва ғайра маҳсули иқдомҳои сарехи иттилоотии рӯзнома дар таблиғи сиёсати хориҷии Тоҷикистон оид ба масоили гуногуни сатҳи ҷаҳонӣ мебошад.

Бисёр маводде, ки дар марҳалаҳои гуногуни фаъолияти рӯзнома ба ҷоп расидаанд, масъалаи робитаҳо ва ҳамкориҳои Тоҷикистонро дар сатҳи ҷаҳонӣ матраҳ кардаанд ва онҳо ҷузъи сиёсати хориҷии кишвар ба ҳисоб мераванд. Дар ин замина, метавон аз наشري гузоришҳои «Мулоқоти Р.Н. Набиев бо вакилони Хитой», «Баёниҳои муштарак дар бораи барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Хитой» (7-уми январ соли 1992), «Ҳамкорӣ вусъат меёбад» (имзои Созишномаи ҳамкории тичоратӣ иқтисодӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон) (20-уми январ соли 1994), «Эмомалӣ Раҳмонов дар ҷаласаи Шурои сарони ҳукуматҳои кишварҳои ИДМ суханронӣ кард» (27-уми майи соли 2006), «Мулоқоти Эмомалӣ Раҳмонов бо роҳбарони хадамоти махсуси кишварҳои ИДМ» (6-уми июни соли 2006), «Нахустин вохӯрии раисони Парлумонҳо» (1-уми июни соли 2006), «Дар сурати бештар муттаҳид шуданамон метавон

гардиши ғайриқонунии маводди нашъаварро аз байн барем. Суханрони Президент Чумхурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар Конференсияи байналмилалӣ оид ба мубориза зидди маводди нашъавар, 5-уми майи соли 2006» (20-уми майи соли 2006), «Дурнамои ҳамкориҳо нек аст» (11-уми март соли 2013), «Сухбати Шукурҷон Зухуров бо Алиакбар Солеҳӣ» (13-уми январи соли 2012) ва монанди инҳоро метавон ёдовар шуд, ки дар онҳо рӯзнома доир ба сатҳи робитаҳову ҳамкориҳои Русия, Эрон, Узбекистон ва давлатҳои ИДМ иттилооти муфидро ба чоп расонидааст.

Дар ҳамаи марҳалаҳои нашр рӯзномаи «Садои мардум» мутаваҷҷеҳи наشري иттилооти сиёсӣ будааст, ки чопи он ба амният, суботи кишвар, ҷаҳон ва тандес (имич)-и Тоҷикистон мусоидат намояд. Дар ин замина, дар саҳифаҳои рӯзнома маводдеро пайдо кардан имконнопазир аст, ки ҳадафи ҳангомаҷӯӣ ва манфиатхоҳӣ дошта бошад. Махсусан, дар замоне, ки бештари нашрияҳои даврӣ гирифтори бухрони ҳирфай буданд, инъикоси ҳолисонаи воқеиятҳои сиёсӣ барои паёмгирони ин нашрия арзиши хос ва ояндабинона дошт. Муқоисаи саҳифаҳои рӯзнома нишон медиҳад, ки аз аввалин шумора ба баъд инъикоси масъалаҳои сиёсӣ, аз ҷумла сиёсати дохилӣ ва берунии кишвар, на кам аз даҳ фоизи маводди ҷопшударо муайян менамояд. Дар маҷмӯъ, чунин муносибат ба наشري маводди сиёсӣ дар саҳифаҳои рӯзнома то ба имрӯз ҷифз шудааст. Ин далели устувории сохтори мундариҷавии масъалагузорӣ ва мавзуии нашрия дар инъикоси мавзуи сиёсӣ мебошад.

Дар рӯзномаи «Садои мардум» воқеиятҳои дигари сиёсии ҷумҳурӣ, аз ҷумла интиҳобот дар сатҳҳои гуногун ва масоили ба он алоқаманд, номзадҳои интиҳоботӣ ва хостаҳои онҳо, мавқеи сиёсии баъзе мансабдорон оид ба мушкилоти сиёсии кишвар дар ҳар марҳала ба тарзҳои гуногун инъикос ва арзёбӣ шудааст. Аз ҷумла, дар мақолаи И. Усмонов «Суханронӣ дар Иҷлосияи Маҷлиси Олӣ», ки дар шумораи 8-уми ноябри соли 1995 ба чоп расидааст, нақш ва ҷойгоҳи мансабдорон дар ҳалли масъалаҳои муҳимми сиёсии кишвар бо далелҳо нишон дода шудааст. Мақолаи дигари ҳамин муаллиф «Сабақҳои

низоъҳои сиёсӣ дар Осиёи Миёна дар понздаҳ соли охир», ки дар шумораи 23-юми июни соли 2000 рӯзнома чоп шудааст, дар боби нақши чехраҳои сиёсӣ буда, дар он мушкилоти сиёсии глобалӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, ки нигоҳи воқеӣ ва моҳиятҷӯёна ба равандҳои сиёсии домангири ҷумҳурӣ, аз ҷумла минтақа, мебошад.

Бар ин тартиб, аз ин мурури кӯтоҳ метавон ба натиҷа расид, ки рӯзномаи «Садои мардум» ба василаи инъикоси воқеиятҳои сиёсии Тоҷикистон ва ҷаҳон, пеш аз ҳама, ба шиноخت ва арзёбии муҳимтарин масъалаҳои сиёсии алоқаманд ба ҳаёти кишвар ва ҷаҳон даст ёфта, тавонистааст чехраи мусбати кишварро, ки дар ҷараёни воқеиятҳо ва тағйиротҳои сиёсии замони муайян шакл гирифтааст, ба хонанда шиносонад.

Б) Масъалаҳои иҷтимоӣ. Мавзуи муҳимми дигаре, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» аз аввалин шумора мавриди тавачҷуҳ будааст, масоили иҷтимоӣ мебошад. Дар инъикоси ин мавзӯ наشرӣ роҳу равиши усулӣ ва ҳирфаии иттилоърасониҳо пеш гирифта, ин таҷриба мундариҷа ва шакли фаъолияти рӯзноманигорӣ ва ҳадафҳои иҷтимоии онро муайян ва мушаххас менамояд. Дар вақти таҳлил ва арзёбии маводде, ки рӯзнома оид ба мавзуи иҷтимоӣ наشر кардааст, барои шинохти тарзи ҳирфаии интишори иттилоот мо усули таҳлили муҳтаворо ба кор гирифтем, ки аз нуктаҳои зерин ба ҳам омадааст:

1. Таҳлили ҳама гуна мавод дар асоси низоми ҳоси равишшиносии (методологи)-и таҳқиқӣ.

2. Арзёбии тарзи ҷузъбанди (квантификатсия)-и матн, ки аз мазмун ва ғояи мушаххас ба ҳам омадааст.

Рӯзномаи «Садои мардум» аз оғози таъсисёбӣ то имрӯз талош кардааст, ки бо инъикоси мушкилоти иҷтимоӣ, нахуст, шавқ, иродат ва андешаи хонандагонро ифода намуда, диққати ниҳодҳои низоми сиёсӣ ва ҷомеаро ба муҳимтарин масъалаҳои иҷтимоӣ ҷалб намояд, сониян, ба ин васила, дасти таҳрире дар фаъолияти ниҳодҳои марбута ва таъсире дар андешаву орои

хонанда низ гузошта бошад. Ба ифодаи дигар, масъулини рӯзнома фарзро бар ин гирифтаанд ва ё ниёз ба як хостаеро дарк кардаанд, ки «чомеа, дар маҷмӯъ, то ҳудуде бар пояи як табақабандии воҳид пиромуни воқеияти иҷтимоӣ устувор аст. Зеро дар ғайри ин сурат, мо қодир нестем ба як дунёи мунсаҷим (муттаҳид) маъно ва мафҳуми наве бахшем» [81, с. 28].

Зимнан, бояд ёдовар шуд, ки инъикоси масоили иҷтимоӣ дар рӯзномаҳои ҳукуматӣ, аз ҷумла «Садои мардум», равиши хоси худро дошта, ин нашрияҳо дар таҳия ва нашри мавод, асосан, ба манбаъҳои ҳукуматӣ ва андешаҳои ашхоси боэътимод такя мекунанд. Аз таҳлил ва арзёбии қиёсии маводде, ки доир ба ин мавзӯ дар нашрия чоп шудааст, метавон ба хулоса омад, ки рӯзнома дар нашри мавод оид ба мавзуоти иҷтимоӣ, асосан, ба маъхаз ва манобеи зерин такя доштааст:

- а) матлабҳои, ки ба воситаи муаллифони худӣ таҳия шудаанд;
- б) маводди ирсоли аз тарафи хабарнигорони худиву бегона;
- в) навиштаҳои ҳамкасбони ғайримустақим;
- г) таҳлил, тафсир ва арзёбиҳои ҷомеашиносон;
- д) ахбор ва эълонияҳои давлатӣ;
- е) маълумоти бадастрасида аз ҷамъиятҳо, ҳизб ва шахсиятҳои одӣ;
- ё) хабар, мақола, мусоҳиба, табсира ва дигар маводди аз рӯзномаҳо ва манобеи беруна бадастомада.

Дар интиҳоб ва ҷопи мавод доир ба масъалаҳои иҷтимоӣ барои рӯзномаи «Садои мардум» омилҳои миқёс ва мизони такрори як рӯйдоди иҷтимоӣ ва ҳамоҳангии нашрия бо он, майдон ва вусъати интишори ҳодисаи иҷтимоӣ, шиддат ва ҳидмати он, ошкору фаҳмрас будани воқеият, ҳаводиси аз нигоҳи миллий пураҳаммият, ҳамоҳангӣ ва ҳамсадоии воқеиятҳои иҷтимоие, ки ҷомеа интизории зухури онро доштааст ва муҳтавои диққатангез, ҳамгирӣ ва ғайримутазира будани матлаб таъсирбахш ва такондиҳанда будаанд. Дар интиҳоб ва ҷопи ин гуна мавод, илова ба он чӣ зикр шуд, чанд омили

фарҳангии дигар, аз ҷумла арзиши милливу ахлоқӣ, рабт доштани иттилоот ба чеҳраҳои сиёсату фарҳангӣ ва манфию ҳавасбарангез муассир будааст.

Дар заминаи он чӣ гуфта шуд, метавон ба ин натиҷа расид, ки рӯзномаи «Садои мардум» дар фарогирӣ ва инъикоси воқеиятҳои иҷтимоии ҷумҳурӣ тарзи кормади ҷоп ва интишори иттилооти марбутаро ба кор гирифтааст, ки далели муносибати ҳирфай ба ин масъала мебошад. Яке аз ин шеваҳои кор аз дидгоҳҳои рӯзноманигорони худӣ ва манобеи давлатӣ шарҳу тавзеҳ додани воқеиятҳои иҷтимоӣ буда, дар ин росто фаъолияти рӯзнома қобили тавачҷуҳ аст. Аз ин ҷиҳат, ба хотири дар сатҳи давлатӣ пураҳаммият будани мавзӯ дар нашр ва таблиғи ин масъала миёни «Садои мардум» ва дигар рӯзномаҳои давлатӣ ҳамгирӣ ва ҳамсадоӣ ба мушоҳида мерасад. Вале ин суҳан ҷунин маънӣ надорад, ки «Садои мардум» дар ин ҷода тобеи роҳи тайкардаи нашрияҳои давлатии дигар бошад. Мустақилият ва меъёри интиҳобу нашри иттилоот дар ин мавзӯ барои рӯзнома, пеш аз ҳама, тозагӣ ва муҳиммии он барои ҷомеа мебошад.

Чеҳраи ҳирфай ва маънавии «Садои мардум»-ро дар марҳалаҳои фаъолият нашри маводде шакл додааст, ки барои миллат, давлат ва муҳити иҷтимоӣ аҳаммияти дараҷаи аввал доштааст. Дар ин равиш, нашрия ҳамеша ба нашри иттилоот доир ба беҳдошти сиҳати мардум, ахлоқ, амнияти иҷтимоӣ, густариши нашъачаллобию нашъамандӣ, ришвахорӣ, сатҳи хизматрасонии тиббӣ ва ғайра диққат дода, ба ин васила, барои беҳ сохтани вазъи иҷтимоии ҳаёти ҷомеа саъй намудааст. Аз ин ҷиҳат, хусусиятҳои мавзуии маводди нашршуда ба вазъи иҷтимоии раванди инкишофи ҷумҳурӣ саҳт алоқаманд мебошад. Зайли намуна баъзе маводдеро, ки рӯзномаи «Садои мардум» оид ба мушкилоти иҷтимоии ҳаёти ҷомеа дар давраҳои гуногун ҷоп кардааст, аз назар гузаронидан мумкин аст, ки дар онҳо баъзе тамоюлҳои муҳимми иҷтимоии ҳаёти ҷомеаи тоҷикон дар солҳои навадум ва баъди он таҳлил ва арзёбӣ шудааст.

«Садои мардум» дар аввалин шумораи худ ба нашри иттилооти иҷтимоӣ эътибори хосса дода, дар ин мавзӯ якчанд маводди ҷолиби диққатро ба чоп расондааст, ки вазъи иҷтимоии ҷумҳуриро дар охириҳои аҳди шуравӣ воқеъбинона инъикос менамояд. Яке аз ин гуна иттилоот мақолаи пурмуҳтавои М. Нурмуҳаммадов «Фарёди санги хора» (1-уми январӣ соли 1991) мебошад, ки аз ҳаёти парасторхонаҳои кӯдакони ҷумҳурӣ ва саховати Собирҷон Бегичонов ба ин парасторхонаҳо маълумоти ҷолиб ва таъсиргузор меоварад. Ин мақола як навъ ҳушдори иҷтимоӣ барои масъулони соҳа дар он рӯзгор будааст, ки имрӯз барои хонандаи огоҳ фақат таърихи гузашта асту бас. Вале дар он рӯзгор таъсири ин гуна мавод ба афкори ҷомеа зиёд ва аҳамиятнок буд. Муаллиф дар мақола аз афзоиш ёфтани ноамнии иҷтимоӣ ҳушдор медиҳад. Омили аслии таъсиргузори ин мақола дар муҳити иттилоотии он рӯзгор ва баъди он низ моҳият ва муҳимии масъалаи мавриди назар мебошад, ки муаллиф ба миён гузоштааст. Сониян, фарогир будани рӯзнома ва ниҳоят, ҳамоҳангӣ ва шавқмандии маънавии хабарнигорон ва нашрия унсури дигари тақвиятбахши моҳият ва таъсири иттилоот ба муҳити маънавӣ мебошад.

Инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолияти рӯзнома ҷой дошта, паҳлуҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоии ҷумҳуриро дар бар мегирад. Шумораҳои аввалини рӯзнома, ки дар давраи ҳассос ва авҷи худшиносии миллӣ ба чоп расидааст, ғочаҳои иҷтимоии аз сари миллати тоҷик, забон ва фарҳанги он гузаштара бештар рӯнамоӣ карда, ба муҳокима кашидааст. Ин масъалаи муҳимии иҷтимоӣ, баҳусус, дар шумораҳои дар соли 1991 чопшуда зиёдтар инъикос шудааст, ки тақозои ошкорбаёнӣи горбачёвӣ мебошад. Аз ҷумла, мақолаҳои Акбар Набипури Турсон «Адолатоин, ҳақиқатҷӯ ва ростнигар» (1-уми январӣ соли 1991), Салимшо Ҳалимшо «Миллати созанда ё сӯзанда?» (3-юми январӣ соли 1991), «Номро пос бояд дошт» (бе муаллиф) (3-юми январӣ соли 1991), «Ҳалянд «Пайванд» меҳонад» (бе муаллиф) (3-юми январӣ соли 1991), «Дурӯғ торикист» (суҳбати Бобочони Абдулвоҳид бо имомхатиби масҷиди ҷомеи Кӯлоб Ҳоҷӣ Ҳайдар Шарифзода) (3-юми январӣ соли 1991),

хабарҳои «Зилзила дар Эрон», «Дар кишвари шуроҳо: мубориза зидди дуздӣ ва лавҳаи Муқим Абдурахмонов «Танӯр пур аз алав бошад», ки дар шумораҳои зикршудаи «Садои мардум» чоп шудаанд, масъалаҳои муҳими иҷтимоии ҳаёти ҷомеаи он рӯзгорро инъикос намудаанд. Дар мақолаву хабару мусоҳиба ва лавҳаи зикршуда вазъи иҷтимоӣ ва маънавии аҳли илм, ғочаи иҷтимоии китобсӯзиҳои солҳои бисту сии садаи гузашта ва нақши ба ном зиёиёни худфурӯхта дар ин ҷараён, риоя нашудани талаботи қонуни забон дар шаҳри Хучанд, дилбастагии шаҳрванди Эстония Халанд Удам ба нашрияҳои тоҷикии «Пайванд», «Адабиёт ва санъат», зарари дурӯғпароканӣ дар ҷомеаи мутамаддин, нақши зан-модар дар мисоли сарнавишти пуршебу фарози қаҳрамонмодар Назирбӣ Ҳасанова, ки дувоздаҳ фарзандро тарбия кардааст ва монанди инҳо воқеъбинона ва ҳолшиносона инъикос шудаанд ки равиши хирфаии нашрияро дар инъикоси воқеиятҳои иҷтимоӣ собит месозанд.

Бештарини маводде, ки рӯзнома дар давраҳои баъдии фаъолияташ оид ба мушкилоти иҷтимоӣ чоп кардааст, бо маъруфият, ҷаззобияти хос ва таъсиргузори ба муҳити иттилоотӣ фарқ дошта, хонданаи ба хонанда хушёрӣ ва масъулияти эҳтиёткорӣ ато менамояд. Дар ин қабил маводди иттилоотии иҷтимоӣ нуфузи қудрати манбаъ ва муаллиф ба воқеияти доғи иҷтимоӣ асос ёфта, яке аз воситаҳои ҷалби бештари мухотабон мебошад. Иттилооте, ки дар ин замина нашрия паҳн кардааст, ду фазилати хирфай дорад: яке, сифати гузориш ва дигаре, боваринок будани манбаи иттилоърасонӣ ба унвони яке аз тарафҳои иртиботот.

Инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» бо он чӣ зикр шуд, маҳдуд набуда, балки доираи васеи мушкилоти иҷтимоӣ, аз ҷумла, авзои иҷтимоии кӯхистониён, масоили доғи рӯз, вазъи таълиму тарбия дар мактабҳо, масъулияти волидайн дар тарбияи фарзандон, ҳифзи табиат, куштори нобаҳангоми ҷеҳраҳои сиёсӣ, офатҳои табиӣ, камшавии сатҳи оби дарёҳо, муҳоҷирати меҳнатӣ ва оқибатҳои он, нашъаҷаллобиву нашъамандӣ, терроризм ва ифротгарӣ ва монанди инҳоро дар бар мегирад.

Дар кори нашри иттилооти иҷтимоӣ рӯзномаи «Садои мардум» ба маҳаки ҳифзи амонат дар иттилоот ва устувории мавқеи манбаъ эътибори хос дода, марҳилаҳои шинохти ҳақ ва амал бар онро вижагии усули нашри ин гуна маводди иҷтимоӣ доништааст, ки далели садоқат ба касбият мебошад. Нашрия дар инъикоси масъалаҳои мавриди назар омилҳои манбаи иртибот (интиқолдиҳандаи паём), вижагии муҳотабон (паёмгирон) ва моҳияти паём (чигунагии интиқоли он)-ро ба эътибор гирифтааст, ки омили аслии муассирӣ ва афзудани неруи табиғии ин гуна иттилооти иҷтимоӣ гардидааст.

Дар ин замина, бояд афзуд, ки рӯзномаи «Садои мардум» дар инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ ба нашри маводде пойбанд будааст, ки, пеш аз ҳама, мафиатҳои иҷтимоии сокинони кишварро ба дарозии замон дар дохил ва хориҷи он ҳимоят мекунанд. Дар ин равиш, ҳадафи рӯзнома ҳолисона, ояндабинона ва мусоидат ба беҳ шудани вазъи иҷтимоии зиндагии мардум ва шукуфоии кишвар будааст. Аз ҷумла, мусоҳибае, ки муҳбири рӯзнома Кароматуллоҳи Аҳмад таҳти унвони «Тухми меҳнат ҳар кӣ корад...», ки бо муовини раиси комитроияи ноҳияи Фарм (Рашти имрӯза) Мирзо Сиддиқшоев анҷом додааст, дорoi ҳамин гуна хусусияти «коркарди арзишҳои ҳамагонии иҷтимоӣ» буда, дар он «омили ҳамдигарфаҳмии одамон ва баробарии иҷтимоӣ» [33, с. 83] тавзеҳу баррасӣ гардидааст. Дар мусоҳиба масъалаи диққатангезе, ки мусоҳибагар ва мусоҳиб ба миён гузоштаанд, аз ҷониби роҳбарон ба вучуд овардани шароити созгор дар хоҷагии деҳқонӣ мебошад. Ин омил метавонад вазъи иҷтимоии сокинони Фарму Комсомолобод ва дигар манотикро ба беҳ тағйир диҳад. Ин мақола, ки 20-уми март соли 1994 – дар замони нооромии кишвар ба чоп расидааст, омилҳои вайронгареро низ рӯнамоӣ кардааст, ки сабабгори пастравии авзои иҷтимоии мардум дар ин минтақа шудаанд.

Дар баъзе мақолаву гузоришҳо, ки рӯзномаи «Садои мардум» дар марҳалаҳои гуногун ба чоп расонидааст, масъалаҳои иҷтимоии дигар, аз ҷумла, ҷанг ҳамчун унсури вайронгари вазъи иҷтимоӣ («Ҷанг дар ҷаҳон бадбахтӣ барои кӯдакон низ ҳаст...»), риояи одоби муошират дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, вазъи

мактабу маориф («Қонун раҳнамоист»), зиёд шудани бекоршавии ақди никоҳ («Шаҳри Ваҳдат: бемасъулияти комиссияҳои таблиғотӣ бекоршавии ақди никоҳро зиёд кард»), роҳҳои беҳдошти авзои иҷтимоии зиндагии мардуми кишвар дар тақия ба воқеиятҳои иҷтимоии шаҳри Хоруғи вилояти Бадахшон («Сабурона меҳнат намоем, мушкилиҳо мегузаранд – меғӯяд Раиси шаҳри Хоруғ Ҷумъахон Зарифхонов»), беҳдошти шароити зиндагии мардум дар фасли сармо («Сандали дар хонаи давлатӣ ё манзили мардум кай гарм мешавад?»), террори чехраҳои сиёсӣ ва омилҳоро фармоишгарони ин ҳодисаи мудҳиш таърихи кишвар (нашри иттилооти расмӣ аз Раёсати Шурои Олӣ ва Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «ба таври фоҷиавӣ ҳалок» шудани «муовини Раиси Шурои Вазирон, олими барҷаста Назаршоев Моёншо»), мушкилоти иҷтимоии оби тоза ва ташаббусҳои сатҳи байналмилалӣ Тоҷикистон дар ин замина («Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳамкории минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои сарҳадгузар (ш. Душанбе, 30-юми майи соли 2005), «Эъломияи Душанбе дар бораи об», «Истифодаи об тадбирҳои якҷоя меҳода», «Бӯҳрони об ва истифодаи «дарёи фазой»), масъалаҳои ифротгарӣ ва таъсири он ба вазъи иҷтимоии ҷомеа («Консепсияи ягонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва экстремизми ифротгарӣ», «Марзбон бедор андар постгоҳ...», «Ифротгарии ҷавонон – асоси нигаронии ҷомеа», «Ҳатарҳои замони муосир ва сабабҳои майли ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ» ва ғайра), наҷъа ва наҷъачаллобӣ («Дар сурати бештар муттаҳид шуданамон метавонем гардиши ғайриқонунии маводди наҷъаоварро аз байн барем. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар Конференсияи байналмилалӣ оид ба мубориза зидди маводди наҷъаовар, 15-уми майи соли 2006») ва монанди инҳо инъикос ва таҳлилу тафсир шудаанд, ки дар шинохт ва арзёбии мушкилоти иҷтимоӣ равиши тозаии касбии пешгирифтаи наҷъаи «Садои мардум»-ро бармало мекунад.

Таҳлили муқоисавии маводди дар фосолаҳои гуногуни замони дар рӯзномаи «Садои мардум» ҷопшуда нишон медиҳад, ки нашрия, пеш аз ҳама, ба сабаб ва таърихи бавучудии ҳодисаҳои иҷтимоӣ диққат додааст. Маводди нашршуда концепсияи ҳоси нашрияро барои ошкор намудани воқеоти иҷтимоӣ, шинохт ва муаррифии омилҳои руҳ додани ин ҳодисаҳо ва роҳҳои пешгирии онҳоро мушаххас месозад. Мавқеи рӯзнома дар шинохт ва шарҳу тафсири ҳодисаҳои иҷтимоӣ ҳолисона ва воқеъбинона буда, вижагии фаъолияти нашрияро дар ин замина муайян менамояд. Ба ифодаи дақиқтар, рӯзномаи «Садои мардум» бо наشري ин гуна мавод барои ба муҳотабон расонидани паёми саҳеҳ ва судманд асли ҳақиқати муҳтаворро ҳифз кардааст. Нуктаи муҳимми дигар ин аст, ки усули интиҳоб ва инъикоси мушкилоти иҷтимоӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» дигаргун ва тоза буда, дар аксар маврид, ба манобеи боэътимод ва гоҳо таҳқиқоти журналистӣ таъя дорад. Дар ин равиш, барои ин нашрия эътибори манбаъ як мафҳуми ҳоси иртиботӣ буда, бо мафҳумҳои дигари иртиботӣ алоқаи устувор дорад.

Муқоисаи маводди дар боло зикршуда нишон медиҳад, ки манбаи боэътибор барои рӯзномаи «Садои мардум» дар раванди иртибот таъсири мустақим дошта, бо ин мафҳум ҳам алоқамандии бевосита ва ҳам зери таъсири он қарор дорад. Мафҳумҳое чун гузинуши мавод, арзишҳои иттилоотӣ, айният, назарияи ҳамагонии шинохту арзёбӣ, масъулияти иҷтимоии рӯзноманигор ва ғайра, дар воқеъ, бо ин фарз, ки манбаи муътабар василаи аслии иртибот аст, айният меёбад. Инъикоси мушкилоти иҷтимоӣ собит менамояд, ки ибрати манбаъ барои рӯзнома ва кормандони он арзиш ва аҳаммияти ҳос доштааст. Бинобар ин, аксари маводди дар ин мавзӯ ҷопшуда танҳо ба як манбаъ – манбаи худӣ ва таҳқиқоти кормандони нашрия истинод намудаанд. Маводди дар боло номбаршуда бо ҳамин усул навишта шуда, дар ҷараёни интиҳоб ва наشري онҳо арзишҳои ҳоким дар ҷомеа ва муҳтавои иҷтимоии мавод таъсиргузор будааст.

Дар нашри чунин мавод фаъолияти рӯзномаи «Садои мардум» аз чанд ҷиҳат ҷолиб аст. Нашрия барои дарк кардани воқеиятҳои иҷтимоии кишвар фарзиёти қобили тасаввурро пиромуни ҷомеаи ҷумҳурий ва ҷигунагии ҳаракати он дар ихтиёр дорад, ки ба таъсири он меафзояд. Муаллифони аксари ин гуна мавод ба ҳодисаҳо маънӣ ва моҳияти иҷтимоӣ бахшида, дар ин замина, арзишҳои иттилоотиро бар пояи доништаҳои собитшуда дар атрофи ҳаводиси иҷтимоӣ ва идеологӣ ва қонунҳои касбӣ устувор сохтаанд. Аз ин мавқеъ, ба ҷоп расондани чунин мавод барои рӯзнома фақат инъикоси воқеиятҳои иҷтимоӣ набуда, балки гузориш ва тафсири сареҳи ҷанбаҳои матраҳшуда дар ҷомеа мебошанд. Ба ин далел, маводде, ки дар ин мавзӯ ба ҷоп расидааст, ғаврий, тоза ва судманд буда, пеш аз ҳама, ба воқеият таъя дорад. Аксири маводде, ки рӯзнома дар ин мавзӯ нашр намудааст, дар ҳамин равиш таҳия ва ҷоп шудааст.

Маводди нашршуда ҷиҳатгирии ошкорои рӯзномаро дар инъикоси масъалаҳои иҷтимоии кишвар мушаххас месозад. Ин ҷиҳатгирӣ ҳам мусбат ва ҳам манфӣ буда, мавқеияти ҳақшиносии нашрияро таъйид менамояд. Ин усули иттилоърасонӣ оид ба вазъи иҷтимоии кишвар ба забти воқеъбинонаи он мусоидат кардааст, ки зери таъсири равиши асосии иқдомҳои созандаи иҷтимоии давлат ва раҳбари он шакл гирифтааст.

Ҳамин тавр, рӯзномаи «Садои мардум» тавонистааст, ки бо нашри маводди фарогири мушкилоти иҷтимоӣ доир ба вазъи иҷтимоии ҷомеа донишҳо ва тасаввуроти воқеиро ба вучуд оварда, ҳамчунин, назари воқеиятшиносӣ, ормонгарӣ, эътиқодмандӣ ва иҷтимоии мардум ва дастандаркорони соҳаро ба муҳити иҷтимоӣ дар заминаи воқеиятҳои рӯзмарра дигаргун созад.

В) Масъалаҳои иқтисодӣ. Мавзуи дигаре, ки аз ибтидои таъсисёбӣ ва дар марҳалаҳои баъдии фаъолият ҳамеша мавриди назари кормандони эҷодии рӯзномаи «Садои мардум» будааст, масъалаҳои иқтисодӣ ва нақши ин соҳа дар ҳаёти ҷумҳурий ва сокинони он мебошад. Доир ба ин масъала дар нашрия маводди зиёде дар шакли хабару мақола, гузоришу мувоҳиса ва шарҳу тафсирҳо ба таъ расидааст:

- хуччатҳои расмӣ доир ба масъалаҳои иқтисодӣ;
- мушкилоти хоҷагӣ-иқтисодӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо;
- маводде, ки дар онҳо масъалаҳои иқтисодӣ баррасӣ ва арзёбӣ гардидаанд;
- масъалаҳои равобити иқтисодӣ ва ҳамгироии ҷумҳурӣ бо кишварҳои дигар.

Маводде, ки рӯзнома доир ба масъалаҳои ёдшудаи иқтисодӣ дар марҳалаҳои гуногун нашр кардааст, иттилооти фаровонро доир ба ин соҳа фаро гирифта, тасаввуроти хонандаро доир ба вазъи иқтисодии Тоҷикистон, марҳалаҳои инкишофи ин соҳа ва пешомадҳои он ғанӣ месозанд. Барои муайян намудани хусусияти таъсиргузориҳои онҳо ба аудитория ва боварманд кардани хонанда намунаҳое аз ин гуна маводро аз назар мегузаронем. Аксари ин мавод, ки дар боби фарозу фуруди иқтисодиёти кишвар баҳс мекунанд, бо муҳим будан ва эътиқодманд кардани хонанда диққатҷалбкунанда ҳастанд. Мавзуи ҷомеъ, ки дар айни ҳол, муаллифон ё манбаъҳои иттилоотии гуногун онро ба баҳс кашидаанду нашрия чоп кардааст, аз рӯйи тарзи эҷод имкон медиҳанд, умумият ва фарқашонро муайян кунем. Дар аксари ин мавод мо қорбариҳои усули бовар кунондан ё эътимодманд сохтани хонандаро мушоҳида мекунем, ки далели муносибати ҳирфаии рӯзнома ва ҳаёати эҷодии он ба паҳши ин гуна иттилоот мебошад.

Дар ҷараёни таҳлили эмпирикии иттилооти иқтисодӣ, ки дар марҳалаҳои гуногун дар саҳифаҳои рӯзномаи парлумонӣ ба чоп расидааст ва дар заминаи он вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ пеши назар ҷилва мекунад, масъалаҳои зерин ба муҳокима кашида ва ҳал гардиданд:

- дар асоси маводди чопшуда аз назар гузаронидани равиши воқеии вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ дар фосолаи муайяни замонӣ;

- ошқор намудани самтҳои таблиғотӣ ва дараҷаи тағйири маводде, ки дар фосолаи вақти муайян ин мавзӯ ба баҳс кашида шудааст.

Ба сифати мавод барои таҳлил иттилооте, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» дар байни солҳои 1991 ва 2023 ба чоп расидаанд, истифода

шуд. Интихоби марҳалаҳои нашри рӯзнома барои он муҳим аст, ки солҳои навадум замони таъсиси рӯзнома ва давраи фурӯпошии Шуравӣ буда, воқеияти вазъи иқтисодии ҷумҳуриро дар он давра мушаххас месозад. Марҳалаҳои баъдӣ, ки ба замони истиқлоли комили сиёсату иқтисодии кишвар рост меояд, тамоюлҳои ояндабинонаро дар саҳифаҳои нашрия мунъакис кардааст. Ин ду марҳалаи инъикоси масъалаҳои иқтисодӣ имкон медиҳад, ки дар сохтори мундариҷавию мавзуии пахши иттилоот оид ба ин мавзӯ дигаргуниҳои сохторӣ ва сифатиро ба мушоҳида гирем ва аз назари касбӣ арзёбӣ намоем.

Дар заминаи маводде, ки дар солҳои 1991-1992 дар саҳифаҳои рӯзнома ба чоп расидаанд, бо истифода аз усули таҳлили контентӣ ба хулоса омадем, ки масъалаи иқтисод дар тамоми Шуравии онзамонӣ доғ буда, ҳалли он фақат ба воситаи суҳан имконпазир будааст. Намунаи рӯзнома матлаби «Дар Девони Вазирони ИҶШС»-ро дар шумораи 21-уми августи худ чоп кардааст, ки фақат ба муҳим ва тақдирсоз будани масъала таъкид дораду бас. Чизи муҳимме, ки барои имрӯз таърихи гузашта асту он замон умед ба ояндаро дар дили хонанда зинда мекард, «дидани чораҳои амалӣ барои иқтисоди мамлакат ва ҷумҳуриҳои мустақил дар тамоми давраҳои гузариш» будааст, ки амалӣ нашудааст. Дар ин матлаб то пошхӯрии ИҶШС тадриҷан шикастани механизми иқтисодии мамлакат таъйид гардидааст (Садои мардум. – 1991. – 21-уми август).

Ҳамин гуна хабару мақолаҳо ва гузоришоте, ки доир ба вазъи иқтисодии Тоҷикистон нашр шудаанд, фақат баёнгари воқеиятҳои иқтисодии он замон ҳастанду бас. Масалан, суҳбате, ки хабарнигори «Садои мардум» бо шахсони масъули соҳаи иқтисоди кишвар дар атрофи қарори Девони Вазирони ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ҷорӣ намудани бочу хироч барои берун аз ҳудуди ҶШС Тоҷикистон баровардани маҳсулоти меваю сабзавот» доир кардааст, омилеро ба хонанда намудааст, ки мебоист ба пешрафти иқтисодии кишвар мусоидат мекард. Вале он хостаҳо фақат дар рӯйи коғаз мондасту бас. Нашри матлаби тасдиқи «Ҳуҷҷати расмӣ «Созишнома байни Девони Вазирони ҶШС Тоҷикистон ва Шурои Федератсияи иттифокҳои касбаи ҶШС Тоҷикистон оид

ба масъалаҳои меҳнат ва иҷтимоию иқтисодӣ барои соли 1991» низ намунаи кӯшишҳои ҳукумати вақт барои ба эътидол овардани вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ мебошад. Ҳамин гуна хабару гузоришот, ки дар онҳо бевосита дар бораи вазъи иқтисодии кишвар иттилоот пахш гардидааст, дар ҳар марҳала дар саҳифаҳои рӯзнома ба таври фаровон чоп шудааст. Аз ҷумла, дар гузориши «Боз дар боби нархҳо» вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ, «дар замони мустақилият рӯз ба рӯз кам шудани истеҳсоли маҳсулот, иҷро нагаштани нақшаҳо, ҳолӣ шудани растаҳои бозорҳои колхозӣ ва пайдарпай боло рафтани нархҳо» ба таври воқеӣ инъикос ёфтааст. Дар хабари расмӣ «Мурочиат ба коллективҳои меҳнатӣ, роҳбарон, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, соҳибкорон, ҳамаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар зераш Раёсати Хазинаи давлатии шуғли аҳоли имзо гузоштааст, вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ бо ҳама шикасту рехташ бозгӯ шудааст. Гузориши «Манфиати мардум волотар аст» ва мақолаи «Оё фардои мо рӯшан аст?», ки рӯзнома дар шумораи 4-уми январи соли 1992 ба чоп расонидааст, низ бозгӯи вазъи нобасомони иқтисоди ҷумҳурӣ дар он рӯзгоранд.

Дар ҳамин давра дар саҳифаҳои рӯзнома маводде низ чоп шудаанд, ки дар бораи ҳамкориҳои тичоративу иқтисодии Тоҷикистон бо давлатҳои дигар, аз ҷумла Хитой, хабар додаанд (Садои мардум. – 1992. – 7-уми январ).

Яке аз маводди ҷиддӣ, ки дар марҳалаи аввали фаъолияти рӯзнома доир ба мавзӯи иқтисодӣ чоп шудааст, мусоҳибаи хабарнигори «Садои мардум» Муҳаммадшарифи Бобошох бо Вазири савдою заҳири моддии Тоҷикистон Ҳ.Ҳ. Солиев мебошад. Ҳадафи аслии мусоҳиба нахуст, ҷамъовариҳои иттилоот оид ба вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ, дувум, огоҳӣ додан ва муттаҳид кардани муҳити иттилоотӣ ва ниҳоят, таҳрик ва барангехтани онҳоест, ки ба масъалаҳои иқтисодӣ таваҷҷуҳи хос доранд. Дар мусоҳиба омилҳои, мисли ғайридавлатикунонӣ, бенизомӣ дар хариду фурӯши маҳсулот, ки дар пешрафти иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҳам судовару ҳам зиёноваранд, зикр шуда, роҳҳои расидан ба ҳадафҳои ниҳой дар ислоҳоти соҳа мушаххас карда шудааст (Садои мардум. – 1992. – 25-уми июл).

Таҳлили сифатии мундариҷаи маводди ёдшуда нишон медиҳад, ки вазъи иқтисодӣ ва ҷораҳои пешгирӣ аз бухрон қаноатбахш набудаанд. Зикри камбудии соҳа дар бисёре аз нигоштаҳои дар солҳои навадум нашршуда огоҳии иттилоотӣ нест, ки рӯзнома ба ғуши хонандагони худ хондааст. Дар ҳамин давра рӯзнома маводде низ ҷоп кардааст, ки ҷомеаро ба ояндаи неки соҳа умедвор менамояд. Матлаби дар шаҳраки Чкаловск ифтитоҳ кардани корхонаи коркарди тилло (20-уми январи соли 1994) ва гузориши муфассали «Шакли нави хоҷагидорӣ манфиат овард» (11-уми март соли 1998) аз ҳамин гуна иттилооти умедворкунанда аст.

Маводде, ки дар марҳалаи дувуми фаъолияти рӯзнома оид ба ин мавзӯ ҷоп шудаанд, тадриҷан аз беҳшавии вазъи иқтисодии ҷумҳурӣ дарак медиҳанд. Дар ин замина, метавон аз мақолаи Мухтори Абдулло «Санҷиши шикоят ба депутат чиро нишон дод?» (6-уми июни соли 2006), ки нақши намояндаи мардумиро дар беҳдошти авзои иқтисодии ҷумҳурӣ нишон додааст, мусоҳибаи Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯзномаи «Аш-Шарқ»-и Давлати Қатар «Аз робитаҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Қатар қаноатмандем» (9-уми январи соли 2021), ки дар баробари дигар масъалаҳои муносибатҳои бурунмарзии иқтисодии Тоҷикистонро матраҳ кардааст, хабари «Бунёди 10 гектар зардолузор дар Фархор» (1-уми март соли 2022), ҳисоботи Диловари Мирзо «Мулоқоти Муҳаммадтоир Зокирзода бо интиҳобкунандагон» (22-юми январи соли 2022) ва ғайра ёд кард, ки дар давоми се марҳалаи фаъолият рӯзнома доир ба вазъи иқтисодии кишвар, раванди азнавсозии ин соҳа барои доираи васеи хонандагон ва аҳли ҷомеа иттилооти айнӣ додааст.

Аз баррасии анҷомгирифта дар атрофи ин мавзӯ натиҷаи аввал ин аст, ки яке аз масъулиятҳои муҳими рӯзномаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, ироаи иттилооти дуруст ва воқеӣ ба ҷомеа ва муҳотабонаш аст. Рӯзноманигор ё манобеи хабарӣ бояд сабӣ кунад, то хабарӣ як рӯйдодро ба ҳамон сурате, ки ҳаст, ба муҳотабони худ гузориш кунад. Интишори матолиби нодуруст ё матолибе, ки бо қасд ва манзури ҳосе танзим шуда бошад, боиси ҷалби

этимоди мардум аз он василаи иртибототӣ шуда, ононро гӯл мезанад. Хушбахтона, дар ин масир рӯзномаи «Садои мардум», ки муҳтавои қисме аз додаҳояшро аз назар гузаронидем, роҳи ростии ҳирфаиро пеш гирифта, ба ин васила, дар рушд ва тавсеаи ин соҳа таъсири судманд расондааст.

Г) Инъикоси масъалаҳои адабиёту фарҳанг. Мушкилоти адабиёту фарҳанги тоҷик ва нақши онҳо дар ҷомеаи Тоҷикистон дар тури солҳо ҳамеша мавриди назари рӯзномаи «Садои мардум» буда, аз паҳлуҳо ва тариқи гуногун нашр ва баррасӣ шудааст. Масалан, рӯзнома аз аввалин шумораҳояш сар карда, бо роҳи наشري осори адабӣ, шеърҳо, намунаҳои насри, мақолаву гузоришҳо оид ба масъалаҳои адабиёту фарҳанг мавқеи таълимотии ҳудуд муайян намудааст.

Дар сурати ба саҳифаҳои нахустин шумораи рӯзнома назар афкандан, муносибати наشري оид ба ин масъала равшан мешавад. Масалан, дар нахустин шумораҳои соли 1991 рӯзнома намунаҳоеро аз ашъори шоирон, аз ҷумла Амонбек Шохзода, Зиё Абдулло ва мақолаи Ҷалол Икромӣро ҷоп кардааст, ки худ баёнгари муносибати наشري ба ин мавзӯ мебошад. Ин тамоюли эҷодиро наشري дар солҳои минбаъда низ идома дода, осори зиёди адабӣ ва мақолаҳоеро дар ин бора ҷоп кардааст, ки нақши наشريро дар инъикос ва таълимоти мушкилоти адабию фарҳангӣ нишон медиҳад.

Наشري ин анъанаро идома дода, ҳар ҳафта бо номи «Гулафшон» як саҳифаи ҳудуд ба адабиёт ва фарҳанг бахшидааст. Аз ҷумла, дар саҳифаи сеюми шумораи 13-уми январи соли 1991 шеърҳои Абдуллоҳи Қодирии Мумтоз, Норинисо, ҳикояҳои Абдулҳамиди Самад «Аёдат», «Тутхӯрӣ», таронаи Гулистон «Зарраи меҳр» ҷоп шудааст, ки бозгӯии вазъи шеърӯ шоирӣ ва ҳадафҳои эҷодии нависандагони ёдшуда мебошад. Ин иқдомашро наشري то ба имрӯз идома дода, дар ин замина, хидмати арзанда кардааст.

Ҳамзамон, наشري оид ба масъалаҳои адабиёту фарҳанг низ мунтазам мақолаҳоро гузоришотро ба таъриф расонда, ба ин васила, вазъи адабӣ ва фарҳангии ҷумҳуриро баррасӣ ва арзёбӣ намудааст, ки намунаи он мақолаҳои

А. Набиев, «Таърихи як тақриз», Улмас Мирсаидов «Нахустин президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон», Қ. Шарифзода «Аввалин рӯзномаи миллат» ва монанди инҳо мебошад.

Нашрия дар таблиғи масъалаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла, таҷлили Рӯзи Модар, Наврӯз, Рӯзи матбуот, Рӯзи театр ва ғайра низ дар давоми фаъолиятҳои маводди зиёде ба таъби расонида, саҳифаҳои махсус бахшидааст. Масалан, ду саҳифаи рӯзнома, ки 8-марти соли 2012 ба ҷоп расидааст, паҳлуҳои гуногуни ин мушкилоти фарҳангиро баррасӣ карда, мақолаҳои боними «Модарон - саодати фарзандон», «Модаре, ки қаҳрамони меҳнат аст» ва шеърҳои бонимодар бахшидаи шоиронро нашр кардааст. Байти зер, ки рӯзнома ҳамчун сарлавҳа овардааст, ифодагари ҳадафи таблиғии нашрия оид ба масъалаи фарҳангӣ мебошад:

Канору бари модари дилпазир,
Биҳишт асту пистон барӯ чӯйи шир.

Нашрия дар арафаи рӯзи Наврӯз низ масъалаи дигари фарҳангӣ – Наврӯз ва таърихи онро ба муҳокима қашида, дар ин боб маводди ҷолиби диққат ба ҷоп расонидааст, ки намунаи он мақолаҳои «Омад баҳори хуррам бонангу бӯйи тииб...», «Шогун муборақ (аз русумоти таъбироти Наврӯзи Бадахшон)» ва ғайра мебошад.

Ҳамин тавр, аз таҳқиқ ва таҳлилу арзёбӣ, ки дар ин фасл анҷом гирифт, ҷанд нуқтаро ба тариқи натиҷагирӣ ёдовар мешавем:

а) рӯзномаи «Садои мардум» ҳамчун як рукни ҷомеа бонангони сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар алоқаи бевосита дошта, бонашри маводди муҳимму муассир вазъи мамлакат ва бархӯрд бонмушкилоти зикршударо таҷассум менамояд;

б) нигоҳи кӯтоҳ ба саҳафоти рӯзнома собит сохт, ки мавқеияти нашрияро дар паҳши иттилооти сиёсӣ тааллуқоти сиёсӣ синфӣ ё гурӯҳӣ муайян накарда, пеш аз ҳама, манфиатҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии умумимиллӣ мавриди таваҷҷуҳи рӯзнома будааст;

в) дар саҳифаҳои рӯзнома масъалаҳои амнияти сиёсии кишвар, сулҳ ва ваҳдати миллӣ ҷойгоҳи хос дошта, усули бовар кунондан равиши ҳирфаии иттилоърасонии нашрияро муайян мекунад ва дар шаклгирии чехраи сиёсии кишвар нақши мушоҳидаҳо, таассурот, ҳусни таваҷҷуҳ ва нороҳатии рӯзноманигорон созанда мебошад;

г) таҳлили сифатии муҳтавои иттилооти нашркардаи рӯзнома тамоюли сулҳхоҳона ва ваҳдатпазирии сиёсати давлати Тоҷикистонро собит сохта, омилҳои зиёновари ин равандро шиносӣ менамояд, ки таъба ба рисолати дифоъ аз манфиатҳои миллӣ дорад;

д) рӯзнома мавзӯи сулҳу ваҳдат ва барномаҳои ҳукуматро дар ин замина инъикос карда, ба ин восита чехраи мусбати сиёсии ҷумҳури ва роҳбари онро муассир ба қалам овардааст;

е) нашрия вазъи сиёсии Тоҷикистонро дар алоқамандӣ бо вазъи баъзе кишварҳои минтақа арзёбӣ карда, бо равиши созандаи ҳамгироӣҳо тандес (имиҷ)-и мусбати сиёсии кишварро бозгӯ кардааст;

ё) «Садои мардум» ҳамчун рӯзномаи парлумонӣ мушкilotи иҷтимоии кишварро воқеъбинона инъикос карда, ба ин васила, муваффақ шудааст, ки иттилои дақиқ оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, аввалан, ба афкори мардум, сониян, ба фаъолияти ниҳодҳои марбута таъсир расонад;

ж) дар инъикоси воқеиятҳои иҷтимоии кишвар рӯзномаи «Садои мардум» бештар ба дидгоҳҳои рӯзноманигорони худӣ таъба карда, ҳақиқати иҷтимоии барои ҷомеаи тоҷикон муҳимро таҷассум намудааст, ки равиши хоси ҳудро дорад;

з) нашрия дар марҳалаҳои гуногуни фаъолият масъалаҳои оромиву осудагии муҳити иҷтимоӣ, беҳдошти сӣҳати мардум, амнияти иҷтимоӣ, нашъаҷаллобию нашъамандӣ, ваҳшатгарои (терроризм)-у ифротгарои ва монанди инҳоро дар саҳифаҳои худ ба таври воқеӣ ва моҳиятҷӯёна инъикос намудааст;

и) нащрия бо инъикоси мушкилоти иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, аз манфиатҳои дарозумри кишвар ҳимоят карда, танҳо ҳадафи беҳшавии вазъи иҷтимоиро доштааст;

к) усули инъикоси воқеиятҳои иҷтимоӣ дар фаъолияти нащрия, асосан, ба таҳқиқоти рӯзноманигорӣ устувор буда, ҳадафи ба ҳодиса маънои иҷтимоӣ бахшидан ва арзишҳои иттилоотиро бо далелҳо мушаххас намудан дорад.

БОБИ III

ТАНОСУБИ ЖАНРҲОИ ПУБЛИТСИСТӢ ДАР РӢЗНОМАИ «САДОИ МАРДУМ»

3.1. Воқеиятҳои муҳимми рӯз ва инъикоси онҳо дар қолаби жанрҳои хабарӣ

Таносуби воқеии жанрҳои публитсистӣ ва ташаккули таҳаввули онҳоро дар рӯзномаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, «омилҳои иҷтимоию таърихӣ» ва «доҳили публитсистӣ» [101, с. 288], ки сохтори мундариҷавию жанрии маводди ҷопшударо муайян мекунад, ташкил медиҳад. Яке аз чунин омилҳои жанрҳои публитсистии хабарӣ мебошад. Аксари донишмандони соҳа хабар, ҳисобот, репортаж, мусоҳиба ва назарпурсиро намунаи жанрҳои хабарии публитсистӣ донистаанд [94, с. 8].

А. Нуралиев нишонаҳои зерини жанрҳои публитсистӣ, аз ҷумла, хабариро ба мушоҳида гирифта, навиштааст: «Жанрҳои публитсистика бо нишонаҳои зерин аз ҳамдигар фарқ мекунанд:

- бо хусусияти тасвири ашё, фактҳои бевосита, ҳодисаҳо дар жанрҳои ахборӣ, ки дар таҳлил ва публитсистика инъикос ёфтааст;
- бо вазифаҳои мушаххас, хулосабарориҳову ҷамъбаст;
- бо хусусияти воситаҳои возеҳи тасвирӣ, забони шеваи адабӣ, услуби равшан, образнокӣ» [94, с. 8].

Дар ҳамин замина, донишманди фақид хабарро яке аз жанрҳои публитсистӣ шинохта, онро фарогири иттилоот «дар бораи одамон, ашё, факту ҳодисаҳо, падидаҳову протсессҳои мухталиф новобаста ба шакли пешниҳоди онҳо» [94, с. 10] медонад. Зимнан, бояд гуфт, ки жанрҳои публитсистӣ, аз ҷумла, хабарӣ, илова ба он чӣ зикр шуд, «вазифаи худ, воситаҳои худ ва табиист, ки қонуниятҳои худро доранд [128, с. 65], ки дар ташаккули сохтори

мундариҷавӣ ва шаклии онҳо таъсиргузор мебошанд. Дар ин гуна жанрҳои публитсистӣ унсурҳои образнок набошад ҳам, тасвири зинда дар шаклҳои гуногун бо дарки ақлонӣ ва умумиятдиҳии публитсистӣ мутаносиб аст. Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» дар инъикоси воқеиятҳои ҳаёти ҷомеа ҳамин хусусияти жанрҳои публитсистии хабариро, ки якеи он хабар аст, таъйид менамояд.

Ҳамин тавр, дар фаъолияти рӯзномаи «Садои мардум» аз оғози пайдоиш то ба имрӯз тарзи корбурди жанрҳои хабарӣ имтиёз дорад. Омили асосии нуфузи жанрҳои хабарӣ, пеш аз ҳама, ҳадафи иттилоотии онҳо мебошад. Ҳамчунон ки А. Нуралиев низ ёдрас кардаанд, «дар даҳсолаи охир жанрҳои хабарӣ дар ҷойи аввал қарор гирифтаанд. Навидҳо қатъан дигар жанрҳоро танг кардаанд. Ва мушкилоте монанди фаврият, рақобатпазирӣ ва манбаъ ба ҷойи аввал баромаданд. Дар гузашта чунин суҳанон шиори журналистони шуравӣ буданд: «Ба хоҳири чанд сатри рӯзнома се шабонарӯз қадам зада, се шабонарӯз нахуфтан лозим». Ҳоло дастоварди ранҷи рӯзноманигорӣ аз рӯйи сифатҳое мисли суръати дарёфти хабар ва дақиқии муаррифии он арзёбӣ мешавад» [95, с. 37-38].

Таҳлил ва арзёбии дақиқи маводди рӯзномаи «Садои мардум» нишон медиҳанд, ки нашрия, аввалан, дар таъбир ва тафсири воқеаҳои хабарӣ истиқлол ва озодии ҳирфай дошта, сониян, ба қавли А. Нуралиев, «суръати дарёфти хабар ва дақиқии муаррифии он» маҳаки фаъолияти касбии онро муайян мекунад. Талоши рӯзнома дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолият бар он будааст, ки дар мавриди ҳар воқеаи нав ба хонанда хабар диҳад [95, с. 36].

Дар интиҳоб ва интишори хабар барои рӯзномаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, омилу арзишҳои дар ҷомеа ҳоким, муҳтавои густурдаи иҷтимоии таҳияи хабар, арзёбиҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ва фарзиёт дар атрофи сиришти ҷомеа таъсиргузор будаанд. Илова бар ин, дар интиҳоби матолиби хабар аксари нашрияҳои даврӣ, аз ҷумла «Садои мардум», ба омилҳои таъсиргузоре, аз қабилӣ тақрор ва қасрати вучуди як рӯйдод, майдон ва вусъати хабар, илҳом,

маънидорӣ, расонандагӣ, ҳамоҳангӣ, ҳамсадоӣ, ҳамзамонӣ, танзими хабар, рабти хабар ба сарнавишти миллат, шахсиятҳо ва шахситару манфитар будани он эътибор додааст, ки далели чустучӯҳои хирфай дар фаъолияти нашрия мебошад. Корбурди омилҳои зикршуда ба тарзи таҳияи хабар, сабабҳои интихоби рӯйдод, усули ҷалби хонанда ва тири раҳнамо муассир будаанд. Аз ин ҷиҳат, жанри хабар дар рӯзномаи «Садои мардум» фаъол буда, дар нашри он, ҷунони М. Муродӣ низ таъкид кардааст, «воқиф намудани аудитория аз ҳодисаву рӯйдод, навгониву дигаргуниҳои муҳими рӯз» [80, с. 97] ба эътибор гирифта шудааст, ки, пеш аз ҳама, арзиши муҳимми иттилоотӣ, сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дорад.

Дар айнаи ҳол, бояд гуфт, ки метавон дар вақти таҳлил ва арзёбии хабар дар рӯзномаи «Садои мардум» баҳсро дар бораи навҳои он ба як тараф гузошта, дар тақвият ба хулосаҳои назарии донишмандони соҳа А. Нуралиев, И. Усмонов ва М. Муродов тарзи корбурди навҳои хабари кӯтоҳ ва хабари васеъро дар мисоли таҷрибаи нашрияи зикршуда арзёбӣ намуд. Дар ин замина, ба меъёрҳои интихоби хабар, омилҳои таъсиргузор дар интихоби ахбори хориҷӣ, баъзе тафовутҳои хабарнависӣ дар нашрияи «Садои мардум», усулҳои тарғиби хонанда ба хондани хабар ва ғайра мутаваҷҷеҳ шудан имконпазир аст.

Аз таҳлил ва арзёбии хабарҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» дарҷшуда ба ин натиҷа расидан мумкин аст, ки омили асосии гуногунрангӣ ва таъсиргузориҳои жанр, пеш аз ҳама, масъулияти хирфаии кормандони нашрия ва корбасти аносири муҳими шаклсоз будааст. Хабарҳое, ки дар рӯзнома ба ҷоп расидаанд, аз ҷиҳати унсурҳои шаклӣ аксаран комил буда, сохтори мундариҷавии хабарҳо аз ҷиҳати иттилооте, ки фаро гирифта шудаду барои хонанда ироа гардидааст, ҷаззоб ва комил мебошанд. Илова ба ин, дар ин гуна хабарҳо воқеа (факт) унсури бунёдӣ буда, ҳақиқат, ҷараёни воқеа ва натиҷаи мушоҳидаи муаллифро ифода мекунад [80, с. 99].

Нахуст, бояд эътироф кард, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» интихоб ва нашри навъи хроникавии хабар бартарӣ дошта, заминасозии он воқеиятҳои

сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии ҷумҳурӣ ва хориҷи он дар марҳилаҳои гуногуни фаъолияти нашрия мебошад. Масалан, аз нахустин шумораи нашрия ин навъи хабар дар саҳифаҳои он ҷойгоҳи хос дошта, дар аксар маврид «воқеаҳои расмиро дар бар мегирад» [80, с. 100]. Дар таҷрибаи рӯзнома унсури жанрсозии ин гуна хабар кӯтоҳӣ ва мухтасару ихчамии онҳо мебошад. Ин навъи хабар, ки дар рӯзнома ҷоп шудааст, аксаран аз ду-се ва ё зиёдтар ҷумла иборат аст. Аз ҷумла, дар нахустин шумораҳои рӯзнома таҳти унвони «Резаборон» ҳамин гуна хабарҳо фаровон ба ҷоп расидаанд, ки намунааш хабарҳои хроникавии «Халанд «Пайванд» меҳонад» (3-юми январи соли 1991), «Мулоқоти Р.Н. Набиев бо вакилони Хитой» (7-уми январи соли 1992), «Сафари Елсин», «Ҳукумати нав», «Қаллоби наврас», «Ирон зидди зӯроварӣ», «Дар Кобул сулҳ эълон шуд» (25-уми июли соли 1992), «Амри сарвазири Молдова» (21-уми августи соли 1992), «Нома ба унвони И. Каримов», «Ҷанг идома дорад», «Усули нави пулбӯӣ» (23-юми августи соли 1992), «Ба шарафи ид» (11-уми март соли 1998), «Муҳокимаи масъалаи муҳим», «Суръати кишт суст аст» (29-уми апрели соли 1999), «Сарвари давлати Тоҷикистон бо Владимир Рушайло мулоқот намуд» (27-уми майи соли 2006), «Номзад ба узви Маҷлиси миллӣ муайян гардид» (15-уми март соли 2005) ва ғайра мебошад, ки дар эҷоди онҳо ба талаботи «дақиқӣ, мухтасарӣ ва равшании баён» [95, с. 36] қатъан риоя шудааст. Зайли намуна матни хабари хроникавии зерро пурра иқтибос менамоем, ки ба талаботи сохторӣ ва мундариҷавии жанр ҷавогӯ мебошад: «Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов 29уми майи соли 2006 вобаста ба зилзилаи саҳти дар Ҷумҳурии Индонезия рухдода ба унвони Президенти ин мамлакат Юсило Бамбанг Юдхойоно барқияи ҳамдардӣ фиристод. Тавре ки аз дафтари матбуоти Сарвари давлат хабар доданд, дар барқия, аз ҷумла, гуфта мешавад:

«Мо дар Тоҷикистон аз хабари зилзилаи шадиди дар мамлакати шумо рухдода хеле андӯхгин гардидем, ки бар асари он хисороти зиёд расида, одамон қурбон шудаанд.

Дар ин лаҳзаҳои пур аз ғаму андуҳ аз номи Ҳукумат ва халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба аҳли оила ва хешу табори шахсони ҳалокшуда ҳамдардӣ изҳор менамоям. Аз Шумо хоҳишмандам, ки ҳамдардии маро ба ҳамаи осебдидагони ин фалокати табиӣ расонед» (1-уми июни соли 2006).

Як назар ба сохтори мундариҷавӣ ва унсурҳои шаклсозии ин ва дигар хабарҳои хроникавӣ, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» ба чоп расидаанд, собит менамояд, ки нашрияи ин гуна хабархоро маҳз, барои ҷолиб будан ва мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтани он чоп кардааст, ки содагӣ ва мухтасарӣ унсури шакли он аст. Хабарҳои хроникавии дар ғавқ ёдшуда дар асоси унсури шаклсозии ин навъи хабар таҳия шуда, дар онҳо «иттилоии зоҳирии воқеа дар ҷойи аввал гузошта» [80] шудааст.

Дурнамо ва тактикаи хабарии рӯзномаи «Садои мардум» дар асоси воқеияти ҳодиса ва далелҳои қотеъ роҳандозӣ шудааст, ки омили аслии гуногунжанрии нашрия мебошад. Дар заминаи хабари хроникавӣ, хабари кӯтоҳ ва хабари васеъ, ки дар рӯзнома чоп шудааст, метавон дар боби усул ва меъёрҳои интихоби жанр сухан кард, ки масъулини нашрия дар таҳия ва интишори он ба эътибор гирифтаанд.

Афзалияти дигари рӯзнома дар интишори ҳамаи навъҳои хабар ин аст, ки ҳадафи ҳирфаии он бар усули «интихоб ва ироаи хабарҳои хуб ва муносиб» [17, с. 46] асос ёфтааст. Рӯзнома чунин тарзи бархӯрд бо воқеиятҳо ва интихоби санҷидаи хабарро асоси фаъолияти ҳирфаии худ қарор дода, даставвал дар интишори ин жанр ниёзҳои хабарии хонандагон ва талаботи фазои иттилоотиро ба эътибор гирифтааст. Дар таҷрибаи нашрия усули интихоб ва ироаи ин гуна хабарҳо бар асоси меъёрҳои арзишии аҳаммият, барҷастагӣ (маъруфият) ва маъмул будани он сурат гирифтааст. Арзиши хабарҳои дар рӯзнома нашршударо, пеш аз ҳама, сатҳи дарбаргирӣ муайян мекунад, ки таъсири онро дар замони ҳол ва оянда бар хонандагон ва ҷомеа ба эътибор мегирад. Ҳамчунин, нашрия дар интишори хабар арзиши оморӣ ва арқомии онро низ ба

назар гирифтааст, ки марбут мешавад ба замони вукуи ҳодисаҳо ва мизони хисороте, ки бар асари ҳаводиси иҷтимоӣ ё табиӣ ба вуқӯ пайваستاаст.

Барҷастагӣ ё худ маъруфият ва маъмул будани ҳодиса аз арзишҳои дигари хабархоест, ки рӯзнома чоп карда ва аҷибу истисноӣ, ихтилофу даргирӣ ва одӣ будан унсури шаклсозии он мебошад. Рӯзномаи «Садои мардум» дар интиҳоб, таҳия ва нашри навҳои гуногуни хабар, даставвал, арзишҳои ёдшударо маҳаки ҷаҳолият қарор додааст. Барои намуна чандеро аз назар гузаронидан имконпазир аст.

Хабари зер, ки таҳти унвони «Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар шумораи 27-уми майи соли 2006 чоп шудааст, иқтибос мегардад: «Бахшида ба таҷлили Рӯзи ваҳдати миллӣ ва дастгирии Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Рашт, Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мактабҳои ноҳия 150 адад компютер ва 25 адад принтер, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба моликияти коммуналии ноҳия 5 адад автобуси тамғаи «Тайху» ҳамчун тухфа ҷудо намояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ш. Душанбе, 23 майи соли 2006» (27-уми майи соли 2006).

Хабари иқтибосшуда аз навъи хроника буда, хусусияти расмӣ дорад. Дар ин хабар «иттилооти зоҳирии воқеа дар ҷойи аввал гузошта» [85, с. 100] шудааст, ки аз унсури асосии сохтори шаклӣ ва мундариҷавии ин жанр мебошад.

Хабари «Э. Раҳмонов ба Маскав рафт» намунаи хабари кӯтоҳ мебошад, ки он низ иқтибос мешавад: «Ҳаёти расмӣ ҷумҳурии мо таҳти роҳбарии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмонов 20 июни соли равон ба Маскав рафт. 21 июн дар пойтахти Русия маҷлиси навбатии Шурои сарони давлатҳои ИДМ баргузор мегардад. Қабл аз он – 20 июн маҷлиси Шурои вазирони корҳои хориҷӣ ва Шурои сарони ҳукуматҳо доир мешавад. Котиби матбуоти сардори давлат Зафар Саидов ба Маркази иттилоотии «Ховар» хабар дод, ки ба рӯзномаи маҷлиси сарони давлатҳои ИДМ масъалаҳои марбут ба ҷараёни иҷроӣ

қарорҳои Шурои сарони давлатҳо аз 2 апрели соли 1999 дар бораи ташкили минтақаи тиҷорати озод, барномаи тадбирҳои ташаккули ИДМ то соли 2005, барномаи фаъолияти мамлакатҳои Иттиҳод дар мубориза ба муқобили терроризми байналхалқӣ ва зухуроти дигари мочарочӯёна то соли 2003, ташкили маркази зиддитеррористӣ, тасдиқи роҳбари ин марказ ва низомномаи кумитаи иҷроияи ИДМ барин масъалаҳо дохил карда шудаанд.

Ба ҳайати ҷумҳурии мо Сарвазир Оқил Оқилов, вазири корҳои хориҷӣ Талбақ Назаров ва дигар шахсони расмӣ шомиланд» (24-уми июни соли 2000).

Ин ва хабари «Ҳамкорӣ вусъат меёбад» аз навъи кӯтоҳи хабар буда, маълумоти мухтасар фарогири ҷузъиёти нав аст ва «моҳиятан барои ҳама ва ё қисми муайяни ҷомеа ҷолиб аст» [80, с. 101]. Ҳамчунин, аризи ин хабархоро диққатангезии «факту ҳодиса» ва ба «шарҳу тавзеҳ зарурат» [80, с. 101] надоштани он ва дарбаргирии воқеа, бузургӣ, шухрат ва маъмул будани он муайян ва мушаххас менамояд, ки марбут мешавад ба робитаи Тоҷикистону давлатҳои ИДМ ва «инкишофи минбаъдаи муносибатҳои ҳамкориҳои ҳар ду мамлакат» – Тоҷикистону Узбекистон (20-уми январӣ соли 1994).

Хабарҳои кӯтоҳ ва васеи «Дар Кумитаи назорати конститутсионии ИҶШС» (21-уми августи соли 1991), «Номаи Э. Раҳмонов ба унвони нахуствазирӣ Ҷумҳурии Ҳиндустон ҷаноби Нарасимха Рао», «Пазироии дипломати Русия», «Барқияи ҳамдардӣ», «Мулоқот бо намоёндагони Хазионаи байналхалқии асёр» (13-уми январӣ соли 1996), «Барқияи табрикии Сардори давлат» (2-юми июни соли 2005), «Сухбатҳои телефонӣ» (ду хабари кӯтоҳ аз сухбатҳои телефони Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Сарвазирӣ Ҷумҳурии Арманистон, Раиси Шурои амниятӣ дастҷамъии Созмони аҳдномаи амниятӣ дастҷамъӣ Никол Пашинян ва Президентии Ҷумҳурии Узбекистон Шавкат Мирзиёев (8-уми январӣ соли 2022), «Сухбати Шукурҷон Зухуров бо Алиакбар Солеҳӣ» (13-уми январӣ соли 2013), «Фаъолият сермахсул буд» (11-уми март соли 1998) ва ғайра баёнгари тарзи фаъолият ва корбурди хирфаии ин ду намуди жанри хабар дар давраҳои гуногуни фаъолияти рӯзнома мебошад.

Зайли намуна хабари зер ба навъи хабари васеъ мансуб буда, равиши асосии фаъолияти рӯзномаро дар интихоб, таҳия ва интишори ин навъи хабар мушаххас месозад: «Тараддуди пойтахт ба карнавали идона».

Нимаи дуюми моҳи ноябри соли равон чашни 80-солагии таъсисёбии пойтахти давлатамон – шаҳри Душанбе барпо мегардад ва барои хотирмон истикбол гирифтани ин санаи фархунда аз ҷониби шаҳрдорӣ тадбирҳои судманд андешида мешаванд.

Дар робита ба ин Раиси шаҳри Душанбе Маҳмадсаид Убайдуллоев қарор баровард, ки тибқи он дар рӯзҳои таҷлили чашни 80-солагии пойтахт карнавали идона, ки дар он хусусиятҳои миллӣ таҷассум хоҳанд ёфт, гузаронида мешавад. Сенарияи карнавали идона аз ҷониби шоиру нависандагон ва драматургони шинохтаи ҷумҳурӣ Меҳмон Бахтӣ, Сафармуҳаммад Аюбӣ ва Набӣ Ҷалолов таҳия гардидааст.

Ҳамзамон, барои ҷолиби диққат ва дар сатҳи баланд баргузор намудани карнавали мазкур гурӯҳи эҷодӣ дар ҳаёати замимагардида таҳти роҳбарии Арбоби шоистаи санъати Тоҷикистон Набӣ Ҷалолов таъсис дода шудааст.

Дар асоси ин қарор муовини раиси шаҳри Душанбе, раисони ноҳияҳои пойтахт, роҳбарони сохторҳои марбутаи шаҳрӣ, корхонаву муассисаҳо, мактабу донишқадаҳо, раисони шаҳраку маҳаллаҳо ҷиҳати омода намудани карнавали идонаи умумишаҳрӣ тамоми тадбирҳои заруриро андешида, дар бораи рафти чораҳои амалигардида ҳар ҳафта ба Кумитаи тадорукоти чашни 80-солагии пойтахт иттилоъ медиҳанд.

Хабарнигори АМИТ (Агентии миллии иттилоотии Тоҷикистон) «Ховар» хабар медиҳад, ки бо мақсади дар сатҳи баланд ва дилнишин гузаронидани чорабинии идонаи фарҳангӣ байни шаҳракҳо ва ноҳияҳои шаҳри Душанбе озмун эълон карда шуда, барои ноҳияи ғолиб 15 ҳазор сомонӣ ва шаҳраку маҳалҳо 10 ҳазор сомонӣ мукофот муқаррар карда мешавад. Дар мавриди омодагӣ ва гузаронидани машқҳо раёсати Вазорати амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шаҳри Душанбе муваззаф гардидаанд, ки тартиботи

чамъиятӣ ва амнияти иштирокчиёни карнавали идонаро таъмин намоянд (5-уми августи соли 2004).

Дар чунин хабарҳои васеъ, ки дар ҳар марҳалаи фаъолияти рӯзнома ба мушоҳида мерасанд, вақоеи мавриди назар «дар шакли пурра ва бо шарҳу тавзеҳ» [13, с. 101] баён гардидаанд. Дар матни иқтибосшуда «на танҳо фактҳои алоҳида, балки силсилаи фактҳои ба ҳам алоқаманд» [80, с. 101] сохтори мундариҷавӣ ва жанрии онро шакл додаанд. Шарҳу тавзеҳ ва сарлавҳаи мустақил низ ҷузъи унсури сохтори жанрии хабар мебошад, ки шакли онро такмил бахшидааст.

Аксари муҳаққиқони соҳаи рӯзноманигорӣ наву ҷолиб будани воқеаву рӯйдодҳоро муҳимтарин мабной жанри хабар ба шумор овардаанд [80, с. 91; с. 44-58].

Дар ҳақиқат, суоли бунёдӣ ин аст, ки оё садҳову ҳазорон рӯйдоди гуногун, ки ҳар лаҳзаву ҳар рӯз рух медиҳанд, метавонанд хабар шаванд? Ба ибораи дигар, ҳамаи воқеаҳое, ки рух медиҳанд, дар навбати худ ҷанбаи хабарӣ надоранд ва он чӣ ки ба хабар арзиш мебахшад, аҳаммият ва эътибори он аст, ки барои ҷомеа ва хонанда арзишманд аст. Аз ин назар, тозагии рӯйдод ва муҳимму ҷолиб будани он барои муҳити иттилоотӣ муҳимтарин меъёри арзёбии ҳамаи навъҳои ин жанр мебошад. Дар заминаи он чӣ гуфта шуд, метавон иқрор кард, ки нашрияти «Садои мардум» дар заминаи воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии Тоҷикистон тавонистааст, хабарҳои ҷолиб ва муҳимму пурмуҳтаво интихоб, таҳия ва нашр намояд. Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» дар ин замина қобили ситоиш мебошад.

Дар заминаи чанд мисоли зикршуда ва таҷрибаи ҷомеи рӯзномаи «Садои мардум» метавон доир ба тарзи интихоб, таҳия ва интишори хабар сухан кард, ки рӯшанӣ ва ҳамафаҳмӣ он аз хусусиятҳои асосии матлаб аст. Дар боби сохтани матлаби хабарӣ яке аз донишмандон Филлип Гоёр навиштааст: «...пас аз марҳалаи омодаسازی дувумин қисмати кор оғоз мегардад, яъне иттилоъ додан ва фаҳмондан. Дастури куллӣ дар ин марҳала, ин аст, ки сохтмони матлаби

рӯзнама бояд посухгӯи ҳукми қатъӣ, яъне рӯшанӣ ва аёнии матлаб бошад». Ба ақидаи ин донишманд, «матוליби як рӯзнама бояд барои ҳамагон фаҳмиданӣ бошад. Барои расидан ба ин ҳадаф рӯзнамаҳо васоил ва имконоти содае дар ихтиёр доранд, ки ба кумаки онҳо метавон хондани хабарро осонтар кунанд ва ба хонандаи шитобзада ин имконро бидиҳанд, ки бо нигоҳе сарсарӣ бо асли мавзӯ ошно шавад» [17, с. 45].

Хабарҳое, ки дар рӯзнамаи «Садои мардум» ба чоп расидаанд, ҳамин гуна хусусият дошта, сохтори матни онҳо, ба қавли И. Усмонов, «аз ҳадафи жанр бармеояд. Яъне, тез хабар додан, тарзе хабар додан, ки бо як хондан ё шунидан фаҳмида шавад. Воқеаро бе орову пардоз гуфтан ва сухани аслиро бурро баён кардан» [116, с. 21-22]. Ҳамин ҳадаф талаб мекунад, ки «матн ба забони адабии оммафаҳм баён шуданаш лозим аст, калимаву ибораҳо набояд духӯра бошанд, воситаҳои эҳсосии фикр истифода нашаванд. Матн ва унвон пурра мувофиқат намоянд. Оғози матни хабар бояд ҷаззоб бошад. Албатта, ҷаззоб буданро ҳар кас ҳар хел мефаҳмад. Масалан, матбуоти булварӣ ҷолиб буданро бо валвала ҳамсон медонад. Ҳол он ки ҷозиб будан танҳо маъноӣ ба худ ҷазб карданро дорад. Ин корро ба воситаи дар ҷойи аввал овардани факти асосӣ низ иҷро кардан мумкин аст. Дар хабар бе зарурат овардани унвонҳо, вазифаҳо ва насабҳо, пайвастанӣ факти асосӣ ба кадом як воқеаи дуюмдараҷа зарурат надорад, зеро ҳусни хабарро мекоҳонад» [112, с. 21-22].

Муқоиса нишон дод, ки рӯзнамаи «Садои мардум» дар таҳия ва интишори хабар ва навъҳои он талаботи мазкурро риоят кардааст. Дар хабарҳое, ки аз назар гузарондем, воқеият, айнаият ва диққат комилан риоя шуда, содагӣ ва ҳамафаҳмӣ сохтори онро такмил бахшидааст.

Саҳифаҳои рӯзнамаи «Садои мардум»-ро варақ зада, метавон итминон пайдо кард, ки чеҳраи асли ва хирфаии нашрияро, пеш аз ҳама, мундариҷаи маводди нашршуда ва қорбасти ҳунармандонаи жанрҳои гуногун шакл додааст. Таҳлили муқоисавӣ нишон дод, ки дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолият дар сохтори мундариҷавию жанрии рӯзнама дигаргуниҳои ҷашмрас ба мушоҳида мерасанд.

Манзур аз ин, намуди зоҳирии рӯзнама нест, балки тағйироти куллиест, ки дар тули солҳо дар сохтори мундариҷавӣ ва жанрии нашрия ба вучуд омадааст. Чехраи ҳирфаии рӯзнамаро дар фосилаи беш аз сӣ сол мундариҷаи диққатангез, гуногунрангии жанрҳо, афзудани доираи муаллифон, корбурди шеваҳои нав ва таъсиргузори таҳияи гузориш, аз ҷумла, гузоришҳои чандрасонаӣ, часорат ва ҷустуҷӯҳои эҷодии коллективи нашрия муайян мекунад. Чехраи ҳирфаии нашрия мутаносибан бо руҳ ва тамоюлоти ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии кишвар ба беҳӣ тағйир ёфтааст. Истифодаи огоҳона ва ҳунармандонаи жанрҳои гуногун тандес (имич) ва таъсири рӯзнамаро боло бурдааст.

Ҳамин тавр, корбурди жанрҳои гуногун яке аз ҳадафҳои муҳимми эҷодии кормандони рӯзнама қарор гирифтааст. Дар ҳамин замина, метавон гуфт, ки ба ҷуз жанрҳои хабарии дар боло тавсифшуда, мусоҳиба аз жанрҳои дигари хабарӣ будааст, ки ҳадафмандона дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолияти нашрия истифода шудааст. Имтиёзи мусоҳибаҳои дар рӯзнамаи «Садои мардум» ҷопшуда, пеш аз ҳама, дар инъикоси дақиқи матолибест, ки суботу рой, эътимод ба нафс ва дарки амиқи мавзӯро фаро мегиранд. Аксари мусоҳибаҳое, ки дар рӯзнамаи «Садои мардум» ҷоп шудаанд, иртиботи яктарафаи мусоҳибаро барномарезӣ кардаанд. Аз мусоҳибаҳое, ки дар се марҳалаи фаъолият дар рӯзнама ҷоп шудаанд, маъмултарини онҳо мусоҳиба-муколама (интервью – диалог) мебошад. Аксари мусоҳиба-муколамаҳои дар рӯзнама ҷопшуда иртиботи тарроҳишуда, ҳадафдор, рӯ ба рӯ ва ниёзманд ба тасмимгирианд, ки ифодакунандаи хусусияти ин жанри хабарӣ мебошанд.

Дар заминаи таҳлили мусоҳиба – муколамаҳое, ки дар рӯзнамаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, метавон хулоса кард, ки ҳарчанд мусоҳибамуколамаҳо як навъ иртиботи гуфторианд, вале пеш аз ҳама, дар заминаи иртиботи рӯ ба рӯ фароҳам омадаанд. Ба мушоҳидаи муҳаққиқон, дар ин навъи иртибот, ҳеҷ набошад, яке аз тарафҳо аз анҷоми суҳбатҳо ва дарёфти посухҳо ё худ аксуламалҳо пеш меравад. Ин амр фаротар аз суҳбатҳои рӯзмарра

миёни афроди чомеа аст, зеро анчоми як мусоҳиба ҳатман бо ният ва нақшаи пешакӣ анҷом мешавад, бинобар ин, ҳадафи хосеро низ дунбол мекунад.

Бо таваҷҷуҳ ба сохтори мундариҷавӣ ва жанрии мусоҳиба-муколамаҳое, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» дар солҳои гуногун ҷоп шудаанд, метавон баъзе унсурҳои жанри ва ҳадафмандии онҳоро дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ муайян кард. Аз ҷумла, таҳлили мусоҳиба-муколамаҳое таҳти унвонҳои «Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон» – мусоҳиба бо ҷонишини вақти вазири адлияи ҷумҳури (7-уми январи соли 1992), «Шурои Олӣ даъват мешавад?» – «Аз пайи беҳбуди зиндагии мардумем» – мусоҳиба бо вазири савдою захираи моддии Тоҷикистон Ҳ.Ҳ. Солиев (25-уми июли соли 1992), «Нарезам қимати лафзи дарино» – мусоҳиба бо раиси баҳши Бунёди забонҳои вилояти Кӯҳистони Бадахшон Бахтибек Асалбеков (21-уми июли соли 1993), «Сухани зан дигар аст» – мусоҳиба бо раиси Кумитаи корҳои занон ва оилаи назди Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон Низорамоҳ Зарифова (6-уми март соли 1994), «Сабурона меҳнат намоем, мушқилиҳо мегузаранд» – мусоҳиба бо раиси шаҳри Хоруғ Ҷумъахон Зарифхонов (13-уми январи соли 1996), «Сӯхтани мо баҳри соҳтан аст» – мусоҳиба бо Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобохон Маҳмадов (11-уми март соли 1999), «Ҳишти аввали «Садои мардум» – мусоҳиба бо собиқ муовини сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум» Додочон Раҷабӣ (4-уми январи соли 2001), «Ба ҳар ҷойе будам, ифтихор аз тоҷик буданам кардам» – мусоҳиба бо чемпиони ҷаҳон, депутати Парламенти Қалмиқистон Раҳимқул Малахбеков (22-юми ноябри соли 2005), «Самти пешгирифтаи сиёсати Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов ба талабот ҷавобгӯ аст» – мусоҳиба бо узви Кумитаи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба асосҳои конституционӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон, шаҳрванд ва қонуният Қаҳҳор Маҳкамов (4-уми апрели 2006), «Телевизиони Кӯлоб ҳамқадами ҷашнхост» – мусоҳиба бо директори телевизиони Кӯлоб Сафаралӣ Эргашев (4-уми апрели соли 2006), «Шуълаи умеди мардум ғурузон шуд» – мусоҳиба бо раиси Кумитаи Маҷлиси

намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои аграрӣ ва шуғли аҳоли Акрамшо Фелалиев (27-уми майи соли 2006), «Маориф рукни муҳимтарини ҷомеаи мост» – мусоҳиба бо узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ректори ДДМТ, профессор Саидмуҳаммад Одинаев (6-уми июни соли 2006), «Рӯзноманигорони «Садои мардум» асосгузори журналистикаи муосири тоҷиканд» – мусоҳибаи нахустин котиби масъул, собиқ ҷонишини сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум», роҳбари медиа-холдинги «Оила» Шариф Ҳамдампури (1-5-уми январи соли 2021), «Истиқлолиятро сано хонда, ҳақиқатро ситоиш кардаам» – мусоҳибаи Ворис бо «Садои мардум» (1-5-уми январи соли 2021), «Аз робитаҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Қатар қаноатмандем» – мусоҳибаи Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯзномаи «Аш-Шарқ»-и Қатар (9-уми январи соли 2021) ва ғайра баъзе хусусиятҳои жанрии мусоҳибаро дар таҷрибаи рӯзнома ошкор мекунам.

Мухтассоти муҳимми мусоҳиба-муколамаҳои интихобан зикршуда аз он иборат аст, ки онҳо ҳадафҳои гуногун доранд. Баъзеи онҳо бо мақсади ҷамъоварии иттилоот, баъзеи дигар ҳадафи арзёбии тарафи муқобилро дошта, қисми дигар дорои хислати раҳнамоӣ ва тавзеҳи мушкилоти иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангӣ мебошанд. Ҳадафи мусоҳиба – муколамаҳое, ки зикр шуданд, бо он чӣ гуфта шуд, маҳдуд нашуда, бар илова, дар асоси санадҳои дақиқ равишҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии таҳаввулоти ҷомеаи тоҷиконро дар лаҳзаҳои душвор ва давраҳои осудагӣ ба баҳс кашидаанд. Зимни гуфтугӯ мусоҳибагарон тавонистаанд, ки бо ёрии суолҳои мушаххас ва ихтисосӣ масъалаҳои муҳимми ҳаёти ҷомеаро ба миён гузоранд ва ба василаи посухҳои тарафи дигар роҳҳои ҳалли онро барои ҷомеа матраҳ созанд. Дар ҳамаи мусоҳиба-муколамаҳои интихобан зикршуда суолҳо тавре танзим шуданд, ки дастёбӣ ба ҳадафро таъмин кардаанд ва вобаста ба масъалаи мавриди баҳс иттилооти муҳимро ба даст додаанд. Суолҳое, ки ба миён гузошта

шудаанд, андешаҳо, идрокҳо, мавзуъ ва бардоштҳои мусоҳибашавандагонро ба таври мушаххас фаро гирифтаанд.

Мусоҳибаи Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯзномаи «Аш-Шарқ»-и Қатар, ки дар шумораи 9-уми январи соли 2021 ба чоп расидааст, ҳамин гуна хусусият дошта, дар нашрияи «Садои мардум» бознашр шудааст. Ин мусоҳибаро бо се хусусият: а) ҷамъоварии иттилоот, б) огоҳӣ додан ва хабардор кардан ва в) ба андеша доштани хонанда, ки сохтори мундариҷавӣ ва жанрии онро шакл додааст, метавон аз беҳтарин намунаҳои мусоҳибаи ҷолиб номид. Ин мусоҳибаро барои он пӯё доништан ҷоиз аст, ки раванди ғайри қобили пешбинӣ дорад. Мусоҳибагар тавонистааст, аз ҷавобҳое, ки мусоҳиб – Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ихтиёри ӯ гузоштааст, суоли баъди ро матраҳ кунад. Албатта, суръати амал ин ҷо хеле муҳим буда, ниёз ба тамрин ва андешаи зиёде дорад. Бо вучуди мушкилиҳо мусоҳибагар тавонистааст, ки дар ин мусоҳибаи пӯё суолҳоро дар ҷараёни суҳбат ғавран матраҳ созад ва посухҳоро бигирад. Ин аз ба нудрат мусоҳибаҳое, ки сохти пурсиш ва посух сохтори мундариҷавӣ ва жанрии онро шакл додааст. Мусоҳиба нигоҳи ояндабинонаи Президенти кишварро ба муносибатҳо ва ҳамгироии Ҷумҳурии Тоҷикистону Қатар пешбинӣ менамуд, ки бо гузашти замон исбот шуд.

Ҳарчанд мусоҳиба навъе иртиботи гуфторӣ аст, вале иртибототи рӯбарӯро низ фароҳам меоварад. Таркиби ин ду навъи иртибот фарқияте миёни мусоҳиба ва дигар жанрҳо падида меоварад. Дар ин навъи иртибот, ҳеҷ набошад, яке аз тарафҳо аз анҷоми суҳбатҳо ва дарёфти посухҳо ҳадафи ҳосе дорад ва зимни шарҳи суолот ва дарёфти посухҳо ё аксуламалҳо пеш меравад. Ин амр фаротар аз суҳбатҳои рӯзмарра миёни ашхос аст. Мусоҳиба ҳатман бо нияти қаблӣ ва барномарезӣ анҷом мешавад ва бояд ба ҳадаф ва мақсади ҳосе даст ёбад. Ба ин маънӣ, дар заминаи мусоҳибаҳое, ки дар марҳалаҳои гуногун дар рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, метавон хулоса кард, ки аксари онҳо як иртиботи тарроҳишуда, ҳадафдор, рӯдаррӯ ва ниёзманд ба тасмимгирӣ аст [40, с. 144].

Зимнан, бояд ёдовар шуд, ки дар бораи мусоҳиба таърифҳои гуногуне рӯйи даст аст, вале, ба назари мо, таърифи зерини муаллифони китоби «Усул ва маҳоратҳои мусоҳиба» Гвир, Риднинг ва Риче дақиқ мебошад. Муаллифон навиштаанд: «Мусоҳиба навъе иртиботи шифоҳӣ аст, ки дар он ду тараф ҳузур доранд ва дасткам яке аз тарафайн бо барномарезии қаблӣ дар он ширкат мекунанд. Ҳар ду тараф ба таври мутаносиб суҳбат мекунанд ва ба дигаре гӯш медиҳанд» [40, с. 144-145].

Бо вучуди таърифҳои мухталифи мусоҳиба, таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» собит мекунад, ки дар чараёни мусоҳиба ҳатман мубодилаи иттилоот сурат мегирад ва ҳар ду тараф мутақобилан дар ин чараён манфиатдор ҳастанд. Як намунаи ҳамин гуна мусоҳиба, ки онро низ метавон пӯё номид, мусоҳибаи хабарнигори рӯзнома Ҳуринисо Ализода бо Қаҳҳор Маҳкамов мебошад.

Мусоҳиба тавре танзим шудааст, ки аввалан, дастёбӣ ба ҳадафро таъмин намуда, сониян, мавқеъ ва фардияти мусоҳибашавандаро ҳамчун шахсияти эҳтиёткор ба хонанда хеле воқеӣ муаррифӣ менамояд. Барои шинохти зеҳнияти мусоҳибашаванда мусоҳибагар суоли аввалро чунин матраҳ кардааст:

Суол:

«— Муҳтарам Қаҳҳор Маҳкамович, баъди аз арсаи сиёсат рафтан Шумо даст ба тичорат задед. Мутахассисон мегӯянд, ки хеле муваффақ ҳам гашта будед. Чаро аз ин роҳ пас гаштед?»

Посух:

«— Баъди ба нафақа баромадан муддате дар корхонаи шахсии «Шукур» ба ҳайси мушовири роҳбарияти он кор кардам. Ин идора, аслан, ба сохтмони корхонаи зарфҳои шишагин дар ноҳияи Шаҳринав ва комплекси Маркази тичоративу меҳмонхона дар шаҳри Душанбе машғул буд.

Соли 1997 бо сабаби мувофиқ наомадани андешаҳоям бо роҳбарияти ин корхона аз кор рафтам» (4-уми апрели соли 2006).

Ин мусоҳибаро мо мусоҳибаи пӯё тавсиф кардем. Далелаш ин ки суолҳо раванди ғайриқобили пешбинии мусоҳибаро тарҳрезӣ намуда, мусоҳибагар дар

ин замина суолҳои баъдиро матраҳ кардааст, ки дар шинохти чехраи шахсияти мавриди назар ёрмандӣ кардаанд. Мусоҳибагар дар бисёр маврид ҳамчун муҳаққиқ амал карда, зехнияти қаҳрамонашро мекобад.

Ҳамин тавр, муваффақияти мусоҳибагар дар мусоҳиба бастагӣ ба омилҳои зерин дорад: а) омодагии қаблии мусоҳибакунанда; б) иттилоӣ аз мусоҳибаи равонӣ; в) маҳорати хос дар эҷоди иртибот ва нуфузи отифӣ дар мусоҳибашаванда; г) эҷоди итминон дар мусоҳибашаванда аз фазои мусоҳиба ва оқибату натоиҷи он; д) пеш бурдани мусоҳиба ба сабк ва сиёе, ки мусоҳибашаванда аз он лаззат бубарад ё ҳадди ақал эҳсоси масъулият кунад; е) идораи мусоҳиба ва иҷтиноби мусоҳибакунанда аз ҳар гуна тундравӣ, кундпаймонӣ, диранги бемавқеъ ё пурҳарфӣ тарафайн. Ба ин тартиб, метавон хулоса кард, ки мусоҳибагар тибқи барномаи мавриди назари худ мусоҳиба ва фазои онро тавонистааст зери назар гирад ва ба ҳадафи хостааш даст ёбад.

Мусоҳибаи зикршуда, ки таҳассусӣ мебошад, имконро барои шинохти чехраи инсонӣ ва касбии мусоҳибашаванда фароҳам овардааст. Суолҳо ва посухҳо мусоидат кардаанд, ки руҳиёт ва интизороти ҳар ду тарафи мусоҳиба ошкор шавад ва ба ин васила, мусоҳибагар ва муҳотаб ё паёмгир аз воқеияти сарнавишти Қаҳҳор Маҳкамов ва назари ӯ ба воқеиятҳои кишвар огоҳӣ ёбанд. Ин мусоҳиба-муколамаро метавон яке аз намунаҳои муваффақи ин жанр ба ҳисоб овард, зеро Ҳуринисо Ализода аз оғоз то ба анҷоми мусоҳиба аз равиши хоси «бозчӯйӣ» пайравӣ кардааст.

Мусоҳиба аввалу охир дошта, ба иборати дигар, дорои бахши аслий ва интиҳоист. Бо суоли нахустин мусоҳибагар вуруди муҳотабро ба марҳилаҳои аслий таъмин кардааст. Ҳамчунин, мусоҳиба назароту андешаҳо ва ояндабинҳои ҳар ду тарафи мусоҳибаро инъикос намудааст.

Чунонки ишора шуд, суоли аввали мусоҳибагар ва посухи мусоҳиб муаррифии самимонаи шахси мусоҳиб буда, эътимоди паёмгиронро ба вучуд овардааст. Ин омилест, ки шароитро барои иртиботи саҳеҳ ва воқеии мусоҳибагар ва мусоҳибашаванда муҳайё сохтааст. Суоли пайгиронаи аввал то

чое василаи таъмини ҳамгунӣ ва бовар байни ду ҷониб гардида, заминаро барои «ифшои роз»-и Қаҳҳор Маҳкамов, ки ба сарнавишти ҷумҳурий алоқаманд аст, ба вучуд овардааст. Ин ҳолат имкони табиӣи ворид шудан ба баҳси сиёсӣи иқтисодӣ ва таҳассусӣи мусоҳиба ва кушодани қулфи дил ва эҳсоси андешаи мусоҳибашаванда, мусоҳибагар ва паёмгиронро ба вучуд овардааст.

Чанд мусоҳибае, ки мо аз рӯйи рӯзномаи «Садои мардум» таҳлил ва арзёбӣ намудем, гувоҳи он аст, ки мусоҳибаҳо ба таври хос вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистонро дунбол кардаанд. Аз ҷумла, рӯзнома мусоҳибаи пурмуҳтавои хабарнигори худ Муҳаммадшарифи Бобошохро бо Вазири савдою захири моддии Тоҷикистон Ҳ.Ҳ. Солиев таҳти унвони «Аз пайи беҳбудии зиндагии мардумем» ба ҷоп расонидааст, ки таҳлили он баъзе мухтассоти жанрии мусоҳибаҳои дар нашрия ҷопшударо ошкор месозад.

Аз назарияи жанр маълум аст, ки мусоҳибаҳо аҳдофи гуногун доранд. Мумкин аст як мусоҳиба бо мақсади ҷамъоварии иттилоот, арзёбии тарафи муқобил, раҳнамоӣ ва тавзеҳи бархе масоил ва ё ҷиҳати дигар бошад. Аз ин мавқеъ, мусоҳибагар барои дастёбӣ ба аҳдофи пешакӣ тарҳрезӣшуда талош меварзад. Ба назари мо, ҳадафи мусоҳибаи зикршуда аз он ҷӣ ишора шуд, фарохтар аст. Ҳадаф аз ин мусоҳиба фақат ҷамъоварии иттилоот набуда, балки дар заминаи асноди воқеӣ таъйид кардани авзои иқтисодии кишвар мебошад. Зимни ин гуфтугӯ мусоҳибагар тавонистааст, ки ба василаи суолоти мушаххас вазъи иҷтимоӣи иқтисодии Тоҷикистонро дар як давраи ҳассос, яъне ибтидои солҳои навадум (соли 1992), воқеъбинона ва ҳолисона ошкор созад. Суолҳоро мусоҳибагар тавре танзим кардааст, ки дастёбӣ ба ҳадафро таъмин кардаанд ва дар иртибот ба масъалаҳои мавриди назар иттилооти бештаре ба даст омадааст. Суолоти матраҳшуда назарот, идрокот, мавзӯ ва бардошти мусоҳибашаванда ва мусоҳибагарро ба таври мушаххас фаро гирифтааст. Мусоҳибагар воқеан, шахсеро ёфта, бо он гуфтугӯ анҷом додааст, ки таҳассус, салоҳият, таҷриба ва мавқеияти мутаносиб бо мавзӯи мусоҳиба дорад. Ин омил аҳаммияти мусоҳибаро афзуда, баъзе ҳолатҳои норавшанро дар ҳаёти иқтисодии кишвар

равшан намудааст, ки дар он рӯзҳои мушкил ҳолнамои вазъи иқтисодии ҷумҳури мебошанд. Ин ҳолат имкони табиӣ ворид шудан ба баҳси ихтисосии мусоҳиба ва кушодани гиреҳи андешаву орои мусоҳибонро ба таври табиӣ фароҳам овардааст. Инак, суоли нахустини мусоҳиба:

«— Ҳаким Ҳусейнович, дар ин рӯзҳои мушкил ба вазифаи масъул таъйин шуданатонро чӣ гуна фол меҳисобед?» [143].

Муаррифии табиӣ мусоҳибагар, ки аз вазъияти пешин бохабар аст, заминаи воқеъ ва равониро барои дарёфти иттилооти қобили мулоҳиза муҳайё сохтааст. Аз ин нуқтаи назар, мусоҳибагар ва мусоҳибашаванда дар мусоҳиба ғиристонанда ва гирандаи ҳуби иттилоот ҳастанд. Посухи мусоҳибашаванда ба суоли аввал ин гуфтаро таъйид менамояд: «Ростӣ, ман инро чашмдор набудам. Вале ман як мақсад дорам. Ҳар чое бошам ба халқу миллатам хизмати холисона расондан. Чун вазир таъйин шуда бошам ҳам, ин мақсад ҳамеша пеши назар аст. Барои халқам то метавонам хизмат карда истодаам. Баҳри беҳбуди вазъият бо ҷамоҳири ИДМ ва мамолики хориҷ сафар кардем. Иншооллоҳ, ба беҳбудӣ умед дорем».

Аз рафти мусоҳиба маълум мешавад, ки мусоҳибагар аз посухи мусоҳибашаванда қонеъ нест, бинобар ин, ӯ суоли ташреҳиро ба миён мегузорад. Суоли ташреҳӣ, ки воқеан ҳам, барангезанда ва кунҷковона аст, майл ва таваҷҷуҳи мусоҳибашавандаро ба зехнияти мусоҳибагар зиёд мекунад ва посух то чое, шояд берун аз иродати мусоҳиб фошкунанда аст.

Ин ва мусоҳибаҳои дигар, аз ҷумла, «Нарезам қимати лафзи дариро» (мусоҳибаи Тиллои Некқадам бо раиси баҳши Бунёди забонҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон Бахтибек Асалбеков, 2-юми июли соли 1993), «Сӯхтани мо баҳри сохтан аст» (мусоҳибаи Парда Ҳабиб бо вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобоҳон Маҳмадов, 11-уми март соли 1999), «Ҳишти аввали «Садои мардум» (мусоҳибаи Мухтори Абдуллоҳ бо собиқ муовини сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум» Додочон Раҷабӣ), «Телевизиони Кӯлоб ҳамқадами ҷашнхост» (мусоҳибаи Бобочон Абдулвоҳидов бо директори

телевизиони Кӯлоб Сафаралӣ Эргашев) ва монанди инҳо гувоҳи онанд, ки мусоҳибагарон дар мусоҳибаҳои зикршуда вазифаҳои жанр, яъне пешниҳоди иттилоот (Кӣ? Чӣ? Кай? Чӣ хел? Чаро?), баёнот (Барои чӣ?), ба ҳодиса баҳо додан (фикри шумо чист?) ва пешгӯӣ кардан (чӣ мешавад?)-ро [17, с. 81] ба тарзи ҳирфай амалӣ кардаанд. Ҳамаи мусоҳибаҳои номбаршуда ва бисёри дигаре, ки дар се марҳала дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, дар заминаи суолҳои аввал, баъдӣ, ташреҳӣ ва кӯтоҳу пурмоя мураттаб шуда, жанрро ба воситаи таъсиргузори иттилоотӣ ва гуногунрангӣ табдил додаанд.

Дар мусоҳибаҳои зикршуда, илова ба он ки мусоҳибагарон мусоҳибашавандаҳоро мавриди арзёбӣ қарор додаанд, ҳудашон низ аз ҷониби онҳо арзёбӣ ва қазоват шудаанд. Аз мусоҳибаҳо бармеояд, ки маҳз, омили арзёбии тарафайн мусоҳибагаронро ба вокуниш водошта, ба ин сабаб, ҷавобҳои қонеъкунанда ба вучуд омадааст. Дар заминаи ин гуна мавод, тавоноӣ ва таъсири мусоҳибагарро дар барқароркунии истехком ва тавозуни жанриву мундариҷавӣ дар мусоҳиба муҳим бояд шумурд. Омилҳои зикршуда имкон фароҳам овардаанд, ки дар мусоҳибаҳои дар солҳои гуногун чопшуда масоили муҳимми иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии кишвар матраҳ ва арзёбӣ шуда, дар айни замон, мушаххасоти сохтори мундариҷавӣ ва жанрии матнҳои хабарӣ, аз ҷумла ду жанри дар қор баррасишуда, ҳифз карда шавад.

Ҳамин тавр, дар қорбурди жанрҳои хабарӣ, аз ҷумла хабар, навъҳои он ва мусоҳиба нашрияи «Садои мардум» ҳадафи касбию таблиғотӣ дошта, ба ин васила, тавонистааст, ки хонандаро аз навидҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангии дохил ва хориҷи кишвар хабардор созад. Қорбурди ин жанрҳо шароитро ба вучуд овардааст, ки воқеият ва мушкилоти ҳаёти ҷомеа дар рӯзномаи «Садои мардум» ҳаматарафа ва ҳадафманд инъикос ва арзёбӣ шаванд. Гуногунии жанрҳои хабарӣ беҳтарин усули таблиғ ва ҷалби хонанда ба рӯзнома буда, усули таҳия ва нашр тавоноии ҳирфаии онро собит менамояд.

3.2. Мавқеи жанрҳои таҳлилӣ дар баррасии масъалаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ

Муруре ба сафаҳои дар марҳалаҳои гуногун ҷопшудаи рӯзномаи «Садои мардум» собит сохт, ки жанрҳои таҳлилӣ барои ин нашрия василаи муҳим ва муассири инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳаёти ҷумҳурий дар солҳои гуногун буда, ҷанбаи амиқи публитсистӣ, таъсиргузорӣ ва моҳияти ғоявии онҳоро афзудааст. Жанрҳои таҳлилӣ аз ибтидои фаъолият то ба имрӯз дар саҳифаҳои рӯзнома ҷойгоҳи хос дошта, вазитаи муҳим ва таъсиргузор дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии ҷумҳурий ва берун аз он мебошанд. Маводде, ки дар жанрҳои таҳлилӣ эҷод ва ҷоп шудаанд, ба тарзи дарки ашё, инъикоси воқеиятҳо, миқёси хулосаҳову умумиятдиҳӣ ва хусусияти услубии вазитаҳои баёнӣ тасвир фарқ мекунанд. Вақте аз ҳамин дидгоҳ саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум»-ро аз назар мегузаронем, маълум мешавад, ки нашрия бештар ба ҷопи мухбирнома, табсира, суҳбат, хулосаи матбуот, мақола ва нигориш диққат додааст. Дар интихоб ва корбурди жанрҳои таҳлилӣ дар таҷрибаи нашрия нахуст омили ҳирфай, баъдан, омилҳои замонӣ ва талаботҳои маънавию ахлоқии ҷомеа, ки зерини таъсири сиёсати вақт шакл гирифтааст, нақши хос ва таъсиргузор доштаанд.

Яке аз жанрҳои, ки дар инъикоси воқеиятҳои ҳаёти ҷумҳурий ва ҷаҳон дар шаклирии мундариҷавию жанрии рӯзномаи «Садои мардум» нақши калидӣ дошта, гуногунрангӣ ва ҷолибияти маводди дар марҳалаҳои мухталиф дар нашрия ҷопшударо таъмин кардаанд, мухбирнома мебошад. Дар заминаи мухбирномаҳое, ки дар рӯзнома аз ибтидои таъсисёбӣ ба баъд ба ҷоп расидаанд, метавон дар бораи нақши жанр дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабию фарҳангӣ ва хусусиятҳои мушаххаси корбурди ҳирфаи он баъзе мулоҳизаҳоро баён кард.

Муқоисаи қиёсӣ нишон дод, ки рӯзномаи «Садои мардум» аз аввалин шумораҳояш сар карда, то ба имрӯз аз жанри мухбирнома фаровон истифода

бурдааст. Маводди чопшуда «муждае, хабареро» дар бар гирифта, танҳо «мақсади иттилоъ додан ба мардум»-ро [103, с. 6] доштаанд. Ҳамин гуна хусусияти мундариҷавӣ ва жанрии мухбирнома ба эътибор гирифта, донишмандони фақид Асадуллои Саъдулло ва Пайванди Гулмурод дар бораи ин жанр навиштаанд, ки «Ва он, феълан, аз рӯйи таъиноти ҷамъиятию сиёсиаш ва мақоми дар агентҳои иттилоотӣ доштааш аз жанрҳои асосии публицистикаи рӯзмарраи газетӣ махсус мегардад. Вобаста ба ҳаҷм ва таъиноташ номаи хабарнигор боисти рӯйдодҳои навини ҳаёти иҷтимоиро таълиф намояд, камбудиву навоқисро ғош созад. Ва набояд шубҳа кард, ки ҳини таҳлил услуби нигориш дар ин жанр якнавохт бошад. Чунин набуду нахоҳад шуд. Зеро, чунонки ҳуди журналистика майдони фароҳи ҷаъолияти иҷтимоист, ҳамчунон, мухбирнома низ жанрест имкониятҳои беҳудуд. Вай аз аносири дигар жанрҳо, аз қабилӣ мақолаву очерк ва фелетон истифода мебарад, ҳамзамон, аз рӯйи тарзи тасвир мухбирнома ба репортаж монандиҳои зиёде дорад. Чунин рангорангӣ бесабаб нест, ки дар китобиҳои то ба имрӯз ба забони тоҷикӣ чопгардида ишора рафтааст, агар вазифаи хабар иттилоъ додан бошад, дар номаи хабарнигор изофа ба он унсурҳои таҳлил ҳам дида мешавад. Боз як тафовут. Агар анвои хабар ба як-ду ғакту далели ба ҳам наздик иктифо намояд, номаи хабарнигор маҷмуаи санадҳои ба ҳам меорад, ки дар якҷоягӣ як фикри томо ифода карда метавонанд. Табиист, ки номаи хабарнигор мақола нест, вай воқеаву ғактҳои ба ҳам камтар алоқамандро фаро намегирад, вале комилан метавонад доир ба объекте (хоҷагӣ, муассиса, ноҳия ё вилоят) маълумоти нисбатан муфассале бидиҳад. Ба таъбири дигар, мухбирнома жанрест, ки дар асоси асноди мушаххасу муайян як мавзӯи басо муҳимми ҳаётро баррасӣ менамояд» [103, с. 6].

Унсӯри асосии жанрсози мухбирномаҳои рӯзномаи «Садои мардум» илова ба он ҷӣ ки А. Саъдуллоев ва П. Гулмурод зикр кардаанду иктибос шуд, мушоҳидаҳо ва даҳолати бевоситаи муаллиф ба воқеият мебошад. Муаллифон дар таҳияи мухбирномаҳо, чуноне ки М. Муродов навиштааст, на фақат ба

«силсилаи фактҳои ба як мавзӯ алоқаманд» таъя кардаанд, балки «сабаб, ҳолат ва оқибатҳои зухурот»-ро [80, с. 125] ошкор сохтаанд, ки аз унсурҳои дигар ва муҳимми шаклсозии ин жанр мебошанд. Ҳамчун намуна, мо аз мухбирномаҳои зерин ёд мекунем, ки дар онҳо муаллифони сабъӣ кардаанд, ҳам аз равиши воқеиятҳо хабар диҳанд ва ҳам моҳияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавии онҳоро барои ҷомеа шарҳу тафсир кунанд. Аз ин ҷиҳат, чунин мухбирномаҳо ҳамчун жанри таҳлилий пораи бештари замони фаро гирифта, як силсила санадҳои умумият додаанд. Илова бар ин, чунин мухбирномаҳо, ба қавли А.А. Тертичний, «ҳамеша аз пайи ҳодисаи аллакай барои аудитория маълум (масалан, аз маълумоти ғаврии иттилоотӣ) нашр карда мешаванд» [15, с. 188]. Ин гуна мухбирномаҳо дар баробари шомили иттилооти дақиқ будан, таҳлил ва тафсири мушаххасро низ дар бар мегиранд. Беш аз ин, тафовути шаклӣ ва мундариҷавии жанро «сарчашмаи» нахустин иттилоъ, ки баъд шарҳ дода мешавад, мушаххас месозад. Ин сарчашма дар ҳама ҳол «муаллифи асар» буда, «махз, вай аз ҷойи воқеа хабар медиҳад ва ҳодисаи руҳдодаро дар таъя ба андешаи иштирокчиён ва шохидони воқеа ва мушоҳидаҳои бевоситаи худ таҳлил ва таъбир мекунад» [110, с. 101].

Дар заминаи мухбирномаҳои «Манфиати мардум волотар аст», «Оё фардои мо рӯшан аст?» (4-уми январӣ соли 1992), «Мухбири Норақ» (11-уми мартӣ соли 1998), «Ҳавои ошно, гуфтори маҳбуб» (7-уми январӣ соли 2000), «Ҳуҷуми малахҳо дар ноҳияи Панҷ боиси талафи даҳҳо гектар зироат гардид» (7-уми июни соли 2006), «Дар Қаротегин чорводорӣ амалан барҳам хӯрдааст, инро чӣ сабаб бошад?» (29-уми январӣ соли 1999), «Айб дар ош аст ё дар мош? (22-юми ноябри 2005) ва ҷанди дигар метавон гуфт, ки унсури асосии жанрсоз ҳодисаи мушаххас буда, муҳокимаи ҳаматарафа, ошкор сохтани сабаб ва моҳияти рӯйдод, арзёбии тарафҳои манфӣ ва пешгӯии оқибатҳои он ҷузъи дигар ва муҳиммест, ки ба мавод тамомияти жанрӣ бахшидаанд. Агар дақиқтар бигӯем, асли бунёдӣ ва унсури жанрсозии мухбирномаҳои зикршуда, пеш аз ҳама, воқеа

буда, «ҳамаи ҷузъиёти баъдӣ, мисолҳо ва муҳокимаҳо барои инъикоси ҳамаҷаҳади маводди ёрирасон мебошанд» [110, с. 102].

Мухбирномаи хабарнигори рӯзномаи «Садои мардум» Мухтори Абдулло «Санҷиши шикоят ба депутат чиро нишон дод?» (6-уми июни соли 2006) бо усули дар ҷавб зикршуда дар мавзӯи доғи иҷтимоӣ, яъне вазъи ҳоҷагиҳои деҳқонӣ, аз байн рафтани имкониятҳои молии ҳоҷагиҳо, «беэътибории масъулон, хунукназарии роҳбарони мутасадди ноҳия – (Конибодом – шарҳи мо) дар ҳалли масъала, аз як тараф, аз тарафи дигар, бетаврибағӣ дар таҷдиди ҳоҷагиҳои бузурги кишоварзии ноҳияи Конибодом» таълиф шудааст. Дар мухбирнома унвони интихобшуда таъкид бар моҳияти масъала дошта, мазмун ва тарзи ниғориш низ ҳам аз мӯҳарри мушаххас иттилоъ медиҳад, ҳам онро тафсиру тавзеҳ менамояд, ки ду унсури баъдӣ аз нишонаҳои ҳоси сохтори жанрии мухбирномаи зикршуда мебошанд. Паҳлуи дигари ниғориши муаллифи мухбирномаи зикршударо бархӯрди муаллиф ба рӯйдодҳо, санадҳои воқеӣ, аз ҷумла, барҳам хӯрдани ҳоҷагиҳои деҳқонӣ, бесарумсонӣ дар ин замина ва моҳияти сиёсӣ иҷтимоӣ ва маънавӣ иқтисодии онҳо ташкил медиҳад, ки низ аз ниҷагии ин жанри таҳлилӣ буда, «хусусиятҳои таҷассумсоз ва мавзӯи муайяни худро дорад» [101, с. 294].

Мухбирномаи мухбири махсуси «Садои мардум» дар вилояти Суғд Ҳусейни Назрулло «Айб дар ош аст ё дар мош?» (22-юми ноябри соли 2005) низ ҳамин гуна хусусият дошта, муаллиф ҳангоми эҷод аз усули таҳлили дедуктивӣ огоҳона ва ҳунармандона истифода карда, нахуст муносибаташро ба воқеа баён кардааст, ки то ҷое ҳадафи таблиғии жанри таҳлилии публитсистиро дар бар мегирад. Дар мухбирнома муаллиф таҳлилро андаке амиқ бурда, санадҳои зиёдеро қиёсан санҷида, онҳоро зикр карда, баррасӣ намуда, натиҷа гирифтааст. Тафсир ва таҳлили қиёсии воқеиятҳои мавриди назари иҷтимоӣ ва ба эътибор гирифтани таносуби комили моҳияти рӯйдодҳо бо таҳлилҳо ва натиҷагирӣҳои муаллиф дар мухбирнома хусусияти ҳоси жанрро муайян кардааст.

Аксари мухбирномаҳое, ки дар фосилаи солҳо дар рӯзнома чоп шудаанд, аз тарафи рӯзноманигорони касбӣ навишта шуда, оид ба рӯйдодҳои муҳимми кишвар ва хориҷ аз он иттилоот ва таҳлили дақиқ ва натиҷагирӣҳои собитро дар ихтиёри хонанда гузоштаанд, ки аз вижагии жанрии онҳо мебошад.

Донишмандони соҳа А. Саъдулло ва П. Гулмурод бар ин назаранд, ки «Номаи хабарнигор, гарчи ҳаҷман бузург нест, аммо жанри андешапарвар аст. Дар он журналист роҷеъ ба ҳар гуна масъалаи мавриди назар ақидаашро баён кардаву муҳокима ронда метавонад.

Албатта, ҳар жанр рафтори хоса меҳаҳад. Намешавад, ки ба хроника марбутро ба жанри калонтаре бигузorem. Ва табиист, ки ҳангоми таълифи мухбирнома ҳамчунон имкониятҳои дохиливу беруниро сарфи назар кардан хуб нест. Ин имкониятҳо ба шароити кор, маҳорати нигоранда, мавқеи нашрия, мақоми факт, қойи ҷудошуда ҳам вобаста аст. Гузашта аз ин, ҳар як органи чопӣ ба рӯйдодҳо аз назари эҷодии худ низ баҳо медиҳад» [102, с. 11].

Дар заминаи андешаи ин донишмандон метавон гуфт, ки на ҳамаи мухбирномаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ба талаботи ин жанр ҷавобгӯ мебошанд. Камбудии ҷиддии баъзе мухбирномаҳои рӯзнома аз он иборат аст, ки муаллифон гоҳо иштирокдор ё мушоҳидагари бевоситаи рӯйдодҳо набуда, маводро дар асоси мактуби хонандагон омода кардаанд, ки нодида гирифтани яке аз василаҳои муассир – иштироки бевоситаи муаллиф дар ҷараёни воқеият мебошад. Аз ҷумла, мухбирномаи А. Мусоев ва Д. Султонов «Ҳучуми малахҳо дар ноҳияи Панҷ боиси талафи даҳҳо гектар зироат гардид» (7-уми июни соли 2006) ба ҳамин усул навишта шудааст. Муаллифон дар ҷараёни воқеа ва ҳаллу фасли он ширкат надоранд. Фақат шоҳидашон суханони раиси ҳамондавраинаи ноҳияи Панҷ Талбон Ҳакимов будаасту бас.

Ба ин тартиб, метавон хулоса кард, ки жанри мухбирнома яке аз воситаҳои фаъоли инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» буда, хусусиятҳои

ҳирфай ва гуногунжанрии нашрияро ба таври қобили мулоҳиза таъмин намудааст, ки таҷрибаи ибратбахш мебошад.

Дар инъикоси дақиқ ва ҳирфаии воқеиятҳои Тоҷикистон рӯзномаи «Садои мардум» аз жанри дигари таҳлилӣ – табсира низ ҳадафмандона истифода кардааст. Барои ҳайати эҷодии рӯзнома хусусиятҳои бунёдии ин жанрро «на фақат таҳқиқи вазъиятҳои гуногун, балки ошкор сохтани қонуниятҳои инкишофи воқеиятҳои рӯзмарра» [38, с. 225] мушаххас месозад. Таҷрибаи нашрияро дар қорбурди ин жанр суҳанони иқтибосшудаи В.В. Ворошилов таъйид менамояд. Дар ин замина, суҳанони зерини И. Усмонов низ раҳнамои рӯзнома будааст, ки навиштааст: «табсира фикр аст, ақида аст, ақидаест, ки асоси воқеа инъикос меёбад» [112, с. 82]. Таҷрибаи нашрияро дар ин замина баркаш карда, суҳанони зерини М. Муродӣ ба ёд расид, ки дар таъйиди сифатҳои жанрии табсираҳои ҷопшуда мебошанд: «Дар қолаби коментария (табсира – шарҳи мо) муаллиф муносибати худро ба воқеаҳои муҳим ва масъалаҳои ба он алоқаманд дар шакли таҳлили моҳият, ҳолат, камбӯдӣ, муваффақият ва амсоли ин баён мекунад ва бо арзишгузорӣ ва пешгӯӣ дурнамои онро муайян менамояд» [80, с. 130].

Табсираҳое, ки дар фосолаи замонӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, аввалан, талоши дастандаркорони нашрияро дар фарогирӣ ва инъикоси ҳунармандонаи воқеиятҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ифода кунад, сониян, ифодакунандаи гуногунрангии жанрӣ ва таносуби комили шаклу мундариҷа низ ҳастанд, ки баёнгарии равиши ҳирфаии фаъолияти нашрия дар ҷопи табсира мебошад. Ҳамчунин, табсираҳои нашршуда хусусиятҳои шаклии жанрро низ фаро гирифтаанд, ки далели қорбурди огоҳонаи он аз ҷониби рӯзноманигорон аст.

Аз таҳлили муқоисавии табсираҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» ҷопшуда, ба натиҷа расидем, ки дар таҳия ва наشري он махсусиятҳои иттилоотии жанр ҳадалимкон ба эътибор гирифта шудааст. Табсираҳои нашршуда дар мавзӯҳои гуногуни сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ

навишта шуда, тамоюлҳои асосии инкишофи ҷомеаи Тоҷикистонро бо ҳама бурду бохташ воқеъбинона инъикос намудаанд. Дар фаъолияти нашрия табсираҳои гуногунмавзӯ имтиёз дошта, дар ин замина, ба шарҳу тавзеҳи масъалаҳои иҷтимоиву фарҳангӣ бештар эътибор дода шудааст. Дар маҷмӯъ, ин жанр дар инъикоси ҳамаҷарафа, ҷолиб ва диққатангези воқеиятҳои кишвар нақши хос дошта, яке аз василаҳои нуфузи рӯзнома дар муҳити иттилоотӣ мебошад.

Аксари табсирасое, ки дар рӯзнома ҷоп шудаанд, муаллиф дошта, онҳоро ё хабарнигорони нашрия навиштаанд, ё мутахассисони соҳа ва ё аз манбаъҳои дигари иттилоотӣ, аз ҷумла АМИТ «Ховар», дастрас гардидаву ба ҷоп расидаанд. Вале дар баъзе шумораҳо табсираҳои бемуаллиф низ нашр гардидаанд. Аз ҷумла, табсираи «Даъват ба сулҳу муросо», ки дар рӯзҳои авҷи муқовиматҳои сиёсӣ дар ҷумҳури ҷоп шудааст, бемуаллиф буда, масъулияти соҳибияти он бар дӯши нашрия аст. Дар ин табсира тамоми унсурҳои сохтори жанрӣ, ки хонандаро ба дарки масъалаи барои тоҷикон сарнавиштсоз – истиқрори сулҳу ҳамдигарфаҳмӣ раҳнамоӣ мекунад, вучуд дорад. Дар матн аз рӯйи тартиб унсурҳои сохтори жанрӣ ҷобаҷо карда шудааст, ки иборат аз: а) санади асосӣ, ки ба шарҳ зарурат дорад; б) мавқеи яке аз шахсиятҳои табсира раиси Кумитаи ҷамъиятии сулҳ – Давлат Худоназаров ва в) мавқеи нашрия мебошанд.

Ин тарзи сохтори мундариҷавию жанрӣ имконият фароҳам овардааст, ки хонанда ба осонӣ ба моҳияти масъала, ки роҳҳои барқарор кардани сулҳу озоиш дар ҷумҳури, бахусус, вилояти Қурғотеппа аст, сарфаҳм равад ва воқеъбинона ба масъала таваҷҷуҳ намояд (4-уми январӣ соли 1992).

Ба андешаи мо, яке аз омилҳои, ки ин жанрро дар матбуоти солҳои навадум ва баъди он, аз ҷумла рӯзномаи «Садои мардум», маъмул сохтааст, суръат ва сифати тарғиботи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар ҷомеаи онзамонӣ ва инзамонии тоҷикон аст. Рӯйдодҳои, ки дар ҷомеа ҷараён дошту дорад,

диққати аҳли қаламро «ба ҳама чизи муҳим, ки воқеият илқо мекард» [101, с. 294]

равона месохт. Нашрияҳои даврӣ, бахусус, ягона рӯзномаи парлумонии кишвар, дар ин давраи ҳассос тавонистаанд диққати ҷомеаро ба санадҳои наवे, ки дар сатҳи болои ҳаёти кишвар қарор доштанд, ҷалб карда, онро арзёбӣ кунад [110, с. 122]. Рӯзномаи «Садои мардум», ки дар арафаи истиқлоли кишвар таъсис ёфта буд, аз ибтидои фаъолият тавонист дар қолаби табсира, ба қавли М. Муродов, «муносибати худро ба воқеиятҳои муҳим ва масъалаҳои ба он алоқаманд дар шакли таҳлили моҳият, ҳолат, камбудӣ, муваффақият ва амсоли ин баён» карда, «бо арзишгузорӣ ва пешгӯӣ дурнамои онро муайян [80, с. 130] намояд.

Таҳлил ва арзёбии муқоисавӣ нишон дод, ки табсира дар саҳифаҳои нашрия ҷойгоҳи хос дошта, гуногунрангӣ ва мутаносибии комили шаклу мазмун ҷеҳраи касбии онро таъмин ва ҷолиб намудааст. Табсираи «Манфиати мардум волотар аст» (4-уми январӣ соли 1992) на танҳо таваҷҷуҳи хонандагонро бо санади нав (масъалаи андозсупории кооперативҳо дар ҷумҳурӣ ва роҳҳои ислоҳи вазъияти дар ин замина баамаломеда) ҷалб намудааст, балки рӯйдоди тафсиршавандаро дар алоқамандӣ бо мушкилоти ахлоқиву ҳуқуқӣ шарҳ дода, дурнамо ва моҳияти онро шакл додааст, ки то ҷое мавқеи нашрия ва муаллифи табсира хабарнигори рӯзнома Муҳаммадшарифи Бобошоҳро низ ифода мекунад.

Табсираи «Истифодаи об тадбирҳои якҷоя меҳроҳад» (12-уми июни соли 2010) низ ҳамин гуна хусусият дошта, диққати ҷомеаро ба масъалаи барои башарият муҳим «Об – барои ҳаёт» ва роҳҳои ислоҳи вазъияти камобӣ ва истифода аз захираҳои обиро дар сатҳи ҷаҳон ҷалб намуда, дар заминаи санадҳо ва далелҳои нав хонандаро бовар менамояд, ки яке аз фазилатҳои ин жанр мебошад.

«Минтақаҳои хавфнок безарар гардонда мешаванд» (22-юми ноябри соли 2005) табсираест, ки таваҷҷуҳи хонандаро ба масъалаи амнияти минтақавӣ,

пешгирии ҳодисаҳои нохуш дар ҷумхури, барҳам задани хавфи таркиши минаҳо дар ҳудуди ҷумхури ҷалб карда, муаллиф (хабарнигори рӯзнома Аъзам Мусоев) дар рафъи ин мушкилот ҳамгирой кардани Бунёди кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид ва таъсири ин ниҳод ба ислоҳи вазъиятро бо далелҳо таъбир ва табсир менамояд, ки аз назари касбият ва фарогирии унсурҳои жанрсоз арзишманд мебошанд.

Ҳамчунин, дар табсираҳои «Чаро вокунишҳои рашанфикрон ба сафсатаҳои нотавабинон чандон ҷашмрас нест?» (11-уми март соли 2022), «Таъмини тартибот ба донишҷӯён низ вобаста аст» (27-уми майи соли 2006), «Обро мақсаднок ва самаранок истифода барем» (15-уми март соли 2005), «Кори хайр» (20-уми майи соли 2006), «Осорхонаву хона-музейҳо бояд ҳифз шаванд» (11-уми январи соли 2022) ва монанди инҳо унсурҳои типии сохтори ин жанр, аз ҷумла, «иттилоот доир ба ҳодисаи таъбиршаванда ва ифодаи вазифаи табсира, шаклдиҳии масъалаҳое, ки ба миён омадаанд, ифодаи дақиқи фактҳо, андеша ва ҷузъиёт, ҳамчунин, фикри муаллиф доир ба рӯйдодҳои мавриди баҳс, ки моҳияти воқеияти тасвиршавандаро ифода мекунад, ошкор месозад [110, с. 122]. Муаллифони табсираҳои зикршуда тавонистаанд, ки аввалан, хонандаро бо масъалаи мавриди назарашон ошно созанд, сипас, умқи онро ошкор ва ниҳоят, моҳияти мавзӯро ба ҷомеа фаҳмонанд. Барои иҷрои ин ҳадаф дар табсираҳо нахуст факти тасвиршаванда, масалан, дар табсираи «Осорхонаву хона-музейҳо бояд ҳифз шаванд» масъалаи ҳифзи Осорхонаи ҷумҳуриявии маданияти мусиқии ба номи Зиёдулло Шаҳидӣ мавриди қазоват қарор гирифта, сипас, мавқеи ин шахсият дар таърихи фарҳанги тоҷик шарҳу баст ёфтааст. Дар табсираи зикршуда суҳанони тафсирии директори музеи зикршуда Юсуф Шодиев ва нашрия (табсира бе зикри номи муаллиф ҷоп шудааст) муҳим буда, аз талаботи сохтори жанр берун омадааст.

Гуногунмавзуии табсираҳо низ аз афзалияти таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» дар таҳия ва наشري жанр мебошад. Масалан, дар табсираҳое, ки зикр шуданд, масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва

ғайра мавриди таҳлил ва тафсир қарор гирифтаанд, ки ифодагари вусъати интихобу андеша ва салоҳияти касбии муаллифон ва василаи ҷалби таваҷҷуҳи хонандагон ба масоили барои ҷумҳури ва сокинони он тақдирсоз мебошад.

Ба ин тартиб, жанри табсира дар саҳифаҳои нашрия ҷойгоҳи хос дошта, ҳадафҳои а) таҳлили амиқи воқеиятҳои дараҷаи аввал ва тафсири моҳияти онҳо барои хонанда; б) тафсири мухтасари рӯйдод ва ошкор кардани паҳлуҳои гуногуни он; в) тафсири зинда ва таъсиргузори масъала бо мақсади ҷалби таваҷҷуҳи аудитория; г) мақсади таблиғотию таълимӣ ва иҷтимоии ин «шакли муваффақ» барои «донистани кишвари худ»-ро дунбол кардааст [101, с. 302].

Жанри дигари таҳлилӣ, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» фаровон истифода шудааст, мақола ва навъҳои гуногуни он мебошад. Муҳаққиқон, аз ҷумла, М.С. Черепанов, Б.П. Балугев, А. Саъдуллоев ва П. Гулмурод мақоларо як намуди жанрҳои таҳлилии матбуот дониста, таҳлил ва андешаю мулоҳизаро аносири асосии жанрсоз дар он донистаанд [102, с. 15]. И. Усмонов ин жанрро «беҳтарин василаи баёни фикр ва дарчи андеша» дониста, таъкид ҳам кардааст, ки «талошҳо барои озодии баён бештар дар атрофи ҳамин жанр сурат» [116, с. 59] гирифтааст. Донишманди рус А.А. Тертичный мақоларо «дар журналистикаи таҳлилӣ асосӣ» ба шумор меоварад [110, с. 149]. М. Муродов мухтассоти жанрии мақоларо дар «предмети таҳқиқи он» ва «масоили ҳалталаб» дида, меафзояд, ки «муаллиф дар асоси факту ҳодиса ва воқеаҳои муайян фикр ва ё ғояи умумиро ташаккул медиҳад. Аз ин рӯ, дар мақола ақида, таҳлил, мулоҳиза мавқеи асосиро ишғол мекунад. Дар ҳалли проблемаҳои баррасишаванда на танҳо донишу таҷриба, малакаи таҳлилӣ ва ҷаҳонбинии васеъ, балки ақлу фаросат низ ба кор меояд. Маҳз, чунин хусусият мақоларо аз дигар жанрҳо фарқ мекунонад. Зеро як проблема ё воқеаи муҳимми рӯзро дар жанрҳои гуногуни публитсистӣ (масалан, мухбирномаву мақола) баррасӣ намудан мумкин аст. Вале гузориши масъала ва нишон додани тарзи ҳалли воқеаҳо дар ҳар жанр ба сурати хос сурат мегирад. Агар публитсист дар мухбирнома вазъияти мушаххаси иҷтимоиро дар вақту замони маҳдуд ва

муносибати нисбатан сатҳӣ таҳлил намуда, ба мушоҳидаҳои шахсӣ, силсилаи фактҳои ба ҳам алоқаманд таъя намояд, дар мақола воқеаву рӯйдодҳои алоҳида чун қисми таркибии воқеаҳои бузург мавриди баррасӣ қарор мегиранд ва маърифатнокӣ характери нисбатан васеъро касб мекунад. Ҳамчунин, муаллифи мақола ба зухурот, чараён ва масъала муносибати ҳаматарафа намуда, таҳлилно ба умқи самт медиҳад. Вай ақидаашро бо маҷмуи фактҳои иҷтимоӣ асоснок намуда, қонуниятҳои тағйирёбии воқеиятро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ғайра муоина мекунад. Аз ин рӯ, дар эҷоди мақола амиқии назару андеша, таҳлили васеъ ва амиқ, фароҳии хулосаву ҷамъбасти рухҳои асосӣ ба ҳисоб мераванд» [80, с. 149-150].

Дар асоси таҳлили мақолаҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» бачопрасида метавон гуфт, ки аксари мақолаҳо хусусиятҳои бунёдии жанрро фаро гирифта, ҳадафҳои жанрӣ ва мундариҷавии онро ифода мекунанд. Доштани ҳисси қавӣ барои ташҳиси мушкили ҷомеа муаллифони водор намудааст, ки ба ҳодисаҳо, чараёнҳо ва вазъиятҳои таваҷҷуҳ кунанд, ки барои иҷтимоӣ ва гурӯҳҳои мухталифи он арзиш ва таъсир доштаанд. Ба ин далел, ба қавли А.А. Тертичний, «ҳадафи мақола бо андешае оид ба ягон ҳодиса, чараён ва вазъияте, ки дар ҷомеа, дар ягон соҳаи ғайриаҳаммӣ дорад, бояд асоснок қарда шавад. Бахусус, ҳодиса, чараёнҳо ва вазъияте, ки чун қоида, барои гурӯҳҳои ҷудогонаи иҷтимоӣ оқибатҳои ғайриқулода дорад. Бинобар ин, мавзӯи мақола на санадҳои ҷудогона, балки он муносибатҳои асосноки сабабдору бонатиҷа ҳаст, ки ҳамин гуна (аксаран ҳаммонанд) санад ва ҳадафҳо ба вучуд меоварад. Дар рафти муҳокимаи бодалел муаллиф, ҳамчунин, алоқии санадҳои ҷудогонаи дар сатҳи «болои зиндагӣ, ҳодисаҳо, чараёнҳо» бавучудода ва он қонуниятҳо ва омилҳоро, ки онҳоро ба вучуд меоваранд ва аз мушоҳидаи яқин пинҳон мекунанд, барқарор менамояд» [110, с. 101-102].

Дар мақолаҳои, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» дар давраҳои гуногун ба ҷоп расидаанд, муаллифон ва масъулини нашрия дар аксар маврид талаботи зикршудаи жанрро ба эътибор гирифтаанд. Бинобар ин, мақолаҳои аз ҷониби

шахсони гуногунихтисос навишташуда, пеш аз ҳама, бо фарогирӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, илмиву адабӣ ва фарҳангӣ ва ҷуз ин, диққати хонандаро ҷалб кардаанд, ки барои ҷомеа арзиши муҳимми маънавӣ доранд.

Дар адабиёти илмӣ доир ба анвои мақола назарҳои гуногун ва зидду нақиз вучуд дорад. Аз ҷумла, агар В.В. Ворошилов навъҳои илмӣ – оммавӣ («научнопопулярную статью») ва масъалагузор («проблемный»)-ро зикр карда бошад [38, с. 226], А.А. Тертичный фаротар рафта, мақоларо ба навъҳои умумитаҳқиқӣ («общеисследовательская статья»), амалӣ-таҳлилӣ («практико-аналитическая статья») ва мубоҳисавӣ («полемиическая») тақсимбандӣ мекунад [110, с. 150-171].

А. Саъдулло ва П. Гулмурод анвои сармақола, мақолаи назариявӣ ва мақолаи проблемавиро ёдрас кардаанд [102, с. 13-23]. М. Муродов навъҳои мақоларо ба сармақола, мақолаи умумитаҳқиқӣ, мақолаи амалӣ-таҳлилӣ ва мақолаи мубоҳисавӣ ҷудо кардааст [80, с. 151-158].

Донишманди эронӣ Хусайн Имоди Афшор дар бораи навъҳои мақола сухан карда, аз ҷумла, навиштааст, ки «агарчи мақолаҳо анвои густурда ва гуногун аз навиштаҳоро дар бар мегиранд ва ҳар як аз масоиле, ки инсон дар зиндагии фардӣ ва иҷтимоӣ бо он рӯбарӯст, метавонад мавзӯи мақолаҳо ва навиштаҳои бешуморе бошад, аммо ба таври кулӣ метавон мақолаҳоро ба се дастаи нисбатан мутамоиз: таҳқиқӣ, иҷтимоӣ ва интиқодӣ тақсим кард» [13, с. 176-177].

Ҷунонки аз назар гузашт, доир ба анвои мақола ва хусусиятҳои он ҳанӯз назари ягона вучуд надорад. Ба ин далел, сари ин мавзӯ баҳс накарда, дар заминаи мушоҳидаҳо ва таҳлилҳои қиёсии анҷомгирифта истифодаи босамари баъзе навъҳои мақоларо дар ташаккул ва таҳаввули шакл ва мундариҷаи рӯзномаи «Садои мардум» нақд ва арзёбӣ намудан имкон дорад.

Мақола ва баъзе навъҳои он дар нашрияи «Садои мардум» ҷойгоҳи хос дошта, ҳадафи асосии он ҷалби тавачҷуҳи хонанда ба муҳимтарин масъалаҳои

сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии рӯз мебошад. Аз ҷумла, мақолаҳои «Дидор баъд аз 80 сол» (29-уми январи соли 1992), «Оқибати мавқеи бетарафӣ» (24-уми июли соли 1992), «Хат ва забон» (21-уми июли соли 1993), «Чаро Наврӯзро ҳар сол чашн мегирем» (20-уми марти соли 1993), «Ҳамқадами замон» (4-уми марти соли 1998), «Шакли нави хоҷагидорӣ манфиат овард» (11-уми марти соли 1998), «Аввалин рӯзномаи миллат» (11-уми марти соли 1998), «Суманак дар ҷӯш мо кафча занем» (20-уми марти 1992), «Сароғози матбуоти миллӣ» (8-уми марти соли 2002), «Бухрони об ва истифодаи «дарёи фазой» (28-уми августи соли 2003), «Тамаддуни ҳукукии ориёӣ ва худшиносии миллии тоҷикон» (20-уми майи соли 2006), «Паёми сардори давлат такони ҷиддӣ баҳри рушди кишвар» (6-уми июни соли 2006), «Ифротгарии ҷавонон – асоси нигаронии ҷомеа» (19-уми марти соли 2020) ва ғайра масъалаҳои муҳимми иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро, ки ҳис ва андешаи муаллифнро барои дарк ва ироаи мушкилоти ҳаёти ҷомеа ифода мекунанд, ба миён гузоштаанд. Мақолаҳое, ки дар давраҳои гуногун дар рӯзнома чоп шудаанд, аллакай аз қолиби маъмулии мақоланависии замони шуравӣ берун буда, мустақилияти масъалагузориҳо ва интиқоди бетарафона хусусияти мундариҷавӣ ва жанрии онҳоро муайян менамояд. Ба ифодаи А. Саъдулло ва П. Гулмурод, мақолаҳоро метавон фаврӣ унвон кард [102, с. 21], зеро дар онҳо масъалаҳои муҳим ва очилан ҳалталаби сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба миён гузошта шудаанд.

Муқоисаи баъзе мақолаҳои дар рӯзнома чопшуда нишон дод, ки дар онҳо «андеша, тезисҳо, мушкилот» [102, с. 4] унсури муҳимми мундариҷавӣ ва жанрӣ будаанд. Ҳамчунин, дар эҷод ва наشري чунин мақолаҳо муаллифон ва масъулини рӯзнома эҳтиёҷи маънавии оммаи хонандагонро низ ба назар гирифта, ба ҳамафаҳмӣ, сохтор, забон ва интиҳоби мавод диққати махсус додаанд. Муаллифони ин гуна мақолаҳо «на фақат ба масъалаи аниқӣ нишондод така кардаанд, балки воситаи таъсири ҳиссию низ фаровон корбаст намудаанд» [62, с. 4], ки ба хонанда эътимод бахшида, дар ӯ руҳияи муайянро

бедор ва барои иҷрои ин ё он амал илҳом мебахшанд. Яке аз ҳамин гуна мақолаҳое, ки ба талаботи сохторӣ ва мундариҷавии ин жанр пурра ҷавобгӯст, мақолаи таҳқиқии муҳандис Ю. Клетскин «Оқибатҳои мавқеи бетарафӣ» мебошад.

Зимнан бояд гуфт, ки ҳамаи анвои мақолаҳо бар пояи таҳқиқ ва арзёбии дақиқу устувори ҳодиса, санаҳо, амал ва кирдори шахсиятҳо қарор доранд, вале мақолаҳои таҳқиқӣ сирф пас аз таҳқиқ ва баррасии ҳамаҷониба бо шеваҳои илмӣ таҳия мешаванд ва дар онҳо охири натоиҷи бадастомада аз як пажӯҳиши муайян мавриди баҳс қарор мегирад. Ин гуна мақолаҳо аз ҷониби касоне навишта мешаванд, ки дар яке аз риштаҳои улуму ҷунун ва ҳунар ба дараҷаи камол расида бошанд. Муаллифи мақолаи зикршуда Ю. Клетскин худ муҳандис буда, мавзӯро мутаносиб бо иттилоот, истеъдод ва салоҳияти касбияш баррасӣ карда, дар заминаи як пажӯҳиши дақиқ бо таъки ба асноди иқтисодӣ вазъи иқтисодии ҷумҳуриро дар солҳои навадум дар соҳаи сохтмон баррасӣ ва арзёбӣ менамояд. Ин мақолаи таҳқиқӣ дар таъйиди вазъи андӯҳбори молӣ ва иқтисодии идораҳои сохтмони кишвар дар як давраи ҳассос ҳарфи бодалел буда, хонандаро водор менамояд, ки аз умқи андешаҳо ва натиҷагирӣҳои муаллиф убур кунад. Хонанда пас аз мутолиаи дақиқи мақола аз ҷустуҷӯҳо ва раҳнамоӣҳои судманди муаллифи мақола огоҳ шуда, дарк мекунад, ки «вазъияти бинокоронро аз кадом ҳисоб беҳ гардондан мумкин аст». Мақола бо суҳанони зерин анҷом меёбад, ки як навъ натиҷагирӣи муаллиф аз ҷустуҷӯҳояш дар мақолаи ёдшуда мебошад: «Мо бояд бо дастони худ барои худамон шароити муътадил муҳайё созем. Ба ҷойи мо каси дигар кор намекунад. Ман ба ҳамаи аъзоёни Иттифоқи касабави бинокорон таклиф мекардам, ки дар майдончаҳои сохтмон пудрати бригадавиро барқарор намоянд. Мо онро беҳуда фаромӯш кардем. Дар шароити ду модели ҳисоби хоҷагӣ ба кор шуруъ кардан лозим аст, ки ин барои гузаштан ба иҷора имкон медиҳад. Тарзи чекии ҳисобу китобро дар сохтмон низ бояд ҷорӣ кард. Ниҳоят, кӣ бо чӣ кор машғул шуданашро дар соҳаи сохтмон аниқ муайян намудан лозим аст, зеро дар байни

мо одамони бекора бисёранд. Ман коргарам, тамоми умр дар сохтмон меҳнат кардаам ва инро хуб мефаҳмам. Хулласи калом, кор кардан зарур аст, он гоҳ, вазъият зуд тағйир ёфта, рӯ ба беҳбудӣ меоварад» (24-уми июли соли 1992).

Дар мақола муҳандиси шуравӣ дар такя ба санадҳо вазъи сохтмонро дар ҷумҳурӣ амиқ таҳлил ва натиҷагирӣ карда, мушкилоти фарогири соҳаро ба хонанда намудааст. Муаллиф масъалаи азнавсозии низоми бинокорию дар ҷумҳурӣ бо таҳлили вазъи нобасомони соҳа дар мақола ба миён гузошта, умедвор аст, ки ба шарофати бозсозӣ тағйироти куллие дар ин соҳа ба вучуд меояд.

Ҳарчанд аз замони нашри мақола 32 сол гузашта бошад ҳам, бо вучуди тағйир ёфтани низоми давлатдорӣ, аз ҷумла тарзи корбарӣ дар сохтмон, ки аксаран шахсӣ аст, ғояҳои ояндабинонаи муаллифи мақолаи зикршуда метавонад ба пешрафти соҳа таъсиргузор бошад, албатта, дар сурати хондан ва фармудаҳои муаллифро истифода кардан.

Дар ин замина, метавон аз мақолаҳои пурмухтавои Н. Иноятов «Шакли нави хоҷагидорӣ манфиат овард», С. Тоҳиров ва Х. Бобиев «Бухрони об ва истифодаи «дарёи фазой» ёд кард, ки муаллифон матолибро ба сурати истиқлолӣ ва ҳуҷҷатҳои мантиқӣ баён карда, аз истинод ба ҳадс ва гумон худдорӣ намудаанд. Ба ин далел, муаллифони зикршуда аз пажӯҳиши худ натиҷаи матлуб ба даст овардаанд, ки хонандаро ҳам ҷалб ва ҳам бовар мекунонад. Масалан, муаллифи мақолаи аввал бо ба баҳс кашидани санадҳои воқеӣ масъалаи шакли нави хоҷагидорию дар шакли ҷамъияти саҳҳомӣ ба миён мегузорад, сипас, назарашро ба монсаҳои дар ин замина вучуддошта бо таҳлили санадҳои иқтисодиву оморӣ нишон медиҳад. Хулосаҳои таҳқиқӣ ва натиҷагирӣҳои амали ӯ ба таҷрибаи шахсияш дар соҳаи иқтисодиёт такя дошта, пешгӯйиҳояшро низ бармало месозад.

Дар мақолаи дувум масъалаи на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои тамоми дунё доғ – бухрони об муҳокимаву баррасӣ гардида, муаллифон бо қиёси санадҳои воқеӣ роҳи ҳалли мушкили обро барои ҷомеаи худӣ ва ҷаҳонӣ

нишон додаанд. Ҷанбаи таҳқиқию таҳлили мақола қавӣ буда, таваҷҷуҳи хонандаро ҷалб накарда наметавонад.

Нашри мақолаҳои таҳқиқиву таҳлилӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» василаи муассире будааст барои инъикоси воқеиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон. Бештарини ин мақолаҳо паёми созанда дошта, ба хонанда ва муҳити иттилоотӣ таъсиргуздоранд. Муаллифон дар ин гуна мақолаҳо мушкilotеро, ки ҳалли он барои ҷомеаи тоҷикон муҳим мебошад, ба муҳокима кашида, андешаву орояшонро дар ин боб ба сароҳат баён доштаанд.

Зимнан бояд ёдрас намуд, ки «ҳамаи анвои мақолаҳо бар пояи таҳқиқ ва баррасӣ устувор аст, аммо гунае аз мақолаҳоро таҳқиқӣ меноманд, ки сирфан, пас аз таҳқиқ ва баррасии ҳамаҷониба, ба шеваҳои илмӣ таҳия шавад ва дар он охири натоиҷи бадастомада аз як пажӯҳиши муайян мавриди баҳс қарор гирад» [13, с. 177]. Ба андешаи М. Муродов, ҳадафи ин гуна мақолаҳо «омӯзиши қонунмандии гуногун, анъана ва дурнамои соҳаҳои гуногуни ҷомеаи муосир» [80, с. 154] мебошад. Ба ин далел, ҳар гоҳ табиб, гиёҳшинос, адиб, муаррих, равоншинос, баҳусус рӯзноманигор, ба таҳқиқи мавзуи нав ё кашфи тозае рӯ ба рӯ шавад ва онро қобили шарҳ донад, ба таҳқиқ мепардозад ва натиҷаи мутолиот ва таҳқиқашро дар шакли мақола нашр мекунад, то мавриди истифодаи аҳли фан ва баҳрабардории хонандагон қарор гирад.

Дар ин замина, бояд таъкид кард, ки аксари мақолаҳое, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, масъалаҳои забон, таърих ва фарҳанги тоҷиконро дар бар гирифтаанд. Ин мақолаҳоро аксаран касоне навиштаанд, ки дар ҳамон соҳа тахассуси комил доштаанд. Мақоланависон мутаносибан бо истеъдод ва захираи илмӣ иттилоотии худ ба он кор даст задаанд. Дар ин равиш, нашрияи мақолаҳои донишманди забоншинос Ардашер Каримов «Хат ва забон» (21-уми июли соли 1993), адабиётшинос Соҳиб Табаров «Ҳамқадами замон» (4-уми март соли 1998), муаррих Абдураҳим Холиқов «Тамаддуни ҳукукии ориёӣ ва худшиносии миллии тоҷикон» (20-уми майи соли 2006), фолклоршинос Рӯзӣ Аҳмад «Чаро Наврӯзро ҳар сол чашн мегирем» (20-уми

марти соли 1994) ва ғайраро чоп кардааст, ки ҳар кадоме таҳқиқоте бо далелҳои қотеъ ва ҳуҷҷатҳои мантиқӣ дар боби таърихи илм ва фарҳанги тоҷикон мебошад.

А. Каримов дар мақолаи «Хат ва забон» масъалаи муҳимми таълими хатти ниёгонро дар мактабҳои Тоҷикистон ба миён гузошта, аз пешниҳодаш ба тариқи зер натиҷагирӣ кардааст, ки гӯё ҳамин рӯзҳо навиштаву нашр карда бошад: «Меваи мамнуъ ширин мешавад» – мегӯянд. Дар муддати зиёда аз 60 сол омӯзиши ин хат манъ гашту донандагони он таъкиб шуданд, вай ба «меваи мамнуъ» табдил гардид. Аз ҳамин истифода карда, дар маҳалҳо мактабҳои шахсӣ ба фаъолият сар карданду ҷавонро ба ҳар чизе, ки худашон медонистанд, «таълим доданд» ва ба ҳар роҳе, ки хоистанд, бурданд. Агар таълими ин хатро дар мактабҳо ҷорӣ мекарданду бачаҳоро ба «Шоҳнома»-хониву «Ҳофиз»-хонӣ равона мекарданд, ман бовар дорам, ки ҷавонони мо ба ин ҳолат намеомаданд. Ба фикри мо, ҳоло ҳам дер нашудааст...».

Муаллифи мақола бо ҳамин андешаи таъсиргузор маҳдуд нашуда, фаротар аз ин мушкилоти таълими хатти ниёгонро ҳамчун барқароркунии ҳофизаи таърихӣ миллат ба миён гузоштааст, ки ҷанбаи амиқи публитсистӣ низ дорад. Мақола нуқтаҳои муҳимми пажӯҳиширо дар бар гирифта, саҳми муаллифро дар кашфи ҳақиқати илмӣ собит месозад.

Дар мақолаи Соҳиб Табаров «Ҳамқадами замон» фаъолияти журналистии Бобоҷон Ғафуров дар матни воқеияти солҳои сиюми садаи гузашта таҳқиқ, таҳлил ва арзёбӣ гардидааст. Муаллиф саҳви мураттибони феҳрасти соли 1969 таҳияшудаи осори Б. Ғафуровро, ки «сароғози фаъолияти рӯзноманигорӣ, мунаққидӣ ва илмӣ» ўро «тамоман хато, яъне аз 15 майи соли 1935 бо наشري мақолааш бо унвони «Энг яхши районт газетаси учун» («Баҳри беҳтарин рӯзномаи ноҳиявӣ») дар рӯзномаи «Қизил Тоҷикистон» (4-уми марти соли 1998) рабт додаанд, нишон дода, сипас, дар асоси далелҳои муассасқ роҳи тайкардаи Б. Ғафуровро дар соҳаи рӯзноманигорӣ дар солҳои сиюм як-як бо ёдовариву таҳлили мақолаҳои ӯ ба хонанда ошно менамояд.

Муҳаққиқ фаъолияти рӯзноманигории Б. Ғафуровро бо зикр ва арзёбии мақолаҳои дар солҳои сиём чопкардаи ӯ ҳамаатарафа таҳлил карда, ба хулоса меояд, ки «тартибдиҳандагони минбаъдаи феҳрасти осори Бобочон Ғафуровро лозим меояд, ки оғози рӯзноманигории ӯро на аз соли 1935, яъне на ба забони ўзбекӣ, балки ҳеч набошад, аз солҳои 1927-1928, яъне ба забони тоҷикӣ ҳисоб намоянд». Мутаассифона, муҳаққиқони баъдии фаъолияти рӯзноманигории Б. Ғафуров ё ба ин мақола дастрасӣ надоштаанд, ё андешаҳои устоди фақидро ба эътибор нагирифтаанд, ки дар шинохти сароғози фаъолияти рӯзноманигории ӯ пойбанди далели барғалати феҳрасти барғалати зикркардаи Соҳиб Табаров будаанд, ки мавзуи баҳси алоҳида мебошад.

Мақолаи дигаре, ки ба талаботи жанр пурра ҷавобгӯ мебошад, мақолаи таърихшинос А. Холиқов «Тамаддуни ҳуқуқии ориёӣ ва худшиносии миллии тоҷикон» аст. Муҳаққиқ дар асоси пажӯҳиши дақиқ бо таъя ба асноди боэътимоди таърихӣ маҳдудай ватани маънавӣ ва ҳуқуқии тоҷиконро таъйин карда, дар ин равиш масъалаҳои ҷаҳонхоӣ ва шаклдигаркунии он дар масири таърих, инқори ифтихори наҷодӣ дар худшиносии миллий, адл ва объективият дар «интиҳоби табиӣ» ва ҷамъият, баҳрабардории арзишҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ чун унсури муҳимми худшиносии миллиро бо камоли диққат баррасӣ ва арзёбӣ мекунад, ки дар вақташ ва имрӯз низ барои муҳити иттилоотӣ ҳарфи тозаӣ судманд оид ба худшиносии миллий мебошад.

Аксари мақолаҳои, ки дар фосолаҳои гуногуни замони дар рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, масъалаи ҳастии таърихӣ ва фарҳангии тоҷиконро ба миён гузошта, муаллифони мақолаҳо тавонистаанд дар қолаби жанри таҳлилий ҳақиқатро дар бораи гузаштаю имрӯзаи тоҷикон нависанд ва ба хонанда дар шинохти он ёрӣ расонанд. Ҳамчунин, дар матни воқеиятҳои адабию фарҳангӣ самти фаъолияти баъзе шахсиятҳоро муайян намоянд. Мақолаи Муродӣ «Таърихи як тақриз» (11-уми март соли 1998) ҳамин гуна хусусият дорад.

Дар мақола муаллиф аз фаъолияти рӯзноманигории Набӣ Фаҳрӣ дар матбуоти солҳои сиюм ёд карда, сипас, тақризи ба китоби «Сабзаи навҳез» навиштаи ӯро, ки бо ҳамин ном дар рӯзномаи «Овози тоҷик» (5-уми майи соли 1930) ба чоп расидааст, таҳлил ва арзёбӣ менамояд ва онро заминагузори нақди илмӣ тоҷикӣ дар он солҳо ба қалам медиҳад. Ҳамчунин, муаллиф дар мақола дар бораи посухи Абдусалом Деҳотӣ ва ҷавоби Набӣ Фаҳрӣ ба он суҳан карда, ин таҷрибаро дар он замон аҳаммиятнок ба қалам медиҳад. Мақола бо фарогирии санадҳои мушаххас (тақризи Набӣ Фаҳрӣ) ва таҳлилу арзёбии бодалел, ки така ба воқеияти адабии он солҳо дорад, сохтори мундариҷавӣ ва жанрии мақоларо такмил бахшидааст.

Нашри мақолаҳо дар рӯзнома ба инъикоси ҳамаҷонибаи воқеиятҳо ёрӣ расонида, заминаро барои шинохти сареҳтари вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар муҳайё сохтаанд. Ба воситаи ин гуна мақолаҳо рӯзнома аз дигӯз ва имрӯз барои хонанда паём расонида, ба хусусияти таъсиргузории онҳо афзудааст. Дар ин замина, метавон аз мақолаҳои Қ. Шарифзода «Дидор баъд аз 80 сол» (29-уми январи соли 1992), «Аввалин рӯзномаи миллат» (11-уми март соли 1998), «Сароғози матбуоти милли» (8-уми март соли 2002), «Бухорои шариф»-ро зеби «гулгашти матбуоти тоҷик созем» (11-уми март соли 2004) ва ғайра ёд кард, ки саҳми бузурги муаллиф ва нашрияро дар тарғиби як ҷузъи фарҳанги тоҷик – матбуоти миллий нишон медиҳад.

Ҳамчунон ки муҳаққиқони соҳа таъйид кардаанд, барои сохтори мундариҷавӣ ва жанрии ин гуна мақолаҳо «баҳусус он сифатҳое зарур аст, ки боястӣ ҳама гуна мақолаи рӯзномавӣ дошта бошад, аз ҷумла: принсипнокии ҳизбӣ, эътимоднокиӣ, таъсиргузории публитсистӣ, равшании услуб, ҳиссиётпарварӣ. Агар инҳо набошанд, мақола хушку дилбазан шуда, ҳатто, агар дар он масъалаи муҳимме гузошта шуда бошад ҳам, дар саҳифаи газета гум мешавад. Хонанда, ҳатто, ба чунин мақола нигоҳ намекунад ва ба масъалае, ки дар он гузошта шудааст, тавачҷуҳ ҳам наменамояд» [19, с. 55].

Мақолаҳои зикршуда, аз ҷумла чанд мақолаи Қ. Шарифзода, фазилатҳои муҳаққиқи ин соҳа Б.П. Балувев ёдкардари доранд. Зиеда аз ин, нахуст, муаллифи мақолаҳои зикршуда оид ба мавзӯи мавриди баҳсаш, яъне ҷойгоҳи рӯзномаи «Бухорои шариф» дар таърихи фарҳанги тоҷикон, иттилооти кофӣ дорад. Дувум ин ки, муаллиф дар вақти навиштани мақолаҳо эҳсоси озоӣ дорад ва ба ин далел тавонистааст, ки бо итминон ва бидуни ташвиши хотир масъаларо мавриди баҳс ва баррасӣ қарор диҳад. Савум, аз матлабҳои дар мақолаҳо дарҷшуда маълум мешавад, ки муаллиф ба он чӣ навиштааст, эътимод дошта, «матлабро бо садоқат ва самимият мавриди баҳс» қарор додааст, «то сухани аз дил баромадаи ӯ лоҷарам бар дил нишинад» [13, с. 179]. Чаҳорум, муаллиф дар тамоми мақолаҳои эҷодкардааш «атфи каломро ҳифз» карда, «пой аз доираи усул ва мавозини ахлоқӣ берун» наниҳодааст ва «аз ба кор бурдани калимаҳои рақик ва ношоиста ва дур аз адаб парҳез» [13, с. 178] кардааст. Бартариҳои дигари мақолаҳои Қ. Шарифзода дар он аст, ки вай ҳангоми эҷод аз ҷаҳор рӯкни сохтори жанрии мақола, яъне мавзӯ, муқаддима, матни мақола ва натиҷагирӣ ба тарзи ҳирфай истифода кардааст.

Бартариҳои дигари ин мақолаҳо дар он аст, ки ҷанбаи амиқи ҳиссӣ дошта, ҳамин унсур ҷанбаи публицистии онро тақвият бахшидааст. Ба ин далел, мақола ҳавии паёми тозаии муаллиф буда, дар асоси таҷзия, таҳлил ва тавҷеҳу тафсири масъалаҳои мавриди назар шакл гирифтааст ва «мавзӯро бо иқомаи далоили рушан ва қобили қабул» [13, с. 180] баррасӣ ва ҳал намудааст.

Аксари мақолаҳои, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, масъалагузорӣ буда, дар онҳо мушкилоти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеа мавриди баррасӣ ва таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Ин мақолаҳо бо нишон додани дастоварду камбудии ҷомеаро дар ҳалли мушкилот ва пеш гирифтани роҳи тараққиву такомул раҳнамоӣ кардаанд, ки низ аз хусусияти таблиғотию публицистии ин гуна осор мебошад.

Жанри дигаре, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ҷойгоҳи хос дорад, нигориш буда, ба ифодаи М. Муродов, вай «жанри публицистиест, ки

пахлуҳои гуногуни воқеияти муайянро дар шакли панорамаи ҳаёти иҷтимоӣ таҷассум намуда, аз муаллиф тақозо менамояд, ки моҳияти воқеаро ошкор ва пасманзари онро равшан гардонад ва ба ин васила, дар фаҳмиши ҳақиқати ҳол ба аудитория ёрӣ расонад» [80, с. 162].

Таҳлили нигоришҳое, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, нишон дод, ки дар онҳо, асосан, масъалаҳои сиёсии дохилию хориҷӣ, иқтисодӣ, рӯйдодҳои муҳимми иҷтимоӣ ва ҷараёни таҳаввули онҳо, мушкилоти зиндагӣ, муносибатҳои миёни инсонҳо ва ғайра инъикос ёфтаанд. Аз ин таҷрибаи нигоришнависӣ муҳаққиқони соҳа «ягонагии аёнии инъикоси рӯйдодҳои иҷтимоӣ ва андешаи шорехро, ки ба умқи моҳияти ҷараёни ҳодисаҳо ворид шудааст» [110, с. 180], аломати муайянкунандаи сохтори мундариҷавӣ ва жанрии нигориш доништаанд. Миқёс ва ҷуғрофиёи фарогирии рӯйдодҳо ва тарзи инъикоси онҳо низ аз унсури сохтори жанрии нигориш буда, ба қавли А. Саъдулло ва П. Гулмурод «Мавзуи баҳси нигориш маҷмуи фактҳои иҷтимоии замони ҳозир мебошад, вале ҳадафи он на инкишофи идея ва тарзи таборузи характер, балки нишон додани пасманзари муҳташами ҳаёти ҷамъият мебошад. Муаллифи нигориш воқеаву ҳодиса ва фактҳоро чунон дар риштаи сюжет мекашад, ки агар ҳар яки онҳоро ҷудо-ҷудо таҳлил намоем, аз онҳо репортаже ё очерке сохтан мумкин аст» [102, с. 27-28].

Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум», пеш аз ҳама, баёнгари тарзи корбурд ва нақши ин жанр дар инъикоси воқеиятҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ дар солҳои мухталиф мебошад. Нигоришҳое, ки дар давраҳои мухталиф дар рӯзнома чоп шудаанд, аломатҳо ва унсурҳои муҳимми сохтори мундариҷавӣ ва жанрии нигоришро фаро гирифтаанд. Нигорандагон ба ҷустуҷӯ, дарёфт ва шарҳу тавзеҳи ҳаводиси муҳимми рӯз, ҳафта, моҳ ва сол пардохта, сабӣ кардаанд, ки ҳақиқатро ба хонанда рӯшод намоянд ва ўро бовар кунонанд. Нигоришҳое, ки мавриди таҳлил қарор гирифтаанд, «аз рӯйи табиноти» жанр, пеш аз ҳама, «ба хонанда панорамаи васеи воқеотро муҷассам гардонда, маҷмуи фактҳо, ҷараёни анъаноти гузаштаро ташреҳ» [16, с. 29]

додаанд, ки чараёни марҳалаи таҳлилшаванда ба василаи ин жанр «аз рӯйи предмети омӯзиш, рангорангию гуногунавзоии ситуатсияҳо, воқеаҳо, шахсиятҳо, рӯйдодҳо» [102, с. 29] шакл гирифтааст.

Дар ин равиш, нигоришҳои «Нахустин президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон» (11-уми март соли 1998), «Бартарафкунандагони оқибати фалокати Чернобил ба ғамхорӣ ниёз доранд» (20-уми майи соли 2006), «Фиристода бояд, ки доно бувад» (6-уми июни соли 2006), «Омезиши дин ва сиёсат – омили тавсеаи ифротгароии динӣ» (31-уми январи соли 2017), «Дарҳои Донишқадаи нақлиёт ба рӯйи касбомузони аз ҳар ҷиҳат озода ҳамеша кушодаанд» (7-уми июни соли 2006), «Худҳои бешафоат» (1-уми март соли 2022), «Муаллим» (15-уми март соли 2005), «Дар хусуси вазъияти Бадахшон» (11-уми январи соли 2022), «Ҳидоят ба фардои дурахшон» (6-уми январи соли 2022) ва монанди инҳо бо фарогирӣ ва усули инъикоси воқеиятҳои Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат ҷолиб ҳастанд. Нигоришҳои зикршуда хусусияти муҳимми жанр – бедор кардани завқи хонанда оид ба рӯйдод, мусоидат ба ташаккули дидгоҳҳои пешқадами ба ҳамкорӣҳои иҷтимоии мардум мусоидаткунанда, дарёфти моҳияти ҳавадиси тафсиршаванда, ошкор намудани моҳияти рӯйдодҳо ва маънидоди дурнамои онҳо ва ёрӣ ба ҳалли амалии мушкилоти ҷомеаро таҷассум кардаанд. Дар маҷмӯъ, нигоришҳое, ки дар ин давра дар нашрияти парлумонӣ ба ҷоп расидаанд, мазмун ва мундариҷаи умумӣ ва мавзӯӣ дошта, бо дақиқии санадҳо, қиёсу муқобилаи ҷолиб ва натиҷагирӣҳои асоснок муҳимтарин хусусиятҳои жанри нигоришро қорбаст кардаанд, ки хонандаро ба дарки раванди асосии воқеиятҳои кишвар омода ва раҳнамоӣ мекунанд.

Яке аз нигоришҳое, ки мухтассоти сохтори мундариҷавӣ ва шакли жанро дар худ ҷиғз кардааст, ба қалами президенти собиқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Улмас Мирсаидов тааллуқ дошта, «Нахустин президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон» унвон дорад. Муаллиф дар оғози нигориш нақши Айниро дар ҳаёти илмиву фарҳангии ҷумҳурӣ таъкид карда, бо ин андеша ҳам мавзӯ ва ҳам мавқеи Айниро дар таъсиси Академияи илмҳои

чумхурӣ ва пешрафти илми адабиётшиносӣ ба таври мушаххас арзёбӣ менамояд. Ҷолиби диққат аст, ки муаллиф дар нигориш масъалаҳои гуногуни алоқаманд ба сарнавишти Айниро ба муҳокима кашида, равиши асосӣ ва соҳавии фаъолияти ӯро шарҳу баст намудааст, ки мувофиқи талаботи жанри нигориш мебошад.

Пас аз таҳлили равишҳои асосии фаъолияти илмии Айнӣ У. Мирсаидов дар бораи хидматҳои устод Айнӣ дар Академияи илмҳо, «тайёр кардани мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм» муҳокима ронда, сипас, хулоса мекунад, ки «Дар ин солҳо бисёр ҷавонони соҳибистеъдод ба аспирантураҳои Академияи илмҳои СССР – ба Москва, Ленинград ва шаҳрҳои дигар фиристода шуданд, дар фаъолияти аспирантураи Академия дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омад, беҳтарин тамомкунандагони мактабҳои олӣ ба соҳаи илм ҷалб карда мешуданд ва барои зиндагӣ ва таҳсили онҳо шароити муътадил ба амал оварда шуд» (11-уми март соли 1998). Дар нигориш ҷонибдорӣ муаллиф аз шахсияти дар муҳити иҷтимоиву фарҳангӣ таъсиргузор, яъне Садриддин Айнӣ, ба таъиноти ҳирфай ва таърихӣ жанр мувофиқат менамояд.

Дар нигориши «Омезиши дин ва сиёсат – омили тавсеаи ифротгарии динӣ» (31-уми январ соли 2001), ки ба қалами Н. Нурзода тааллуқ дорад, масъалаи «ҷудоии дин ва сиёсат дар паҳноии мифологияи миллӣ» «дар паҳноии мифологияи миллӣ ва устураи Ҷамшед» матраҳ гардидааст. Муаллиф дар заминаи шарҳу тавзеҳоти санадҳо ва воқеиятҳои таърихиву имрӯзӣ ба хулоса меояд, ки «Дин ва сиёсат ду мафҳуми ба ҳам зид буда, яке (дин) ба зиндагии онҷагонӣ ва дигаре (сиёсат) ба зиндагии инҷагонӣ иртибот мегиранд». Дар заминаи шарҳу тафсирҳои таърихиву мифологӣ, муаллифи нигориш пойбанди андешаи ҷудоии комили дин аз сиёсат буда, ин роҳро барои пешрафти ҷомеа мусоид ва таъсиргузор ба қалам медиҳад.

Агар Некқадами Ҷаъфарзод дар нигориши худ «Худҳои бешафоат» (1-уми март соли 2022) аъмоли зидду нақизи нафареро, ки дар хориҷ аз чумхурӣ зиста, зидди осудагӣ ва амнияти кишвар таълиғот мебарад, шарҳу баст карда

бошад, Ато Мирхоча дар нигориши «Дар хусуси вазъияти Бадахшон» (11-уми январи соли 2022) доираи баҳсро дар атрофи нооромиҳои Бадахшон тавсия дода, омилҳои аслии вайронгарро ба хонанда муаррифӣ карда, барои собит намудани роҳи пешгирифтааш санадҳои таҳрибкорро зикр ва таҳлилу баррасӣ намудааст. Муаллиф вазъияти Бадахшонро ҳамчун як нафар фарзанди ин диёр ва намояндаи аҳли адаб таҳлил карда, ҳақиқатро пеши чашмони хонанда рӯнамоӣ менамояд. Бурди муаллиф дар он аст, ки санадҳои овардааш дар таъйиди мавқеияти ӯ дар шинохти омилҳои вайронгар мебошад. Яке аз ҳамин гуна санадҳо зикри беэҳтиромӣ ба шоир Ширин Бунёд баъд аз маргаш аст. Ӯ навиштааст: «Аз шоирони номвар ба сабаби куҳансолӣ дар Хоруғ танҳо устод Ширин Бунёд монд, ки шамъи рақиқи маърифату адабро аз пуфбоди ҳодиса ниғаҳбонӣ мекард. Аммо ҳамин як шоирро ҳам дар он муҳит рӯйи хуш надоданд. Ҳатто, пас аз маргаш ҳам тангназарони бемаърифат, назар ба қавли як дӯстам, портрети филизии дар сари роҳи деҳааш гузоштаро бо сангандозӣ сӯрох-сӯрох кардаанду баннери акси дар маркази ноҳия гузоштаи ӯро ҳамин сол оташ заданд!» (11-уми январи соли 2022).

Ин нигориш марҳалаи аз нигоҳи вақт ва моҳияти ҳодиса басо бузургро пеши назари хонандаи огоҳ зинда месозад, ки ба сарнавишти инсонҳои бегуноҳ рабт мегирад. Ба ин далел, муаллиф дар эҷоди ин гуна нигориш озодона амал карда, хостаҳои худро рӯйи коғаз овардааст, ки моҳиятан созанда ва ояндабинона мебошанд ва хусусияти жанрии нигориши зикршударо таҳким бахшидаанд. Ато Мирхоча тавонистааст, ки зоҳир ва ботини воқеиятро тафсир карда, моҳияти онро падида оварад ва «аудиторияро барои дарёфти ғояи зарурӣ» [110, с. 181] раҳнамоӣ кунад.

Ба ин тартиб, рӯзномаи «Садои мардум» дар интишори жанрҳои таҳлилӣ, аз ҷумла, мухбирнома, табсира, мақола ва нигориш роҳу равиши хос ва усулии худро дошта, хусусияти ҳирфаии ин жанрҳоро, пеш аз ҳама, дараҷаи касбияти муаллифон, тарзи фарогирии мавзӯ, масъалаҳо ва сабки нигориш, ки муассириву фасоҳат аз мухтассоти он аст, муайян ва мушаххас менамояд.

3.3. Муаррифии корномаи шахс дар жанрҳои лавҳаву очерк

Ҳама гуна осори публитсистӣ, аз кадом тарафе, ки ба он нигаред, хонандаро мутаваҷҷеҳи шахсияти инсон мекунад. Ба қавли Е.Е. Прохоров «агар публитсист одамонро, эҷодкорон ва иштирокдорони вазъиятҳои муайяни таърихӣ, манфиат ва ҳолати онҳо, оҳанги даркшуда ва нофаҳмои амалу кирдори онҳо, вазъи айнӣ ва зехнии онҳо ва ғайраро нафаҳмад, агар публитсист ин ҳамаро истисно кунад, вай моҳияти вазъиятро дарк намекунад. Ба «тасвири воқеии» гузашта ва имрӯза машғул шуда, чунонки К. Маркс ва Ф. Энгелс навиштаанд, аз «омӯзиши чараёни воқеии зиндагӣ ва фаъолияти фардӣҳои давраҳои алоҳида» сар кардан лозим аст. Агар хислатҳои шахсиятҳои гуногун, ки дар вазъиятҳои мухталиф амал мекунанд, «намоиш дода» нашаванд, хонанда дар бораи даҳлати шахсият ба вазъият, дар бораи лаҳзаҳои тасвиршуда хабар намеёбад ва дониши комил пайдо намекунад. Дар натиҷа, публитсистика ба ҳадафи худ намерасад» [100, с. 210].

Дар ҳақиқат, муаррифии корномаи шахс ба воситаи осори публитсистӣ бадеӣ яке аз василаҳои шинохти ҳақиқати зиндагӣ ва амалу кирдори инсонҳои касбу кори гуногун мебошад, ки бо тасвири образнок дар жанрҳои гуногун инъикос мешавад. Аз ҷумла, жанрҳои, ки дар муаррифии шахсият нақши хос дошта, муттасил дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, лавҳа ва очерк мебошанд.

Лавҳаро М. Муродӣ нигоштае медонад, ки «дар асоси лаҳзаи ягона, гуворо ва муассиру ибратбахш эҷод гардидааст». Дар ин замина, ӯ меафзояд, ки «Асоси жанри лавҳаро воқеае ташкил медиҳад, ки дар он нақши инсон эҳсос мешавад. Яъне, дар руҳ додани онҳо инсон сахм дорад. Чунин воқеа бе факт буда наметавонад. Аммо вазифаи лавҳанавис аз ин воқеа ё факт дарак додан нест, балки ба таври таъсирбахш, гуворо ва ҷаззоб дар хусуси он нақл кардан, раванди бавучудоии онро зебову дилкаш тасвир намудан аст. Аз ин ҷиҳат, лавҳа ба очерк наздикӣ пайдо мекунад. Ин аст, ки баъзе муҳаққиқон «лавҳаро

додари очерк» номидаанд. Аммо фарқи асосӣ миёни ин жанрҳо он аст, ки дар очерк агар воқеаҳои бештар, лаҳзаҳои зиёди ҳаёти қаҳрамон тасвир шавад, пас, дар лавҳа тасвири як ё ду лаҳзаи гуворо аз ҳаёти шахси муайян кофӣ аст. Ҳамчунин, имконияти тасвир, образнокӣ ва фардофарӣ дар муқоиса бо лавҳа дар очерк бештар аст. Ва боз, лавҳа аз ҷиҳати ҳаҷм аз очерк хурдтар аст. Аз ин ҷиҳат лавҳа барои нашрияҳои маҳаллӣ (хурд) жанри мувофиқ аст. Зеро имконияти дар ҷойи кам гунҷондани сухани самимири дорад» [80, с. 181-182]. Илова ба ин, бояд гуфт, ки лавҳа ва очерк фарогири хусусият ва аломатҳои жанрҳои иттилоотӣ ва публитсистиву бадеӣ буда [40, с. 227], дар ин замина, ҳамчун муаррифкунандаи корнома ё худ ҷеҳраи зоҳириву ботинии шахс дар фазои иттилоотӣ нақши таъсиргузори таблиғотӣ доранд, ки баъзе паҳлуҳои онро дар асоси лавҳа ва очеркҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» ҷопшуда аз назар гузаронидан бамаврид аст.

Лавҳаҳо ва очеркҳои, ки дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, аз назари хусусияти жанрӣ қобили мулоҳиза буда, яке аз паҳлуҳои он тасвир ва муаррифии корномаи шахс дар заминаи воқеиятҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон мебошад. Дар ин замина, лавҳаҳо ва очеркҳои, ки дар онҳо корномаи шахсиятҳои алоҳида тасвир шудааст, имтиёз дошта, ин гуна асарҳо ҷаъолияти амалӣ ва ҷеҳраи ботиниву зоҳирии шахсияти мавриди тасвирро ба хонанда муаррифӣ менамоянд. Дар ин равиш, муаллифони лавҳаҳои портретӣ (мусавваравӣ) бештар корномаи шахсиятҳоеро тасвир кардаанд, ки ба қавли В.В. Ворошилов, ҷеҳранамои «одамони аҷиб» [40, с. 227] ҳастанд. Барои таъйиди ин андеша, нахуст, вижагии жанрии чанд лавҳаеро, ки дар марҳалаҳои гуногун дар саҳифаҳои рӯзномаи парлумонӣ ба ҷоп расидаву дар онҳо корнома ва ҷеҳраи инсонии шахсиятҳои гуногун инъикосу тасвир гардидааст, ба тарзи фишурда таҳлил ва арзёбӣ метавон кард.

Яке аз ҳамин гуна лавҳаҳои ҷолиб ва таъсирбахш, ки воқеан ҳам, ба қавли В.В. Ворошилов, қаҳрамонаш на фақат «одами аҷиб», балки ҷеҳраи мондагори хунари тасвиргарист, лавҳаи нависандаи фақид Сайф Раҳимзоди Афардӣ

«Фарёди рангҳо» (4-уми феввали соли 1995) мебошад. Нависанда дар ин лавҳа, воқеан ҳам, корномаи ҳунарии рассом Сабзаалӣ Муродзода Шарифро бо дақиқназарӣ, тасвиркорӣ ва ҳиссангезии табиӣ ва таъсиргузор тасвир кардааст, ки оҳанги публитсистии он аз ҳар сатр падидор аст. Муаллиф, нахуст, бо суоли «Ҳадаф аз ин навишта чист?» ба хонанда муроҷиат карда, сипас, чунин посух медиҳад: «Меҳомон дунёи устод Сабзаалиро бишносам ё бишносонамаш бар мардумон, ё меҳомон бигӯям, ки дардҳои ӯ дардҳои ман ҳам ҳастанд...».

Хонандаи огоҳ дар идомаи матн аз дардҳо, қорҳои анҷомдодаи рассоми ҳунарманд ва фидокор ба ҳубӣ огоҳ мешавад. Нақли муаллиф тасвириву ҳиссангез буда, қеҳраи шахсиятеро пеши қашми хонанда шакл медиҳад, ки ба воситаи тасвирҳояш ҳостааст дунёи берангу фонири рангу бори тоза ва ҳаёт бахшад. Ҳаёте, ки ҳеҷ нерӯе онро забт кардаву аз байн бурда наметавонад. Дар фаҳмиш ва тасвирқориҳои муаллифи лавҳа тасвири «Рӯдакӣ», «Фирдавсӣ» ва даҳҳо қеҳраҳои мондагори миллӣ рамзи қовидонагии ҳунар мебошанд, ки ба соҳиби расмҳо низ бармегардад. Лавҳа корномаи рассомро ба воситаи тасвири бамуддаи рамзомез зинда кардааст, ки худ як тасвирномаи зебӯе аз зиндагӣ ва сарнавишти инсонии ҳунарманд аст. Дар лавҳа номи осори рассом пурра зикр нашудааст, вале ҳар сарҳат бо андешае, ки аз расми мушаххас берун омадааст, шакли мушаххаси тасвирро дар зеҳни хонандаи огоҳ ва маърифатқӯ зинда месозад.

Лавҳаи Абдулҳамид Самад «Бо дилу дасти пок» (18-мартии соли 1995) низ рамзиву тасвирӣ буда, дар зеҳни хонанда қеҳраи инсонҳӯеро зинда мекунад, ки бо амалу қирдор ва идроқи қаҳонсозӣ ба муҳит ва ҳаёти қомеа таъсиргузор мебошанд. Суҳанони зерини нависанда нахуст муаррификунандаи шахсияти огоҳи ҳуди ӯянд, баъдан, роҳро барои шиноҳти ҳақиқати зиндагии инсонии огоҳу фидокор бозу равшан менамоянд:

«Дигарҳоро намедонам, ман ҳар субҳ, вақте ки шаб домони сияҳфӯмашро қамъ мекунад ва ҳуршед ба парчами арғувонӣ аз омад-омадаш башорат медиҳад, бо умед ба берун қашм медавонам...».

Ин лавҳа, ба қавли М. Муродов, «асари публицистиву бадеӣ буда», воқеияти тасвир баёнгари он аст, ки муаллиф бо тасвири амиқӣ ҳолшиносона ва ботинӣ корномаи шахсиятеро тасвир кардааст, ки дар дигар кардани муҳит, табиат ва равиши мусбати хостаҳои инсон саҳм дорад. Дар паси ҳар сатри лавҳа чеҳраи созандаи муаллиф низ ҳаракат дорад: бо нияту амали нек ва ҳирси мусбати ояндасозӣ. Дар ин лавҳа исми шахсияте зикр нашудааст. Вале ҳадафи ғоявии нависанда марбут ба инсон ва имрӯзу ояндаи он мебошад. Ин лавҳа, ба андешаи В.В. Ворошилов, «аз нигоҳи аввал дар бораи ҳодисаи на чандон муҳим ёдоварӣ мекунад, вале онро возеҳ, ошкор ва зинда ба тасвир мегирад» [40, с. 227], ки ҷанбаи амиқӣ маънавӣ ва публицистӣ дорад.

Абдулҳамид Самад ғаёлияти эҷодиаширо бо лавҳанависӣ оғоз карда, баъдан, ин гуна навиштаҳояшро дар шакли ҳикоя таҳрир ва такмил намуда, ба ҷоп расондааст, ки ҳикояи «Ду гусел» намунаи он мебошад [22, с. 16]. Дар лавҳаи зикршуда шахсияти асосӣ Зикамоҳ буда, фақат лаҳзае аз сарнавишти ӯ ба тасвир омадааст, ки хоси ин жанр мебошад. Нависанда дар ҳикоя низ номи Зикамоҳро нигоҳ дошта, фақат бо дарназардошти хусусиятҳои сохтори мундариҷавӣ ва шаклии жанри лавҳа воқеиятҳои ба сари шахсияти ҳикоя омадаро муфассалтар ба қалам додааст. Ҳам дар лавҳа ва ҳам дар ҳикоя ҳадафи аслии нависанда инъикос ва муаррифии нақш ва ҷойгоҳи шахсият дар ҷомеаи инсонӣ мебошад, ки дар симои Зикамоҳ хеле муассир ба тасвир омадааст.

Яке аз хусусиятҳои асосии сохтори жанрии лавҳаҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» бачопрасидаро «дарёфти мавзӯ (воқеа)» [85, с. 182] мушаххас месозад. Дар ин равиш, лавҳаҳои М. Рустамзода «Марзбони марзи ҳарфу сухан» (26-уми майи соли 2022), П. Шахзода «Зане дар диёри нур» (7-уми март соли 2023), А. Давронов ва А. Азимов «Марде, ки дар сиришташ некист» (15-уми феввали соли 1999), Х. Расулӣ «Духтар чӣ гуна? Модар намуна» (1-уми июли соли 1995), Ш. Раҷабзода «Занги ёдҳо» (14-уми январи соли 2021), С. Наҷмиддинзода «Ободӣ- самараи якдилӣ» (17-уми апрели соли 2021) ва ғайра аз ҷиҳати дарёфти мавзӯ ва тарзи нигоҳиш ҷолиби диққат мебошанд.

Масалан, М. Рустамзода дар лавҳаи «Марзбони марзи ҳарфу сухан» мавзуи тозаро ба миён кашида, поре аз сарнавишти мусахҳеҳи рӯзномаи «Садои мардум» Марзия Алиеваро, ба ифодаи М. Муродов, «таъсирбахш, ҷолиб, гуворо, ибратомӯз ва инсонпарварона» [80, с. 182] ба қалам додааст, ки хонандаро ба андеша водор мекунад.

Дар лавҳаи зикршуда на фақат мавзӯ тоза аст, балки усули тасвири поре аз фаъолияти шахсияти асар низ образнок ва таъсиргузор мебошад. Муаллиф воқеияти сарнавишти шахсияти лавҳаро тарзе тасвир намудааст, ки хонандаро на фақат мутаваҷҷеҳи амалу кирдори қаҳрамон месозад, балки дар дили ӯ «амалҳои неки одамият, меҳнатдӯстӣ, ватанпарварӣ»-ро мебарорад ва ҳамеша ба амали хайр раҳнамоӣ менамояд. Яке аз омилҳои дастёбии муаллиф ба ин муваффақият, пеш аз ҳама, донишдони мавзӯ ва амалу кирдори шахсияти асар мебошад, ки бо муаллиф ҳамкор низ буда, аз ибтидои таъсиси рӯзномаи «Садои мардум» дар нашрия ба сифати мусахҳеҳ қору фаъолият намудааст.

Дар ин замина, метавон аз лавҳаҳои Б. Абдулвоҳидов «Саховати марди ҳалолкор» (21-уми октябри соли 1992), «Қарзи фарзандӣ» (24-уми феввали соли 1995), «Хилъати сафедашон бедағ аст» (4-уми декабри соли 1996) ва «Мусофири роҳи ҳақиқат» (26-уми июли соли 1997) ёд кард, ки ба талаботи мундариҷавию жанрии лавҳаи публитсистию бадеӣ қомилан ҷавобгӯ мебошанд. Аз ҷумла, лавҳаи «Саховати марди ҳалолкор» намунаи лавҳаи портретӣ буда, муаллиф тавонистааст ба василаи тасвири «ҳамагӣ чанд лаҳзаи ҳаёти ақои Мирзомад» – шахсияти асосии лавҳа, ҷеҳраи инсонӣ ва касбии қаҳрамонашро бо қомолоти маҳорат биофаринад. Хусусияти асосии жанрии лавҳаи портретиро тасвири бамуддаи хислатҳои неки инсонии қаҳрамони асар Мирзомад Баротов ташкил дода, муаллиф тавонистааст, ки илова ба тасвири «ҷиҳатҳои зоҳирӣ, унсурҳои тарҷумаиҳолӣ»-и сарнавишти шахсияти лавҳа, «бештар ба симои ботинии шахс эътибор» [80, с. 184] диҳад, ки дар як вақт баёнгари «ифтихороти» шахсияти аслии лавҳа низ мебошад.

Лавҳаи «Хилъати сафедашон бе доғ нест» низ ҳамин гуна хусусият дошта, ботину зоҳир ва чехраи инсонии бунёдгарон ва давомдихандагони суннатҳои неки таълиму тарбияи Омӯзишгоҳи тиббии шаҳри Кофарниҳон – Ваҳдати имрӯзаро бо камоли дақиқкорӣ ва ҳолшиносӣ ба хонанда тасвир намудааст, ки бо фарогирии асноди лозима ва тасвири мушкilotи соҳаи таълими тиббӣ намунаи хуби лавҳаи проблемавӣ мебошад. Дар лавҳа муаллиф дар баробари баёни мушкilotи соҳа, таҷрибаи судманди дар тули солҳо шаклгирифта ва роҳҳои ба имкониятҳои волотаре дастёбиро низ баррасӣ ва нишон додааст, ки ҷанбаи масъалагузории лавҳаро тақвият бахшидааст.

Аксари лавҳаҳое, ки дар тули солҳо рӯзнома чоп кардааст, хусусияти публитсистию бадеӣ дошта, дар онҳо «лаҳзаҳои гуворои ғайолияти шахс, порчаи ҳаёт, хотираҳои инсон дар шакли ниҳоят фишурда» [80, с. 184] ба тасвир омадааст ва муаллиф, ба ин васила, сохтори мундариҷавӣ ва жанрии асарро тақомул бахшидааст. Лавҳаи Х. Расулӣ «Духтар чӣ гуна? Модар намуна» аз ҷумлаи ҳамин гуна таълифот буда, бо дарёфти мавзӯ, тарзи ҳалли он, ки хусусияти тасвирӣ дорад ва фарогирии муҳимтарин лаҳзаҳои зиндагӣ ва амалу кирдори ибратангези модару фарзанд ва таҳлили қиёсии ғазилатҳои онҳо ҷолиб ва таъсиргузор мебошад. Аз ин назар, лавҳаи зикршуда низ портретӣ буда, чехраи ибратангези модар ва духтарро бо фарогирии воқеияти рӯзгори онҳо ба хонанда манзур намудааст, ки фидокорӣ, мардумписандӣ, накукорӣ ва ояндабиниву ҳақшиносӣ аз шохисаҳои умдаи он мебошад.

Дар рӯзномаи «Садои мардум» лавҳаҳои зиёде низ ба чоп расидаанд, ки масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷомеа ва нақши шахсиятҳои ҷудогонаро ҳунармандона баррасӣ ва арзёбӣ намудаанд. Дар ин замина, метавон аз лавҳаҳои «Монанди моҳи нав пайдо шавӣ-чӣ?» (5-уми март соли 2022), «Ман Ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар» (26-уми апрели соли 2022), «Ба қорнамоии родмардони Ватан арҷ гузорем» (14-уми майи соли 2022), «Занги ёдҳо» (14-уми январи соли 2021) ва ғайра ёдовар шуд, ки бо мазмуну мундариҷа

ва тарзи тасвир ҷавобгӯии талаботи жанрии лавҳаи публитсистию бадеӣ мебошад.

Аз як мурури кӯтоҳ метавон ба ин натиҷа расид, ки жанри лавҳаи публитсистию бадеӣ дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садои мардум» дар ҳамаи марҳалаҳои инкишофи нашрия ҷойгоҳи хос дошта, муаллифони ба василаи лавҳа, ба қавли М.С. Черепанов, тавонистаанд дар бораи «санадҳои муҳимми ҷамъиятӣ, ҷизҳои хос ва воқеӣ» [127, с. 67] ба ҷомеа иттилои муҳим ва арзишманд пахш намоянд, ки баёнгари вижагии мундариҷавӣ ва шакли ин жанр мебошад.

Яке аз жанрҳои дигаре, ки дар муаррифии корномаи шахс нақши хос дошта, дар ҳамаи давраҳои фаъолиятҳои нашрияи «Садои мардум» аз он ҳадафмандона истифода кардааст, очерки публитсистию бадеӣ мебошад. Дар очеркҳои рӯзнома муаллифони, пеш аз ҳама, шахсиятҳои воқеиро бо хусусиятҳои иҷтимоиву умумиятдиҳӣ (типӣ) ҳамчун неруи созандаи таърих ва субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ ба тасвир қашидаанд, ки баёнгари касбияти ҳунарии онҳо мебошад. Шинохти ин масъала ба феноменологияи (хориқашиносии) тафаккури касбии муаллифони очеркҳо алоқаманд буда, ҳадафҳои касбӣ ва идеологии онро низ то ҷое муайян менамояд. Дар ин равиш, очеркҳои публитсистию бадеии Б. Муртазо «Ҷароғи равшани устод» (3-юми июли соли 1995), С. Асозода ва В. Назар «Соҳибдиле саршор аз фарёди ишқ» (10-уми майи соли 2022), Д. Мирзо «Писари раис» (5-уми июли соли 2022), Д. Абдулло «Маҷрои сабз» (25-уми январӣ соли 2023), Х. Шарифов «Сотим Улуғзода ва «Боғи ҷетим» (8, 12 ва 15-уми июни соли 1995) Ғ. Рустам «Навои рӯзгор» (29-уми июни соли 1996), Т. Некқадам «Чун ҳунар доим ҷавонӣ» (16-уми октябри соли 2002), Ҳ. Назруллоев «Шукрона ё худ достоне хурд аз рӯзгори як раҳнаварди роҳи маърифат» (4-уми мартӣ соли 2008), Б. Абдулвоҳидов «Истеъфои раис» (1-уми ноябри соли 1991), «Ҷаҳди коинот шарт нест» (5-уми ноябри соли 1991), «Баҳори умр» (23-юми октябри соли 1992) ва монанди инҳо диққатангез буда, дар онҳо воқеан, шахсият ва корномаи инсон

бо хусусиятҳои иҷтимоиву таъмими (типи)-и худ чун неруи ғаёол ва созандаи таърих ва субъекти таҳаввулбахши муносибатҳои ҷамъиятӣ ба тасвир омадаву бевосита баёнгари ҳунари нигорандагии муаллифон маҳсуб мешаванд.

Дар очеркҳои зикршуда, ки публитсистию бадеиянд, хонанда аз кадом паҳлуе наздик шавад, пеш аз ҳама, бо шахсият ва корномаи қаҳрамонон рӯ ба рӯ мегардад. Воқеият ин аст, ки агар публитсист дар таълифоташ дар навбати аввал мутаваҷҷеҳи корномаи инсон ва моҳияти амалу кирдори ӯ нашавад, ҳайсиати инсонии шахсиятеро, ки иштирокдори бевоситаи воқеиятҳои мавриди назари муаллиф аст, дарк накунад дақиқ нашоинад, ӯ на танҳо моҳияти вазъият ва амалу кирдори шахсиятро дарнамеёбад, балки нақш ва ҷойгоҳи шахсияти мавриди назарро дар матни воқеиятҳои рӯзмарра саҳеҳ инъикос карда наметавонад.

Нависандаи публитсист, пеш аз он ки гузашта ва имрӯзаро ба таври воқеӣ тасвир кунад, сарнавишт ва амалу кирдори шахсиятҳо, ҳақиқати ҷараёни зиндагӣ ва ғаёолияти афроди гуногунро дар матни воқеиятҳои рӯзгор дақиқ меомӯзад. Агар таълифоти ӯ ҳислатҳо ва корномаи шахсиятҳоеро, ки дар ҳолатҳои мушаххас амал мекунанд, муҷассам насозад, хонанда моҳияти иҷтимоиву иқтисодӣ ва ахлоқии аъмолу рафтори онҳоро пурра дарк намекунад. Дар ин ҳол, ба қавли Е.П. Прохоров, «тири публитсист ба нишон намерасад» [101, с. 211]. Чуноне ки гуфтаанд, ҳар он чӣ аён аст, ҳоҷат ба баён нест, вале он чӣ ки исбот меҳақад ин аст, ки публитсист дар кадом сатҳи касбӣ ба ҳалли ин масъала даст ёфта ва ба кадом паҳлуи амалу кирдор ва ҳайсиати инсонии шахсиятҳои осораш ҳамчун унсурӣ маънавӣ ва сохтории публитсистикаи воқеагари тавачҷуҳ кардааст.

Ба ин тартиб, дар аксари очеркҳои, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» дар давраҳои гуногун ба ҷоп расидаанд, муаллифон ба таҳқиқу таҳлил ва инъикоси масъалаҳо ва корномаи шахсиятҳои пардохтаанд, ки дар пешрафти ҷомеа нақши муҳим дошта, дар ҳаллу фасли онҳо, пеш аз ҳама, саҳми инсонӣ кордону коршинос ва ояндабин бузург аст. Ба ин далел, вобаста ба моҳият ва миқёси

воқеиятҳои мавриди тасвир, ҷаҳони шахсиятҳои дар очеркҳои дар рӯзнома
чоппишуда мураккаб, пурмаънӣ ва таъсиргуздор буда, дар алоқамандӣ ба замони
вуқӯъ ва нашлашон арзиши иҷтимоӣ, маънавӣ ва ахлоқияшонро то имрӯз ҳифз
намудаанд.

Дар ин боб метавон афзуд, ки дар таълифоти рӯзноманигор шахсият худро
ба воситаи амал ва кирдоре, ки бо хостаҳои ҷомеа ва ҳуди ӯ мутаносибанд, ба
хонанда менамояд. Вале дар паси ин тарзи тасвир ифодаи ормонҳои ҷамъӣ дар
симои фарде меистад, ки мақомашро муаллифи очерк дар ҷомеа, дар ҷараёни
қору ғайолият шинохтасту меҳодад дигарон низ аз сарнавишти ӯ хабардор
бошанд. Ба ифодаи дақиқтар, қорномаи ин гуна афрод барои ҷомеа, аҳли он ва
ҷомеадорон дарси ибрат ва таъсирпазирӣ бошад. Аксари муаллифони очеркҳои
дар боло ёдшуда бо ҳамин нияти неқ ва усули тасвири воқеаписандона, пеш аз
ҳама, ба василаи ошқор намудани моҳияти амал ва кирдори шахсиятҳои
мавриди тасвирашон ба муаррифии қорномаи онҳо пардохтаанд, ки ҷанбаи
амиқи маънавӣ ва ҳирфай дорад.

Бахтиёр Муртазо яке аз он муаллифони сермаҳсулест, ки солҳои қорманди
нашрия буданаш, дар қораи шахсиятҳои қасбу қори гуногун очеркҳои зиёде ба
ҷоп расонидааст. Муаллиф дар таълифи ин очеркҳо равиши ҳоси муаррифии
қорномаи шахсро пеш гирифта, дар таҷассуми бадеиву публицистии ҷеҳраҳои
нақбқанону барққорон саҳм гузоштааст. Ҷунин очеркҳояшро муаллиф баъдтар
дар ду ҷилд гирд оварда, таҳти унвони «Хӯшаҳо аз қиштаҳо» ба ҷоп расонид, ки
арзи ҳоси маънавию таблиғӣ доранд. Зайли намуна, дар қораи яке аз очеркҳои
ӯ, ки «Ҷароғи равшани устод» ном дошта, бо қорномаи донишманди соҳаи тиб
Бӯрӣ Музаффаровиҷ Нурхонов ошно месозад, андешаронӣ қардан мумкин аст.

Бахтиёр Муртазо дар ин очерк бо тасвири ҳунармандонаи бадеӣ, ки ҷанбаи
амиқи публицистӣ дорад, ба ошқор намудани моҳияти амал ва кирдори
шахсияти асосии асар пардохтааст. Ӯ сарнавишти шахсияти марказии
очеркашро ба тасвир гирифта, омилҳои саравиштсозро дар амалу кирдори
қаҳрамон ба хонанда менамоёнад, ки далели ҳолшиносӣ ва дақиқназарии ӯ дар

шинохти воқеият ва амалу кирдори инсон мебошад. Муаллиф дар очерк барои ошкор намудани ҳайсиати инсонӣ ва касбии як нафар фидоии соҳаи тандурустӣ – Бӯрӣ Музаффарович Нурхонов бештар ба инъикоси фазилатҳои иҷтимоӣ ва маънавии шахсияти ӯ талош варзида, сипас, аз таҳлилу таҳқиқи сотсиологӣ низ бо камоли ҳунар истифода намудааст, ки ин усул дар муаррифии қорномаи табиб нақши таъсиргузор дорад. Дар ин тарзи нигоиш ӯ иҷтимоъшиносии моддигаро буда, ба тақозои иродати хеш ва дарёфтҳои маънавияш, ки ба қавли ҳудаш, «сидқан ба он бовар» дорад, чехраи воқеии як нафар табиб ва донишманди соҳа ва муносибатҳои ҷамъиятии одамони касбу қори гуногунро тасвир карда, ба ин восита, амалу кирдори шахсиятҳои воқеиро, ки заминагузори пешрафти соҳа ҳастанд, таҷассум намудааст. Нависанда бо ин амал, нахуст, моҳияти фардияти шахс ва қорномаи ӯро ба қонанда намуда, сипас, устуворӣ, беқонандӣ ва хусусиятҳои қоси онро ҳамчун омили таъсиргузор дар таҷаккул ва таҳаввули фардияти қунин шахсиятҳои боҳайсият меқонад, ки баҳусус, дар мисоли таҷрибаи рӯзномаи «Сақои мардум»-и солҳои навадум ибратомӯз мебошад. Яъне, ин тарзи нигоиши ӯ ду паҳлуи фаъолиятшро шакл қодааст, ки иборат аст аз идроқи саҳеҳи воқеиятқову сарнавиштқо ва тарғибу тарвиқи андешаҳои қилқоқи созандаву ояндақигар. Дар ин равиш, санад дар қараёни фаъолияти эқодӣ таъсири мутақобила қошта, Бахтиёр Муртазо бо интишори он тақонистааст, ҳам фардияти шахсиятро таҷассум намояд ва ҳам ба онқое, ки онро меқонанд ё мешунаванд, таъсири беқосита расонад.

Нависанда бо усули қоси чехранигорӣ, ба қавли Е.П. Проқоров, «чехраи иҷтимоию гурӯҳӣ»-и [101, с. 217] шахсиятеро офаридааст, ки бе шинохти қақиқи шахсияти ӯ «манзараи зинда»-и [101, с. 217] воқеияти сарнавишти инсонро наметавон тақаввур намуд. Ин мард яке аз садқо табиқони муосири моост, ки «ҳамчун инсонии зинда» дар тақвири нависанда сарнавишти ҳудро сохта ва сохта истодааст [101, с. 216]. Ҳамин тавр, нависанда дар очерк ҳулқу ҳўй ва амалу кирдори шахсияти ақосӣ – Бӯрӣ Музаффарович Нурқоновро таңқо

«тасвирӣ» на шинохта, дар он концепсияи муайян ва воқеии шинохти шахсият ва сарнавишти таърихӣ онро дида, ба тасвир гирифтааст, ки воқеъбинона ва ҳолшиносона мебошад.

Вазъи мушаххаси зиндагӣ ва моҳияти амалу кирдори чехраи иҷтимоӣ дар таҷрибаи очеркнависии Бахтиёр Муртазо шеваи хоси шахсиятпардозиро матраҳ кардааст, ки дар заминаи ин таҷриба метавон чанд мулоҳизаро баён намуд.

Дар мисоли ин ва очерки дигари нависанда «Нанги ватандорӣ» (29-уми майи соли 1999) метавон хулоса кард, ки муаллиф барои шахсиятпардозӣ ва муаррифии корномаи инсонҳои касбу кори гуногун, асосан, аз шеваҳои зер кор гирифтааст. Нахуст, ироаи сареҳи шахсият ва қору бори ӯ бо истифода аз шарҳу тавзеҳи мустақим (ин усулро нависанда дар тасвири симои табиб (очерки «Чароғи равшани устод») ва Ҷумъахони Зухур (очерки «Нанги ватандорӣ») ҳунармандона ба кор гирифтааст. Истифодаи ин усули тасвирро мо дар очеркҳои зикршуда равшан мушоҳида мекунем. Муаллиф, даставвал, бо шарҳ ва таҳлил рафтору аъмол, афкори касбии табиб ва корномаи ӯро ба хонанда муаррифӣ намуда, сипас, аз нигоҳи фардии ҳудаш хусусиятҳо ва хислатҳои шахсияти марказии очерк ва афроди дигарро тавзеҳ дода, аъмоли ӯ ва дигаронро мавриди тасвир ва таъбир қарор медиҳад. Ҳамин тарзу равиш дар тасвири симои шахсиятҳои очерки «Нанги ватандорӣ» низ равшан ба назар мерасад.

Ироаи сареҳи чехраи ботинӣ ва зоҳирии шахсиятҳои ҳар ду очерки ёдшуда вобаста ба хусусияти шахсии ровӣ (муаллиф) ё худ вижагиҳои ҳунарии рӯзноманигорӣ маълум менамояд, ки аз воқеияти ӯ сарнавишт ва амалу кирдори шахсиятҳои ҳар ду очерк огоҳии комил дорад. Нависанда ҷузъиёт ва тафсилоти сарнавишти шахсиятҳои ҳар ду очеркро муфасссал тафсир ва таъбир карда, хонандаро бо шебу фарози зиндагии табиби ҳунарманд ва донишманди соҳа Бӯрӣ Музаффарович Нурхонов ва мутахассиси нақбсоз Ҷумъахони Зухур ва дирӯзу имрӯзи онҳо ошно месозад ва аъмолу кирдори шахсиятҳои асарро хонанда ба василаи ташреҳ ва тафсири муаллиф мешиносад, на аз амал ва

кирдори шахсиятҳо дар бархӯрд бо ҳаводиси сарнавишти онҳо ва масоили иҷтимоиву ахлоқии муҳити кору фаъолият.

Бахтиёр Муртазо аз тариқи амали шахсиятҳо бо андаке шарҳу тафсир ё бидуни он корномаи қаҳрамононашро мучассам сохтааст, ки шеваи дуҷониброи шахсият дар осори публитсистии бадеии ӯ мебошад. Дар очерки «Нанги ватандорӣ» муаллиф ба ин шева бештар таъкид карда, бо равиши намоишӣ аъмол ва амалу кирдори шахсияти асар Ҷумъахони Зухурро ба хонанда мешиносонад, ки дар бештарини ҳолатҳо амал ва идроки қаҳрамон баёнгари ҳайсиати инсонӣ ва касбии ӯст. Масалан, зикри санади аз Дастгоҳи иҷроияи Президенти мамлакат тақозо кардани назари Ҷумъахони Зухур «доир ба нақби Анзоб» ва ҷустуҷӯи рӯзноманигор оид ба ин масъала хонандаро ғайримустақим аз аъмоли инсонӣ ва касбии ин шахсият, ки аз мутахассисони варзида ва таҷрибадори соҳа буда, дар муассисаи нақбсозии Данғара собиқаи корӣ дорад, хабардор месозад. Нуқтаи дигари муҳим ин аст, ки бештарини қисмҳои ҳар ду очерк дар заминаи гуфтугӯи шахсиятҳои аслию ашхоси дигар шакл гирифта, муаллиф бо ҳамин усул хонандаро бо саҳнаҳои фаъолият ва амалу кирдори шахсиятҳои ҳар ду очерк ошно месозад. Дар ин ҳол хонанда чун тамошобини театр сарнавишти пурвоқеаи қаҳрамонон, ҳодисаҳои, ки онҳо дар давоми фаъолиятҳои аз сар гузаронидаанд, бархӯрдашон бо гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ, пасту баландиҳои рӯзгор ва муҳити кору фаъолият ва ғайраро гӯё бо чашми худ дида, ба ин ё он тарз сари масъалаҳое, ки муаллиф ба миён гузоштааст, меандешад ва худро бетараф намегирад. Дар саҳнаҳои муколамавие, ки бештарин қисмҳои очерки дувум аз онҳо таркиб ёфта ва мазмунӣ асосии очеркро ташкил медиҳанд, мушкилоти аз рӯи моҳият, табиат ва шакл печидатарин дар суҳбат барои хонанда равшан ва фаҳмрас мегардад.

Бахтиёр Муртазо бо ҳамин усул хонандаро ба ҳаҷони андешаҳои худ ва шахсиятҳои осораш ворид сохта, бо тағйир ва таҳаввули сарнавишти аслии очерк ва одамони дигар ошно месозад ва ба ин васила, мулоҳизоти худро низ нисбат ба моҳияти воқеиятҳои сарнавишти шахсиятҳои очеркҳои баён

медорад. Ба ин тариқ, аз саҳифаҳои очеркҳои нависанда на танҳо чехраҳои шахсиятҳои муҳим ва таъсиргузори ҷомеа берун меоянд, балки хонанда бо сурату сирати рӯзноманигори огоҳу ҷӯё ва ба ормонҳои созандаи инсонӣ содиқ, инсони андешаманде, ки ба муҳокимарониҳои насанҷида гароиш надорад, ошно мешавад.

Чунонки дар боло ишора кардем, муаллиф дар ҳар ду очерки ёдшуда бештар аз шеваи ироаи шахсият аз тариқи корномаи шахсият бо шарҳу тафсири лозима ё бидуни он кор гирифтааст, ки намоишномаи гӯёву пӯёро аз корномаи қаҳрамони асосӣ пеши назари хонанда меоварад. Ин шева дар дасти Бахтиёр Муртазо, ки таҷрибаи фаровони рӯзноманигорӣ дорад, на танҳо василаи офаридани чехраи шахсият дар матни воқеияти публитсистӣ аст, балки ҳадафи пешакӣ таъиншудаи иҷтимоиву маънавӣ ҳам дорад. Барои ӯ дар аксари навиштаҳояш тасвири аъмол ва кирдори инсон ҳадафи муайян дошта, моҳияти талошҳои шахсиятро дар роҳи созандагӣ ифода мекунад. Табиист, ки мо бояд аз ҳамин мавқеъ ба очеркҳои ӯ ва дигар ҳамкасбонаш, ки дар марҳалаҳои гуногун дар рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, баҳо диҳем.

Дар оғози очерки «Чароғи равшани устод» Бахтиёр Муртазо муколамаи табибро бо пацсенти ноогоҳаш, ки ақлу фаросаташ тобеи урфу одати кӯҳна аст, меоварад. Ҳадафи аслии ин муколама «интишор додани андешаҳои илмӣ дар ҷомеа, тасаввуроти назарӣ оид ба амалкард ва инкишофи «ҷисми иҷтимоӣ», дарки қонуниятҳои айнӣ, ки дар асоси онҳо метавон гуногунрангии ҳаводиси имрӯзро шарҳ дод» [136, с. 75]. Дар ин замина, муаллиф тавонистааст, ки дар шуури хонандагонаш ҷаҳонбинии илмиро шакл дода, ба решаи хурофот теша занад. Фаъолияти табибӣ ва илмии шахсияти асосии очерки ёдшуда далели диди амиқи бадеӣ ва моҳиятҷӯӣ публитсистии нависанда ба сарнавишт ва корномаи як нафар табиб аст, ки тамоми умр барои ислоҳи соҳаи тандурустӣ хидмат намудааст.

Ба ин тартиб, дар заминаи таҳлили очеркҳои зикршудаи Бахтиёр Муртазо метавон хулоса кард, ки шахсияти қаҳрамони ин очеркҳо воқеиятҳоеро аз

сарнавишт ва корномаи инсонҳои касбу кори гуногун ба тасвир гирифтаанд, ки ҳадафи такмили сохтори иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа ва шаклдиҳии ҷаҳонбинии солими илмӣ ва созандагиро доранд. Ҷеҳраи иҷтимоӣ ва таъмили (типи)-и ин гуна шахсиятҳо дар осори нависанда таҳлил ва арзёбии ҳодисаҳои муҳити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва амалу кирдору корномаи фарди мушаххас муайян карда, натиҷаи он мундариҷаи таблиғотиро ташкил медиҳад. Ба ифодаи дақиқтар, шахсият ва корномаи ӯ дар матни воқеияти айнии публитсистӣ, ки муаллиф ба тасвир гирифтааст, пеш аз ҳама, вазифаи таблиғотии илмӣ ва назари бар дӯш дошта, ҳамчун ҳадафи вичдонии муаллиф барои шарҳи воқеиятҳо ва аъмолу кирдори шахсиятҳо пеш омадааст ва симои соҳибашро ҳамчун публитсистии ҳолшинос ва ормонгаро ба назар менамояд. Таҷрибаи эҷодии Бахтиёр Муртазо дар заминаи муаррифии корномаи шахсият арзиши ҳунарий, таблиғотӣ ва ибратпазирӣ дошта, саҳми нависандаро дар масъалаи истифода аз нақши назарияи шахсият ва моҳияти қорбасти он дар амалияи фаъолияти публитсистӣ ба сароҳат нишон медиҳад, ки арзиши фаровони публитсистию бадеӣ дорад.

Аксари очеркҳои, ки дар давоми солҳои сипаришуда дар рӯзномаи «Садои мардум» ба чоп расидаанд, доир ба корномаи шахс «тасаввуроти ҳақиқӣ ва ҷомеаӣ ба вуҷуд оварда, муаллифон бознамоии ҳолатҳои муҳимми сарнавишти қаҳрамонро вазифаи асосии худ донистаанд ва ғояи асосиро ба воситаи тасвири образи воқеӣ ифода карда, ба ин васила, ҳадафи асосӣ ва муҳимми эҷодиро ба даст овардаанд» [128, с. 62].

Ҳамин тавр, дар заминаи таҳлили қиёсии анҷомгирифта баъзе аломатҳои хоси жанрии очеркҳои дар рӯзномаи «Садои мардум» чопшударо ба таври мушаххас зикр мекунем, ки иборат аз инҳост:

а) хусусияти объекти тасвир, аз ҷумла корномаи шахс, вичагии сохтори мундариҷавӣ ва шакли аксари очеркҳои мавриди назарро муайян менамояд;

б) ҳадафи мушаххаси мавзӯӣ ва ғоявӣ имтиёзоти мундариҷавӣ ва жанрии очеркҳои дар марҳалаҳои гуногун бачопрасидаро мушаххас месозад;

в) миқёси муайяни натиҷагирӣ ва умумиятдиҳии тасвири корномаи шахсиятҳо аз мухтассоти ниҳонии жанрии очеркҳои мавриди назар мебошад;

г) очеркҳои чопшуда аз рӯйи хусусияти воситаҳои бадеию сабкӣ ва усули инъикоси воқеият низ имтиёзи хос дошта, тавсифоти образнок яке аз унсурҳои сохтори бадеиву публицистии онҳо мебошад.

Дар ин замина, очерки Холмурод Шарифов «Улуғзода дар «Боғи ҷатим» (8, 12 ва 15-уми июни соли 1995) аз баъзе ҷиҳатҳо ҷолиби диққат мебошад. Нахуст, кӯшиши нависанда ба он равона шудааст, ки ба василаи истифодаи усули илмӣ ва бадеии тасвир саҳми С. Улуғзодаро дар инкишофи адабиёти тоҷик, бахусус насри вуқуъгаро, бо санадҳои воқеӣ собит намуда, бо ёрии усули тасвири образноки ҳисомез ва ҳолнамо ҷанбаи публицистии бадеии очеркро таъкият бахшад. Дар сарлавҳаи очерк зикр шудани ифодаи образноки «боғи ҷатим» зеҳнияти хонандаро таҳрик бахшида, онро, пеш аз ҳама, ба шинохти корномаи нависанда дар саҳнаи адабиёти тоҷик раҳнамоӣ мекунад.

Чуноне ки Е.П. Прохоров навиштааст, публицист «дар таркиби шахсият ҷавҳари иҷтимоии таъмими (типи)-ро ошкор намуда, барои тавсифи зуҳури фардияти вай асоси боэътимодно ба вучуд меоварад» [101, с. 117], ки дар шаклгирии тафаккури бадеиву публицистии ӯ нақши хос дорад. Холмурод Шарифов бо таҳқиқ ва тасвири корномаи С. Улуғзода дар таърихи адабиёти тоҷик на фақат ҷеҳраи иҷтимоӣ, балки ҳунарию публицистии нависандаро ба вучуд овардааст, ки ифодагари хусусияти иҷтимоиву таъмимӣ ва публицистии бадеии муаллифи осоре, аз қабилӣ «Субҳи ҷавонии мо», «Ривояти суғдӣ», «Марги ҳофиз», драмаҳои ««Рӯдакӣ», «Темурмалик», «Алломаи Адҳам ва дигарон», романҳои таърихӣ «Восеъ», «Фирдавсӣ» ва монанди инҳо мебошад.

Афзалияти дигари очерки Х. Шарифов дар он аст, ки муаллиф мухтассоти иҷтимоии таъмимии шахсият, яъне С. Улуғзодаро на ҳамчун санадҳои иттилоотӣ, балки ҳамчун амалкарди нависанда «дар қолаби иҷтимоӣ» [101, с. 219] ба тасвир гирифтааст. Дар ин замина, дар тарзи тасвири муаллиф муҳити иҷтимоӣ барои С. Улуғзода чун вазъи мушаххас шакл гирифтааст, ки аъмол ва

кирдори ўро дар замони мушаххас муайян кардааст. Муаллиф ба василаи тасвири вазъиятҳои мушаххас, аз ҷумла муносибати устод Айниву Улуғзода, муҳити таълимии Донишгоҳи Осиёи Марказии Тошканд, робитаи нависанда бо шарқшиносони рус, нахустин тарҷумааш аз адабиёти рус, дастгириҳои Айнӣ, фаъолият дар муҳити адабию илмии Самарқанд ва монанди инҳо тавонистааст шахсияти С. Улуғзодаро ошкор карда, нақши ўро дар таърихи адабиёту фарҳанги тоҷик мушаххас намояд.

Дар очерк Х. Шарифов на танҳо тавонистааст, ки хислатҳои ҷӯяндагӣ, накукорӣ, хидматгорӣ ба миллатро, ки шахсияти нависандаро шакл додаанд, тасвир намояд, балки вазъияти адабию фарҳангиро, ки ин хислатҳо зоҳир шудаанд, низ ба таври ҷомеъ ба тасвир кашад. Нависандаи очерк аз саршумори хӯюу хислати шахсияти очерк, ки хусусияти канселярӣ дорад, фосола гирифта, шароитро ба вуҷуд овардааст, ки хонанда доир ба қорномаи воқеии нависанда «дониши боварбахш» [101, с. 219] ҳосил намояд. Ва ин ҳама «маълумотнома», агар тарзи бадеиву публицистии тасвиргарӣ намебуд, наметавонист ба ақл ва қалби хонанда таъсиргузор бошад.

Омӯзиш ва тасвири аъмол ва амалу кирдори шахсият ва намудани моҳияти қорномаи ӯ аз тариқи фаъолияти иҷтимоиву меҳнатӣ яке аз имтиёзотест, ки муаллифони очеркҳои мавриди назарро қомеъ кардааст. Дар ин гуна очеркҳо унсури образнокӣ нақши муҳим дошта, ба ифодаи М.С. Черепанов «на ба тариқи зебоишиносӣ, ҷунонки дар назм воқеъ мешавад, балки дар сатҳи бевоситаи сиёсӣ амалӣ гардидааст» [127, с. 50], ки ифодакунандаи ҷанбаи публицистии ин гуна осор мебошад. Дар ин замина, метавон аз очерки С. Асосзода ва В. Назар «Соҳибдиле саршор аз фарёди ишқ» ёд кард, ки ба талаботҳои дар боло зикршудаи жанр ҷавобгӯ мебошад.

Очерки «Соҳибдиле саршор аз фарёди ишқ» аз чанд қисм иборат буда, дар қисми аввал, ки «Нақшҳои мондагори Ҳошим» номида шудааст, муаллифон мухтассоти ҳунарии ҳунарпешаро бо ҳама таҳаввулоташ дар тули солҳо ба тасвир гирифта, роҳи дар ҷодаи санъат тайнамудаи ҳунармандро як-як таҳлил

ва арзёбӣ намудаанд. Ба ин васила, онҳо тавонистаанд, чехраи ҳунарии Ҳошим Ғадоевро, ки аз ҷузъиёти гуногун таркиб ёфтааст, дар шакли ҷомеъ ба хонанда муаррифӣ намоянд. Суханоне, ки муаллифон дар ин замина ба кор гирифтаанд, тобиши публитсистӣ дошта, таассуроти ҳиссиву тасвирии онҳоро аз корномаи ҳунарманд барои хонанда ошкор месозад. Дар тарзи тасвири муаллифон портрети ҳунарманд сурати деворӣ набуда, бо баёни ҳисомези номаи аъмоли ӯ зинда ва таъсиргузор ба қалам омадааст, ки хонандаро ҳам бовар мекунонад, ҳам мутаассир месозад.

Дар ин замина, бояд таъкид кард, ки дар маркази очерк, пеш аз ҳама, «шахсият»-и ҳунарманд ва ҷустуҷӯҳои ҳунарии ӯ меистад. Ба ифодаи А.А. Тертичний, «Моҳияти чунин намунаи маводди ҷопӣ дар он аст, ки дар бораи қаҳрамони мавсуф тасаввуроти муайян медиҳад. Ин масъаларо рӯзноманигор ҳал карда, чун қоида, дар навбати аввал саъй кардааст, ки чизи аз ҳама асосӣ – ба ҷӣ арзише сазовор будан ва моҳияти ҳастии қаҳрамони худро ошкор созад. Зеро, ин лаҳзаи аз ҳама муҳимми зиндагии ҳар инсон аст» [110, с. 261]. Барои ба ин ҳадаф расидан муаллифон аз қисми аввали очерк сар карда, бо роҳи таҳлили фаъолияти шахсияти очерк паҳлуҳои ахлоқӣ, зеҳнӣ ва эҷодиву ҳунарии ӯро ошкор сохта, ба ин васила, тавонистаанд, корномаи ҳунарии ӯро дар тули солҳо ба хонанда муаррифӣ ва арзёбӣ намоянд. Ҳамин гуна ҷустуҷӯ ва арзёбиҳои муаллифон дар қисмҳои баъдии очерк, яъне «Накшҳои мондагори Ҳошим», «Мазори Сухроб», «Устураи «Эдип», «Чашми Ҳошим» ва «Аз офтоб ибрат гиред» идома ёфта, чехраи марди ҳунар – «инсони кору пайкор, бунёдгузор ва созанда ва инсони инсонпарвар»-ро [102, с. 50] ба ҷомеа муаррифӣ намудаанд. Беш аз ин, дар очерк илова ба муаррифии корномаи ҳунарии Ҳошим Ғадоев, муаллифон тавонистаанд, ки бо истифода аз санадҳои воқеӣ ба «таблиғу тарвиҷи ғанои маънавии ҷомеа» сахм гузоранд, ки яке аз вижагиҳои асосии очерки портретӣ мебошад. Вижагии дигари очеркро «ҷанбаи публитсистию тарғиботӣ ва тарбиявӣ» он муайян карда, ба ифодаи М. Муродов, «Пурқувват гардидани руҳи тарғиботию тарбиявӣ очерк боиси хондани гардидани матн ва

пайравӣ намудани корнамоии қаҳрамони очерк аз ҷониби хонандагон мегардад» [80, с. 191].

Очерки зикршуда дар натиҷаи тааммуқи муаллифон дар боби зиндагӣ ва корномаи ҳунарии Ҳошим Гадоев ва таҳқику таҳлили ҳаматарафаи фаъолияти эҷодии ӯ ба вуҷуд омадааст, ки натиҷаи он тасвир ва фарогирии чехраи комили ҳунарии ҳунарманд дар тули фаъолияти бисёрсолаи ӯ мебошад.

Очеркҳои Диловари Мирзо «Писари раис» (5-уми июли соли 2022) ва «Далер Абдулло «Мазраи сабз» (25-уми январи соли 2023) низ аз ҷумлаи очеркҳои портретӣ буда, ҷанбаи бадеии онҳо пурқувват мебошад. Диловари Мирзо дар очерки ёдшуда қору фаъолият, ғановати ботинӣ ва хислатҳои наҷиби бунёдгузор ва таҳаввулбахши сохти колхозии замони шуравӣ Вачиддин Ҳоҷаевро мавриди тасвир қарор дода, бо далелҳо собит кардааст, ки қаҳрамонаш «намунаи олии хидматгузори ба Ватан» [102, с. 52] мебошад. Муаллиф ба василаи тасвири бамуддаи бадеӣ тавонистааст, олами ботинии шахсияти очеркро барои хонанда намояд ва хонанда ба ин васила, аз талошҳо, ҳудфидоӣҳо ва ранҷҳои қаҳрамони очерк огоҳ шавад. Муаллиф тавонистааст, ки ба ифодаи М. Муродӣ, «олами ботинии қаҳрамон»-ро «бо роҳи тасвири ҷузъиёти мушаххас, тарзи амал, тафаккур, андеша, нутқ, муносибат ва амсоли ин намудор гардонад» [80, с. 195], ки яке аз хусусиятҳои жанрии очерки портретӣ мебошад. Дар ин замина, муаллиф аз таҷрибаи Ф. Муҳаммадиев, Т. Усмон, М. Начмиддинов ва баъзе очеркнависони дигар огоҳона истифода карда, дар ниҳояти қор чехраи як нафар фидоии меҳнат ва бунёдкори хоҷагии деҳқониро бо ҳама дастовардҳо ва шикасту рехташ ба либоси тасвир кашад.

Дар очерки Далер Абдулло «Мазраи сабз» чехраи касбии табиби номӣ Аслиддин Осимӣ бо тамоми ҷузъиёташ тасвир шудааст, ки аз чанд ҷиҳат қобили таваҷҷуҳ мебошад. Нахуст, муаллиф чехраи касбии табибро ҳамчун типӣ иҷтимоӣ дар ҷараёни таҳаввули мудаввом ба тасвир гирифта, дар назари хонанда корномаи шахсиятеро менамояд, ки аз «ҷузъиёти гуногун «гирдоварӣ» шуда, дар сужети таҳиявии очерк кушода мешавад [101, с. 234]. Дар ин ҳол,

суханоне, ки публитсист ба кор гирифтааст, вазифаи тасвири образноку ҳиссии таассуроти воқеиро аз сарнавишт ва корномаи табиб бар дӯш гирифтаанд. Имтиёзи дигари таҷрибаи муаллифи очерк аз он иборат аст, ки тасвири ӯ хулқу хӯй ва амалу кирдори шахсияти очерк Аслиддин Осимиро дар чараёни хидматҳои ғавқулодааш барои ҳифзи сиҳатии мардум мучассам месозад, ки ба қавли Е.П. Прохоров, «барои хонанда аҳаммияти ғавқулода дорад» [101, с. 235]. Илова ба ин, дар алоқамандӣ ба ҷустуҷӯҳои бадеиву публитсистии муаллифи очерк, образи офаридаи ӯ сарҳади муқаррарии касбияти ӯро убур карда, ҳислатҳои ҷомеи шахсиятҳои касбу кори гуногунро, ки ҳадафашон созандагист, ба ҳам меоварад ва сурати таъмини (типи)-и ҷеҳраи шахсиятро шакл медиҳад, ки барои хонанда сурати типию иҷтимоӣ ба худ мегирад. Хулқу хӯй ва амалу кирдори иҷтимоии шахсияти очеркро дар тасвири муаллиф, пеш аз ҳама, ҳислати иҷтимоиву таъминии А. Осимӣ, ки ҳамчун табиб собиқаи пурбори қориву касбӣ дошта, дар роҳи наҷоти инсонҳо аз бемориҳои гурда бо усули ҷарроҳӣ ва табиӣ таҷрибаи фаровон дорад, мушаххас сохтааст. Дар мисоли ин ду очерк, ки ёд шуданд, метавон хулоса кард, ки типи иҷтимоие, ки публитсист ҳамчун иҷтимоъшинос ва хусусияти иҷтимоии шахсиятҳо, ки публитсист ҳамчун нависанда ба тасвир қашидааст, мундариҷаи ҷомеъ ва шакли устувори жанрии ҳар ду очеркро ба вуҷуд овардаанд, ки ин на ба ҳар кас муяссар мешавад.

Зимнан, бояд таъкид кард, ки ҳамчунон ки муҳаққиқони соҳа эътироф кардаанд, «асари публитсистӣ ҳамон вақт диққатангез мешавад, ки муаллиф на фақат тарҷумаи ҳол ва нақши иҷтимоии шахсонро, ки дар бораашон менависад, бояд донад, балки «ҳислати онҳоро низ хуб шиносад» [101, с. 235]. Дар бисёре аз очеркҳои, ки дар рӯзномаи «Садои мардум» ба ҷоп расидаанд, муаллифон ба василаи тасвир ва муаррифии корномаи шахсиятҳои мушаххас ҳислатҳои инсонӣ ва ҳирфаии онҳоро барои хонанда тасвир ва таъбир кардаанд, ки аз ҷумлаи ҷустуҷӯҳои эшон дар ин самт мебошад.

Дар ин замина, метавон аз очеркҳои Ғуфрони Рустам «Навои рӯзгор» (29-уми июни соли 1996), Тиллои Некқадам «Чун ҳунар доим ҷавонӣ» (16-уми октябри соли 2002), Ҳусейн Назруллоев «Шукрона ё худ достоне хурд аз рӯзгори як раҳнаварди роҳи маърифат» (4-уми март соли 2008), Бобочон Абдулвоҳидов «Истеъфои раис» (1-уми ноябри соли соли 1991), «Фатҳи коинот шарт нест» (5-уми ноябри соли 1991) ва «Баҳори умр» (21-уми октябри соли 1992) ёд кард, ки хусусиятҳои зикршудаи жанрии ин асари публитсистиро дар худ фаро гирифтаанд.

Муаллифони ёдшуда дар бораи корномаи шахсиятҳои гуногун навишта, дар ин замина, пеш аз ҳама, ба кушодани ҳулку ҳӯй ва ҳислатҳои инсонӣ касбии онҳо талош кардаанд. Дар аксари очеркҳои зикршуда шахсият бо тамоми корномааш ҳамчун фардияти хос ба тасвир омада, воқеиятҳои зиндагӣ ва ҷараёни ғаволияти ӯ махсусиятҳои амалу кирдор, ҳулку ҳӯй ва ҳислатҳои инсонӣ касбии ӯро шакл додаанд, ки дар аксар маврид ибратангезанд. Ин гуна шахсиятҳо дар очеркҳои ёдшуда мушаххас, таърихӣ ва фардияти зинда буда, бо муносибатҳои реалишон бо воқеиятҳои зиндагӣ таносуби комил доранд. Масалан, дар очерки Ғуфрони Рустам «Навои рӯзгор», ки аз корномаи Раиси собиқи ноҳияи Хучанд, намояндаи Маҷлиси Олӣ нақл мекунад, воқеияти сарнавишти ӯ мавқеи ҷамъиятӣ ва маънавияшро дар ҷомеа муайян ва мушаххас менамояд. Ин шахсият, ки собиқаи зиёди корӣ дар низоми хоҷагидорӣ замони шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиклол дорад, бо ахлоқи фардӣ ва таъмибии худ дар очерк инъикос гардидааст. Ҳастии воқеии ин шахсият дар ғаволияти корӣ ва ҳудӯғи коршиносии ӯ таҷассум ёфта, ғаммиши амиқи зиндагӣ ва воқеиятҳои он, нақши гуногунпахлуяш дар ҷомеа, андеша, бовар, таҷрибаи муносибат бо одамон ҳамчун раиси хоҷагӣ ва баъд раҳбари ноҳия, дар маҷмӯъ, дарки воқеиятҳои сарнавишташ, ки роҳи зиндагии ӯро муайян намудаанд, мундариҷаи образҳои вучӯди ботинӣ ва оҳанги амалу кирдор ва маънии вазифаҳосе, ки ӯ дар тули солҳо ҳал намудааст, дар очерк ба тарзи таъсиргузор муҷассам гардидааст, ки ҷанбаи амиқи публитсистӣ бадеӣ дорад.

Таҷассуми публитсистию бадеии амалу кирдор, таассурот ва тарзи рафтори шахсият моҳияти даҳолати публитсистию бадеии очеркнависро ба сарнавишт ва корномаи қаҳрамони очерк муайян менамояд. Дар ин ҳол, публитсист-тасвиргар он чиро, ки хусусияти хоси шахсиятро ифода намекунад, фурӯ мегузорад. Ҳамчуноне ки Г.Э. Лессинг гуфтааст, «хислати инсон метавонад дар амалиётҳои на чандон муҳимми ӯ зоҳир шавад; аз нуқтаи назари арзёбии поэтикӣ аз ҳама қорҳои муҳим он аст, ки ба хислати шахсият равшании бештар меандозад» [101, с. 236]. Аз ин ҷиҳат, агар ба сарнавишт ва образи очерки Тиллои Некқадам «Чун ҳунар доим ҷавонӣ» назар афканем, мебинем, ки муаллиф дар тасвир ва таъбири чехраи марди ҳунар, «яке аз ташкилкунандагони Ансамбли этнографии Помир (соли 1941) ва Ансамбли тарона ва рақси Помир (соли 1956), балетмейстер, оҳангсоз ва ҳофиз бобои Маҳмадназар Ҳотамови 85-сола» усули зикршудаи тасвири публитсистию бадеиро огоҳона ва ҳунармандона ба қор гирифтааст, ки аз баъзе ҷиҳатҳо ибратомӯз мебошад.

Аз ҷумла, дар тасвири муаллифи очерк шахсият ва корномаи Маҳмадназар Ҳотамов дар соҳаи санъат дар ҷомеияти зухуроти фардии ҳунари ҳамчун оҳангсоз, таҳиягар ва навозанда ба тасвир омада, ба ин васила, нақш ва ҷойгоҳи ӯ дар ин соҳа аз зинаи аввали фаъолият то охирин рӯзҳои ҳаёташ ба таври мушаххас тасвир ва таъбир шудааст, ки ҷанбаи амиқи таърихӣ, публитсистӣ ва бадеӣ дорад. Дар бисёр ҳолатҳо муаллиф барои таъйиди андешаҳои худ аз суҳанони шахсиятҳои таърихӣ, ки бо шахсияти очерк робита доштаанд, аз ҷумла, шоир Басир Расо ва даҳҳо нафари дигар дигар иқтибос оварда, ба ин васила, махсусиятҳои касбӣ, амалу кирдор, руҳиёт, чехраи зоҳири ботинӣ, тарзи суҳангӯӣ, сарнавишт, бархӯрд бо ҳудаш ва атрофиён ва муҳити иҷтимоиро аз тарафи қаҳрамони очерк ҳунармандона ба тасвир гирифтааст. Дар ин замина, публитсист махсусиятҳои хислати шахсияти асарашро, ки заминагузори корномаҳои ӯ дар соҳаи санъат будаанд, дарёфта тасвир кардааст, ки фидокорӣ, руҳияи устувор, суҳандониву овози расо, рафтори муфиди ахлоқӣ

дар муносибат бо ҳамкасбон аз ин ҷумла будааст. Дар ин ҳол, образи санъаткор дар тасвири очеркнигор ифодакунандаи маънӣ ва моҳияти ҳунар буда, ба шинохти амалиёти образноки ҳунаrpеша дар фосолаи замони пайванди ботинӣ дорад.

Донишманди соҳа Е.П. Прохоров навиштааст, ки «Дар боби осори публитсистӣ бо дарназардошти чӣ гуна амалӣ шудани вазифаи публитсистика дар он қисмате, ки талаб дорад, хонанда аз он неруи ҳисси гирифта, на фақат муносибатҳои ҷамъиятӣ ва рафтори одамонро дар лаҳзаҳои муайян бифаҳмад, балки тасаввуроти ҷашмрасе ба вучуд оварад, ки ба хонанда руҳия, худфарсоӣ, дарки ҳисси муаллифро, ки дар вазъиятҳои муайян ба вучуд омадааст, бахшад, метавон қазоват кард» [101, с. 239].

Дар радифи очеркҳои, ки дар онҳо таблиғи қорномаи шахсиятҳои мушаххас ҷойгоҳи хос дорад, метавон аз навиштаҳои дар боло ёдшудаи Ҳ. Назруллоев «Шукрона ё худ достоне хурд аз рӯзгори як раҳнаварди роҳи маърифат» ва Б. Абдулвоҳидов «Фатҳи қоинот шарт нест» суҳан кард.

Вақте мундариҷаи ҳар ду очеркҳо аз назар мегузаронем, маълум мешавад, ки дар онҳо ҳамаи шаклҳои образнокӣ, яъне таҷассуми бадеии ҷеҳра ва қорномаи қаҳрамон, ҷузъиёти амалу қирдори ӯ ва образи воқеияти иҷтимоии замон таҷассум ёфтааст. Барои исботи ин андеша, аз очерки Ҳ. Назруллоев ҳамон қисмеро метавон мисол овард, ки дар он муаллиф лаҳзаеро аз рӯзгори ҷуртӯфони шахсияти очерк Миробид Бадиёв ба тасвир қашидааст. Вале пеш аз он ки муаллиф ҷунин лаҳзаи таъсиргузоро тасвир кунад, бо суҳанони зерин диққати хонандаро ба воқеиятҳои сарнавишти қаҳрамонаш ҷалб менамояд, ки ҳадафи ҳирфаии муаллифро дар таълифи очерк нишон медиҳад. Ё менависад: «Ин қисса, ки гуфтем, хурд, дар асл дароз асту тулонӣ, қаҳрамонаш ҳам ҷавон не, марди солдидаю солхӯрда. Ҳар лаҳза, ҳар рӯзи зиндагии ӯ худ достони дигар, қиссаи дигар асту монанди рӯзгори қаҳрамонаш яқсону яқранг, яқнавохту яқмаром нест. Он молюмоли дарду розҳост, пайраҳаҳояш шебу фароз, рӯзгораш талху ширин, иборат аз ноқомию қомғориҳо, шикасту ҷирӯзиҳо

будааст. Вале ӯ шукргузор аст, шукрона мекунад аз Парвардигор, аз сарнавишту қисмат, аз пешомад, аз ҳамаи талхию шириниҳо» [13]. Баъд аз ин рӯчуъ, пораҳое аз сарнавишт ва корномаи «рахнаварди роҳи маърифат», яке аз бунёдгузорони соҳаи мактабу маорифи кишвар бо ҳама пасту баландиҳояш тасвир мешавад, ки унсури публитсистӣ як ҷузъи таркиби бадеии он буда, бо роҳи истифода аз тадқиқи ҳиссомези публитсистӣ анҷом дода шудааст. Ба ифодаи М. Шукуров (М. Шакурӣ), «тасвири очеркӣ ва баёни соф публитсистӣ» [136, с. 85] аз имтиёзоти дигари сохтори мундариҷавӣ ва шакли ин асар мебошад, ки ҷанбаи бадеии онро сусти карда бошад ҳам, масъалаҳои маориф, роҳҳои рушди ин соҳа ва ҳақиқатҳои шахсияти очеркро дар роҳи амалӣ сохтани ниятҳои маорифсозияш мушаххас месозад. Ба ифодаи саҳеҳтар, афзоиш ёфтани ҷанба ва руҳи публитсистӣ дар ин гуна очеркҳо натиҷаи фаъолиятмандӣ ва мавқеи шахрвандии муаллифону шахсиятҳои асар дар ҳал ва гузориши масъалаҳои муҳимми ҳаёти ҷомеа мебошад, ки очерки Б. Абдулвоҳидов «Фатҳи кайҳон шарт нест» низ намунаи он мебошад.

Дар очерки зикршуда диққати муаллиф ҳамеша ба хусусиятҳои асосӣ ва хоси шахсияти асар, ба ҷузъиёти ифодакунандаи амалу кирдори вай мутамарказ буда, дар ин замина, муаллиф тавонистааст, ки ҷеҳраи инсонӣ, касбӣ ва маънавии шахсияти асосии очерк Абдучаббор Зардиевро бо ҳама паҳлуҳояш офарад. Ин очерк низ бо хусусияти образнокӣ, ки ҷанбаи публитсистӣ ва бадеии амиқ дорад, яке аз «воситаҳои таблиғӣ ва адабӣ ба маънии васеи ин суҳан мебошад» [108, с. 245], ки муҳаққиқони соҳа эътироф кардаанд.

Агар хоҳем, ки ба таври мухтасар мухтассоти сохтори мавзӯӣ ва ғоявии ин очеркро мушаххас созем, метавонем ба хулосаи зер омад: мавзӯи асосие, ки муаллифро пойбанд сохтааст, ҳамоно нахуст вазъи иҷтимоии ҷомеа дар ягонагӣ бо авзои иҷтимоӣ мебошад, ки дар мисоли сарнавишт ва корномаи Абдучаббор Зардиев ба тасвир ва муҳокима қашида шудааст. Дар ин замина, муаллиф тавонистааст, ки бо бақоргирии баъзе ҷузъиёти амалу кирдори шахсияти очерк моҳияти муносибатҳои иҷтимоиро, ки ба воситаи фаъолияти шахсиятҳо зӯхур

меёбанд, дар мисоли образи таъмимии Абдучаббор Зардиев бо тамоми мушаххасоташ тасвир кунад ва ба хонанда муаррифӣ намояд. Бо дарки мавқеияти очерки публитсистӣ муаллиф тавонистааст, ки нақши инсон ва корномаи ӯро дар мисоли шахсияти очерк ба таври публитсистию бадеӣ нишон дода, ба ин васила, ҷойгоҳи хос ва муҳимми жанрро дар иҷрои ҳадафҳои таблиғию идеологии ҳукумати вақт таъин созад.

Дар очерк Б. Абдулвоҳидов барои тасвири корнома ва мавқеи иҷтимоии шахсияти асосии асар-Абдучаббор Зардиев аз ашқоли зерини сохтори жанр истифода кардааст, ки зикри онҳо бамаврид аст:

- сохтори хронологӣ, яъне нақл ва тасвири муҳимтарин воқеоти сарнавишт ва корномаи қаҳрамон дар фосолаи замонӣ;

- сохтори мундариҷавӣ ва шаклии мутобиқ ба талаботи жанри очерк, ки бо фарогирии ҷузъиёти амалу кирдори шахсияти асар ва тавсифоти публитсистӣ аз жанрҳои дигар, аз ҷумла ҳикоя ва эссе, фарқ дорад;

- дидгоҳи озод ва мустақил дар шинохт ва тасвири саҳнаҳои зиндагӣ ва корномаи шахсияти очерк.

Дар очерки мавриди назар муаллиф аз унсурҳои зикршудаи шаклии очерк ҳунаромандона истифода карда, ҷеҳраи ҷомеи марди меҳнат, ислоҳотгари соҳаи хоҷагии қишлоқ Абдучаббор Зардиевро бо тамоми шикасту рехташ офаридааст, ки муҳимтарин фазилатҳои инсониву қордорӣ, шинохт ва арҷгузориҳои ҳаққи ҳалоли мардум, ояндабинию ояндасозӣ дар мисоли азнавсозии хоҷагии деҳқонӣ ҷузъе аз ёфтаҳои ҳунарии ӯ мебошанд. Очерк аз тасвир ва тадқиқи ҳиссомези публитсистӣ, ки рангу намои романтикӣ дорад, саршор буда, пораи зерин, ки асар бо он хатм мешавад, намунаи он мебошад: «...Ба ин сатрҳо вақте нуқта мегузорам, ки пардаи субҳ дарида, рӯзи сафед ба истиқболи мову шумо бағал кушодааст. Аз насибаи саҳарӣ дар бағали рӯзи нав оне шарафёб мешавад, ки тарки хоби ғафлат карда, пайи хизмати мардум аз хона берун рафтааст. Абдучаббор Зардиев- райси колхозии «Ленинград»-и ноҳияи Кӯлоб ғолибан ҳоло

дар хирман аст ё дар мошинсаро, ё ин ки лаби мазрае қомати «фарзанди» бо сад ранчу азоб парваридаашро рост мекунад» ... [140].

Очерк аз ҳамин гуна тасвирҳои дилкаш ва таъсиргузор саршор буда, пеш аз ҳама, баёнгари маҳорати муаллиф дар тасвири публитсистӣ ва бадеии сарнавишти инсонӣ меҳнаткаш мебошад, ки бо дарунмояи ғании маънавӣ хонандаро аз корнома ва мавқеи иҷтимоии як нафар узви ҷомеаи тоҷикон огоҳ месозад.

Зимнан, бояд бигӯем, ки муаллифони очеркҳое, ки ёд кардему дар рӯзномаи «Садои мардум» чоп шудаанд, аз шеваҳои ёрӣ гирифта аз шарҳу тавзеҳи мустақим, ироаи шахсият аз тариқи амали шахсият бо каме шарҳу тафсир ё бидуни он ва ироаи даруни шахсият бе таъбир ва тафсир кор гирифта, дар ин замина, ба инъикос ва муаррифии корномаи муосирони мо, ки дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ фаъолият доштаанд, муваффақ шудаанд, ки ин мавзӯи баҳси алоҳида мебошад.

Ба ин тариқ, метавон хулоса кард, ки муаррифии корномаи шахс ҷузъи асосии фаъолияти муаллифоне будааст, ки очеркҳои онҳо дар солҳои гуногун дар нашрияи «Садои мардум» ба чоп расида ва хусусиятҳои сохтори мундариҷавӣ ва жанрии ин намуди эҷоди публитсистиро мушаххас сохтаанд. Шахсиятҳое, ки дар очеркҳои мавриди назар ба тасвир омадаанд, мавҷуде пӯё буда, дар тасвири муаллифон зерӣ таъсири корномашон ба вазъи иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеа таъсиргузор будаанд. Дар ин равиш, муаллифони очеркҳои ёдшуда таъсири вақоеъ ва тағйироти иҷтимоиро низ ба хусусиятҳои равонӣ ва ахлоқии шахсиятҳои мавриди назарашон ва тағйири равиши кордории онҳо истино накардаанд, ки аз диди воқеашиносии онҳо дарак медиҳад.

ХУЛОСА

Таҳқику таҳлил ва арзёбиҳо дар боби пайдоиш ва рушди аввалин рӯзномаи парлумонии «Садои мардум» моро ба натиҷагирӣҳои зерин раҳнамоӣ кард:

1. Вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии солҳои навадуми садаи бист, бозсозии горбачёвӣ ва зуҳури наҳзатҳои идеявӣ сиёсӣ ва миллии заминагузори пайдоиш ва ташаккули таҳаввули рӯзномаи парлумонии «Садои мардум» мебошанд. Илова ба ин, тадриҷан аз тобеияти идеологӣ ва маҳдудиятҳои сиёсии шуравӣ фосила гирифтани Тоҷикистон омили тақвияти раванди таъсис ва рушди рӯзнома гардидааст. Маҳз, омилҳои зикршуда ба шаклгирӣ ва фаъолияти минбаъдаи нашрия заминаи воқеӣ ва касбӣ ба вучуд оварда, тадриҷан таваҷҷуҳи доираи васеи хонандагонро ба нашрия зиёд намудааст. Аз ин ҷиҳат, нахустин рӯзномаи парлумонии кишвар дар заминаи ормонҳои муайяни истиқлолхоҳӣ, миллии, ҷаҳоншиносӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба вучуд омада, ҳамин тамоюли мусбат тадриҷан мавқеи нашрияро дар муҳити иттилоотии Тоҷикистон мустаҳкам намудааст. Ин имконияти таърихӣ барои танзими сохтори мундариҷавӣ ва ғоявии нашрия, ки асоси онро таърих ва ҳифзи манфиатҳои миллии ташкил медиҳад, шароити мусоид ва имконияти касбиро ба вучуд оварда, таҳким бахшидааст. Зери таъсири ин раванд рӯзномаи «Садои мардум» тавонистааст, фазои иттилоотиро ба манфиати миллат ва доираи васеи хонандагон тағйир диҳад ва тавсия бахшад [1-М; 4-М].

2. Дар ташаккул ва таҳаввули сохтори мундариҷавӣ ва жанрии рӯзномаи «Садои мардум» руҳияи озодандешӣ ҷомеаи солҳои навадуми садаи бистум, омилҳои таърихӣ суннати миллатдӯстӣ ва таҷрибаи касбии матбуоти даврҳои гуногун таъсир гузоштааст [1-М].

3. Яке аз омилҳои таъсиргузори раванди рушди нашрия ҳамоно Истиқлоли давлатии Тоҷикистон ва мусоидати Ҳукумати вақт ба тавсеаи фазои иттилоотии кишвар, қарорҳои ҳуқуқӣ, дар мисоли қабули қонунҳои танзимкунандаи

фаъолияти ВАО, таваҷҷуҳ ва гароиши ҳадафманди мардум ба матбуоти даврӣ мебошад, ки заминаи воқеӣ ва таърихро барои фаъолияти густурдаи нашрия фароҳам овардааст [1-М].

4. Фаъолияти касбии нашрияи парлумонӣ дар марҳалаҳои гуногун идома ёфта, раванди ташаккул ва таҳаввули онро муҳтаво ва шакли бозтоби масъалаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бахусус мавзӯ, мазмун, дарунмоя, воситаҳои иттилоърасонӣ, абзори баён, наҳваи инъикоси воқеиятҳо, тасвир ва таҷассуми ҳеҷраҳои мушаххас ва мухтассоти ҳар марҳаларо муайян менамояд. Ба ифодаи дигар, маншаи ҳамаи дигаргуниҳоро дар марҳалаҳои гуногуни шаклгирӣ ва инкишофи нашрия, пеш аз ҳама, вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ҳар марҳала муайян ва мушаххас карда, ба раванди ташаккули он таъсир мегузорад [4-М].

5. Марҳалаҳои инкишофи рӯзномаи «Садои мардум»-ро тағйиротҳои замони бозсозӣ, давраи таъсиси рӯзнома ва солҳои минбаъдаи мавҷудияти он мушаххас сохта, дар тури солҳо се марҳалаи муҳимми шаклгирӣ ва таҳаввули нашрия ба мушоҳида мерасад, ки солҳои 1991-2000, 2000-2010 ва аз 2010 то рӯзҳои моро дар бар мегиранд. Роҳи сипардаи нашрия дар ҳар марҳала хусусиятҳои хоси худро дошта, ҳеҷраи ҳирфаи онро шакл додааст [4-М].

6. Муқоисаи фаъолияти нашрия дар ҳар марҳала баёнгари таҳаввулоти ҷашмраси рӯзнома дар паҳши иттилооти муҳим ва озодона буда, дар ҳар марҳала нашрия тавонистааст, дар баробари ҷопи қонунҳо ва тафсири онҳо, оид ба фаъолияти сатҳи олии мақомоту ташкилотҳои давлатӣ, идораҳои ҳифзи ҳуқуқ, ташкилотҳои ҷамъиятии ҷумҳурӣ, воқеиятҳои ҷолиби сиёсӣ иҷтимоӣ, тавсеа додани сатҳи интиқод аз камбудиву норасоии ҳаёти ҷомеа ва ғайра маводди таъсиргузор ба ҷоп расонад, ки далели таҳким ёфтани равияи тоза дар таҷрибаи амалии таъбу наشري иттилоот дар марҳалаҳои гуногуни фаъолияти «Садои мардум» мебошад [4-М].

7. Рӯзномаи «Садои мардум» аз аввалин шуморааш сар карда, қолаби муайяни дизайнро риоя намуда, ин тамоюли ҳунарий хусусиятҳои хоси

мундариҷавӣ ва зебоишиносии нашрияро дар марҳалаҳои гуногуни инкишоф шакл додааст. Рӯзнома дар тули фаъолияти беш аз сисолаи худ ба ороиши моҳиятнок ва аксҳо пойбанд будааст, ки ин тамоюли ҳунарий, пеш аз ҳама, муҳтавои таъсиргузор ва равшаншиносона дошта, хусусияти ҳирфаии сохтори дизайнии нашрияро дар таносуби комил бо мундариҷаи он муайян менамояд. Ба ифодаи дақиқтар, рангорангӣ, барҷастагии ҳуруф ва дигар аломатҳои матбаа (интерер) шаклу мундариҷаи ботинӣ ва зоҳирии рӯзномаро дар давоми солҳои гузашта, зебо ва муассир сохтааст. Ороиш ва саҳифабандии рӯзнома мувофиқи талаботи вақт ва ҳолатҳои муҳити иттилоотӣ сурат гирифта, ҷузъи ороиш, ташкили сохтори нави графикӣ, тарзи таъсиргузори саҳифабандӣ ифодагари ҷанбаи зебоишиносӣ ва равшаншиносонаи рӯзнома мебошад [2-М].

8. Аз оғози фаъолият ҳамакорагӣ ва универсалӣ будани дизайн хусусияти асосии сохтори тасвирии рӯзномаи «Садои мардум»-ро муайян менамояд, ки дар марҳалаҳои баъдӣ зина ба зина ташаккул ва таҳаввул ёфтааст. Дар ҳар шумора унвони рӯзнома – «Садои мардум» ҷузъи ороиш буда, дар тули солҳои гузашта такмил ёфтааст. Дар интихоби ҳуруф низ рӯзнома равиши хосро пеш гирифта, ҳаҷми нашрия, танзими саҳифаҳо, усули интихоби ранг, фазои сафед ва ғайра равиши хоси ҳирфаии рӯзномаро дар ороиш, саҳифабандӣ ва дизайн мушаххас месозад [2-М].

9. Ҳадафи касбии маъмурияти рӯзнома аз оғоз то ба имрӯз ин будааст, ки маниши ҳунарии он ҳифз шавад ва ороиши ҳамаи саҳифаҳо аз як қуллияти устувор бархӯрдор бошад, ба тарзе ки ваҳдоният, якпорчагӣ ва тааллуқоти рӯзномаро ба рӯзномаи парлумонӣ ҳифз намояд. Ба ин далел, хусусияти хоси ороишии нашрияро ҳуруфи матни сарлавҳа ва маводди дигар, ки воҳиди мустақими ороишӣ буда, бо кегли хоса аз ҳам фарқ мекунанд, мушаххас месозад [4-М; 5-М].

10. Таснифоти мавзуии маводди дар марҳалаҳои гуногун дар рӯзномаи «Садои мардум» ҷопшуда нишон медиҳад, ки нашрия ҳамчун як рукни ҷомеа бо ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар алоқаи бевосита

дошта, бо наشري муттасили маводди муҳимму муассир вазъи мамлакат ва бархӯрд бо мушкилоти зикршударо инъикос намудааст [4-М].

11. Таҳлили қиёсии маводди нашршуда собит сохт, ки мавқеияти «Садои мардум»-ро дар наشري иттилооти сиёсӣ тааллуқоти сиёсиву синфӣ ё гурӯҳӣ муайян накарда, пеш аз ҳама, манфиатҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии умумимиллӣ мушаххас месозад [3-М; 4-М].

12. Дар рӯзнома масъалаҳои амнияти сиёсии кишвар, сулҳ ва ваҳдати миллӣ ҷойгоҳи хос дошта, усули бовар кунондан равиши ҳирфаии иттилоърасонии нашрияро муайян мекунад ва дар шаклирии чехраи сиёсии Тоҷикистон нақши мушоҳидаҳо, таассурот, ҳусни таваҷҷуҳ ва нороҳатии рӯзноманигорон созанда мебошад [2-М].

13. Таҳлили сифатии муҳтавои маводди нашркардаи рӯзнома равиш ва тамоюли сулҳхоҳона ва ваҳдатгароёнаи сиёсати давлати Тоҷикистонро мушаххас сохта, омилҳои зиёновари ин равандро шиносӣ менамояд, ки тақия ба рисолати дифоъ аз манфиатҳои миллӣ дорад [2-М; 6-М].

14. Рӯзнома доир ба мавзӯи сулҳу ваҳдат ва барномаҳои ҳукумат маводди зиёд ҷоп карда, ба ин васила, чехраи мусбати сиёсии ҷумҳурӣ ва раҳбари онро муассир ба қалам овардааст. Ҳамчунин, нашрия вазъи сиёсии Тоҷикистонро дар алоқамандӣ бо вазъи баъзе кишварҳои минтақа арзёбӣ карда, бо равиши созандаи ҳамгироӣҳо тандес (имич)-и мусбати сиёсии кишварро бозгӯ намудааст [5-М].

15. Дар рӯзномаи «Садои мардум» мушкилоти иҷтимоии кишвар воқеъбинона инъикос гардида, ба ин васила, нашрия муваффақ шудааст, ки бо иттилоӣ дақиқ оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, аввалан, ба афкори мардум, сониян, ба фаъолияти ниҳодҳои марбута таъсир расонад. Дар инъикоси масъалаҳои иҷтимоӣ нашрия бештар ба дидгоҳҳои рӯзноманигорони худӣ тақия карда, воқеияти иҷтимоии барои ҷомеаи тоҷикон муҳимро инъикос намудааст, ки равиши ҳоси иттилоърасонӣ мебошад [6-М].

16. Нашрия дар марҳалаҳои гуногуни фаъолиятҳо масъалаҳои оромиву осудагии муҳити иҷтимоӣ, беҳдошти сӣҳати мардум, амнияти иҷтимоӣ, нашъачаллобию нашъамандӣ, ваҳшатгароиву ифротгароӣ ва монанди инҳоро ҳадафмандона ва моҳиятҷӯёна ба муҳокима кашида, дар ин равиш, бо инъикоси мушкilotи иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, аз манфиатҳои дарозумри кишвар танҳо бо мақсади беҳдошти вазъи иҷтимоӣ ҳимоят кардааст [4-М].

17. Тарзи инъикоси воқеиятҳои иҷтимоӣ дар фаъолияти рӯзнома асосан ба таҳқиқоти рӯзноманигорӣ устувор буда, ҳадафи ба ҳодиса маънои иҷтимоӣ бахшидан ва арзишҳои иттилоотиро бо далелҳо мушаххас намудан дорад [2-М].

18. Жанрҳои ахборӣ, аз ҷумла, хабар ва навиҳои он, мусоҳиба дар саҳифаҳои рӯзнома ҷойгоҳи хос дошта, нашрия тавонистааст, ба воситаи ин жанрҳо хонандаро аз навигарии сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва адабият фарҳангии дохил ва хориҷи кишвар огоҳ созад. Корбурди ин жанрҳо имкон додааст, ки воқеиятҳо ва мушкilotи ҳаёти ҷомеа дар рӯзнома ҳамаҷанбава ва ҳадафмандона инъикос ва арзёбӣ шаванд. Рангорангии жанрҳои хабарӣ беҳтарин усули таблиғ ва ҷалби таваҷҷуҳи хонанда барои нашрия буда, усули таҳия ва нашр тавоноии хирфаии онро собит месозад [2-М; 5-М].

19. Таҳқиқ ва арзёбии хусусиятҳои жанрии рӯзномаи «Садои мардум» собит сохт, ки истифодаи огоҳона ва касбии жанрҳои таҳлилӣ низ дар инъикоси масъалаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ аз вижагии фаъолияти нашрия буда, ин тамоюл ба рангорангии жанрӣ ва таъсиргузори инъикоси рӯйдодҳо мусоидат намудааст. Жанрҳои таҳлилӣ аз ибтидои фаъолият то ба имрӯз дар саҳифаҳои рӯзнома ҷойгоҳи хос дошта, воситаи муҳим ва таъсиргузор дар инъикоси воқеиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангӣ будаанд. Маводде, ки дар жанрҳои таҳлилӣ дар рӯзнома ҷой шудаанд, ба тарзи дарки ашё, инъикоси воқеиятҳо, дараҷаи ҳулосабарорию умумиятдиҳӣ ва тарзи нигоришу корбурди воситаҳои баён тасвир мутафовит ҳастанд. Рӯзномаи «Садои мардум» дар ҳамаи марҳалаҳои фаъолиятҳо бештар ба ҷои жанрҳои таҳлилӣ, аз ҷумла мухбирнома, табсира, суҳбат, ҳулосаи матбуот, мақола ва нигориш, таваҷҷуҳ

карда, дар интихоб ва корбурди ин жанрҳо дар таҷрибаи нашрия, нахуст, омили ҳирфай, баъдан, омилҳои замони ва хостаҳои маънавию ахлоқии ҷомеа, ки зери таъсири сиёсати вақт шакл гирифтаанд, нақши хос ва таъсиргузор доштаанд [3М; 6-М].

20. Муаррифии қорномаи шахс ҷузъи асосии фаъолияти муаллифони лавҳаву очеркҳои будааст, ки дар марҳалаҳои гуногун дар саҳифаҳои рӯзномаи «Садони мардум» ба ҷоп расидаанд ва хусусиятҳои сохтори мундариҷавию жанрии ин намудҳои эҷоди публитсистию бадеиро муайян менамояд. Шахсиятҳои, ки дар лавҳаву очеркҳо ба тасвир омадаанд, шахсиятҳои пӯё буда, дар тасвири муаллифон, зери таъсири қорномаашон ба вазъи иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеа таъсиргузор будаанд. Дар ин замина, муаллифони лавҳа ва очеркҳои дар боло ёдшуда таъсири воқеиятҳо ва тағйироти иҷтимоиро низ ба хусусиятҳои равонӣ ва ахлоқии шахсиятҳои мавриди назарашон ва тағйири равиши қордории онҳо истисно накардаанд, ки аз диди воқеашиносии онҳо дарак медиҳад [3-М; 6-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Аз таҳқиқ ва арзёбиҳои анҷомгирифта бармеояд, ки доир ба рӯзномаи «Садои мардум» баъзе мақолаҳо чоп шуда бошанд ҳам, аммо то ҳол паҳлуҳои гуногуни фаъолият, зинаҳои ташаккулу таҳаввул ва сохтори мундариҷавию ороишӣ ва зебоишиносии нашрияи парлумонӣ ҳанӯз ба тариқи ҷомеъ мавриди омӯзиши монографӣ қарор нагирифтааст. Албатта, доираи баҳси ин мавзӯ васеъ буда, дар атрофи он метавон таҳқиқотҳои алоҳида низ анҷом дод. Бо дарназардошти мушаххасоти мавзуи таҳқиқ дар диссертатсия кӯшиш шудааст, ки омилҳои пайдош ва марҳалаҳои ташаккул ва таҳаввули нашрия, вижагиҳои ороиш ва дизайн, мавзӯ ва масъалаҳои мавриди таваҷҷуҳи рӯзнома ва таҷрибаи нашрия дар қорбурди жанрҳои ахбори таҳлилий мавриди таҳқиқи амиқ қарор дода шавад. Ҳамчунин, дар заминаи натиҷагирӣ аз таҳқиқи мавзӯ барои истифодаи амалии он баъзе тавсияҳо пешниҳод карда мешаванд:

1. Диссертатсия барои унвонҷӯёни дараҷаҳои илмӣ ва муҳаққиқони таърихи матбуоти даврии тоҷик дар омӯзиш ва арзёбии вижагиҳои ҷараёни инкишофи матбуоти даврӣ ва нашрияҳои алоҳида, баррасии паҳлуҳои сохтори мундариҷавию ороишии нашрияҳо ҳамчун таҷрибаи амалӣ ёрии бевосита расонда метавонад.

2. Дар таҳқиқи алоҳидаи диссертатсионӣ мавриди таҳқиқ қарор додани ягон паҳлуи фаъолияти рӯзномаи «Садои мардум», аз ҷумла нақш ва ҷойгоҳи касбии нашрия дар фазои иттилоотии ҷумҳурӣ дар қиёс бо нашрияҳои дигар, арзишнок мебошад.

3. Зарурати таҳқиқ ва арзёбии фаъолияти нашрияҳои дигар ва муқоисаи типологӣ онҳо дар инъикоси мавзӯ ва масъалаҳои ҷорӣ бо рӯзномаҳои ҳамсонашон дар миён буда, диққати муҳаққиқони соҳа бояд бештар ба ин масъалаҳо ҷалб гардад.

4. Таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» барои шиноخت ва арзёбии паҳлуҳои мухталифи фаъолияти матбуоти даврии тоҷикӣ низ пураҳаммият буда, зарурати тезтар анҷом додани ин масъала дар миён мебошад.

5. Барои ба таври мушаххас таъин намудани вазъи ташаққулу таҳаввули воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла нашрияҳои алоҳида, зарурати таҳқиқоти диссертатсионӣ дар миён аст.

6. Ба таври алоҳида омӯхтани сохтори дизайнии ҳар нашрия бо ҳадафи муайян ва мушаххас намудани мухтассоти зебоишиносӣ ва равоншиносонаи рӯзнома муҳим ва саривақтӣ ба шумор меравад.

7. Маводди дар диссертатсия фароҳамомада барои омӯзиш ва таълими таърихи рӯзноманигорӣ тоҷик, назарияву амалияи он, нақди рӯзноманигорӣ, паҳлуҳои сабкии осори дар матбуоти даврӣ ҷопшуда, фаъолияти рӯзноманигорони варзида, жанрҳои публитсистика ва монанди инҳо заминаи амалӣ ва мусоид фароҳам меоварад.

Дар маҷмӯъ, таҷрибаи рӯзномаи «Садои мардум» қобили мулоҳиза буда, диссертатсияи мазкур ибтидои пажӯҳиши мушаххас дар ин самт мебошад ва ин таҷриба бояд мавриди таваҷҷуҳи донишмандон, унвонҷӯён ва алоқамандони соҳа қарор гирад. Он чӣ ки гуфта шуд, аз ҷумлаи мушкилоти мубрами соҳа буда, дурнамои мавзуи таҳқиқии диссертатсияро собит менамояд.

РҶҲАТИ АДАБИЁТ

А) РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

І. Адабиёти илмӣ:

1. Абдулвоҳидов, Б. Сухан санчида гуфтем, калом доништа суфтем [Матн] / Б. Абдулвоҳидов // Дили ӯ равшан аз сӯзи дарун буд. – Душанбе: «ЭР-граф», 2023. – С. 157-160.
2. Абдуллоев, М.А. «Бухорои шариф» трудный путь зарождения таджикской журналистики [Текст] / М.А. Абдуллоев // Актуальные проблемы журналистики. Сборник статей. – Душанбе, 2013. – С. 98-104.
3. Абдуллоев, М. Таджикское публицистика и национальная идентичности [Текст] / М. Абдуллоев. – Душанбе, 2014. – 309 с.
4. Абдуллоев, М. Основы теории журналистики. Курс лекции [Текст] / М. Абдуллоев. – Душанбе: РТСУ, 2016. – 89 с.
5. Абдуллоҳ, М. Фармони № 622 ва ҳокимияти чорум [Матн] / М. Абдуллоҳ // Равшангари афкори чомеа. – Душанбе: Деваштич, 2009. – С. 15-17.
6. Азимов, А. Воқеоти зиндагӣ ва матбуоти тоҷик [Матн] / А. Азимов. – Душанбе: Сино, 2000. – 186 с.
7. Азимов, А. Таджикская журналистика в период культурной революции [Текст] / А. Азимов. – Душанбе: Шарки озода, 2014. – 313 с.
8. Алавӣ, М. Б. Дарвозабонии хабар чист? Дарвозабонон кистанд? [Матн] / М. Б. Алавӣ // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 59-74.
9. Алексеев, А.Н. О массовой коммуникации и ее социальных средств [Текст] / А.Н. Алексеев // Журналист. Пресса. Читатель. – Издательство Ленинградского университета, 1969. – С. 65-81.

10. Алиева, С.А. Особенности функционирования местной прессы в современных условиях. Автореферат на соискание ученой степени канд. фил. наук [Текст] / С.А. Алиева. – Ростов-на-Дону, 1991. – 26 с.
11. Антюхин, Г.В. Ленинское учение о печати и развитие типологической системы местной журналистики по основным этапам ее истории [Текст] / Г.В. Антюхин // Становление и развитие местной печати России. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1985. – С. 5–16.
12. Асозода, С. Рӯзномаи «Садои мардум» ва истиқлолияти давлатӣ ҳамсоланд [Матн] / С. Асозода // Садои мардум. – 2021. – 1-5-уми январ.
13. Афшор, Ҳ.И. Мақоланависӣ [Матн] / Ҳ.И. Афшор // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. С. 174-181.
14. Бабаханов, М. Из истории периодической печати Таджикистана [Текст] / М. Бабаханов. – Душанбе: Дониш, 1987. – 180 с.
15. Багиров, Э.Г. Основы телевизионной журналистики [Текст] / Э.Г. Багиров, Р.А. Борецкий, А.Я. Юровец. – Издательство Московского университета, 1973. – 316 с.
16. Бадеев, Н. Меъёрҳои гузинуши хабар: кадом хабар, чаро? [Матн] / Н. Бадеев // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 44-58.
17. Бадеев, Н. Чигунагии тарғиби хонанда ба хондани хабар [Матн] / Н. Бадеев // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 48-59.
18. Бадеев, Н., Хусайнӣ, Қ. Титр ҳидоятгари хонанда ба сӯи хабар [Матн] / Н. Бадеев, Қ. Хусайнӣ / Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Бо

- эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 12-131.
19. Балувев, Б.П. Проблемная статья в газете [Текст] / Б.П. Балувев // Вестник Московского университета. – 1959. – № 1. – С. 15-56.
 20. Барманкулов, М. Сравнительный анализ жанров [Текст] / М. Барманкулов. – Алмаато, 1975. – 115 с.
 21. Барсунов, И.И. Рабочие корреспонденции на страницах газеты Норвежских коммунистов [Текст] / И.И. Барсунов // Проблемы жанров в журналистике – Издательство Московского университета, 1968. – С. 34-49.
 22. Бақозода, Қ. Абдулҳамид Самад ва инкишофи ҳикоя [Матн] / Қ. Бақозода. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 152 с.
 23. Бақозода, С. Ҳикмати таърих ва шинохти бадеии он [Матн] / С. Бақозода. – Душанбе: Ҳочӣ Ҳасан, 2000. – 132 с.
 24. Башкин, В.В. Оформление газет разного типа [Текст] / В.В. Башкин. – Московского государственного университета, 1981. – 128 с.
 25. Бетанкур, Л. Расонаҳои иҷтимоӣ ва рӯзноманигорӣ [Матн] / Л. Бетанкур // Роҳнамои расонаҳои иҷтимоӣ. – Вена, 2015. – С. 80-84.
 26. Бирюков, Ю.М. Средства массовой информации и формирование общественного мнения о войне и мире [Текст] / Ю.М. Бирюков. – М., 1990. – 238 с.
 27. Бозорзода, Н.Ш. Нақши васоити иртиботи оммавӣ дар замони муосир [Матн] / Н.Ш. Бозорзода // Журналистика ва замони муосир (Маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). Барориши 4. – Душанбе, 2021. – С. 21-27.
 28. Брагинский, И.С. О природе среднеазиатского джаджидизма в свете литературной деятельности джаджидов [Текст] / И.С. Брагинский. Из истории персидской и таджикской литературы. Избранные работы. – М.: Наука, 1971. – С. 437-460.

29. Бурмистенко, А. Н., Щербаков, А.С. Сколько стоит собственное мнение? За кулисами американской журналистики [Текст] / А.Н. Бурмистенко, А.С. Щербаков. – М.: Знание, 1977. – 112 с.
30. Бухорой, М.Ш. Таърихи шифоҳӣ эҳтиёти вижа меҳодад [Матн] / М.Ш. Бухорой // Озодагон. – 2010. – 24-уми феврал.
31. Васильева, А.Н. Газетно–публицистический стиль. Курс лекции по стилистике русского языка для филологов [Текст] / А.Н. Васильева. – М.: Русский язык, 1982. – 198 с.
32. Васкобойников, Я.С., Юрьев, В.К. Журналист и информация [Текст] / Я.С. Васкобойников, В.К. Юрьев. – М., 1993. – 120 с.
33. Виноградова, С.М. Приемы убеждающего воздействия в публикациях на международную тему [Текст]/ С.М. Виноградова // Печать в системе идейно-политического воспитания и экономического образования. Выпуск 13. – Ленинград, 1987. – С. 81-95.
34. Вачнадзе, Г.Н. Печать пятой республики [Текст] / Г.Н. Вачнадзе. – Издательство Московского университета, 1969. – 166 с.
35. Вачнадзе, Г. Секреты прессы при Горбачеве и Ельцине [Текст] / Г. Вачнадзе. – М., 1992. – 423 с.
36. Волос, В.Н. Социологические исследования аудитории прессы в США [Текст] / В.Н. Волос // Журналист. Пресса. Аудитория. Межвузовский сборник. Выпуск 4. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. С. 92-97.
37. Ворошилов, В. История журналистики зарубежных стран [Текст] / В. Ворошилов. – СПб., 2000. – 240 с.
38. Ворошилов, В.В. Журналистика. Базовый курс. Учебник. 5-ое издание [Текст] / В. В. Ворошилов. – СПб.: Издательства Михайлова В. А., 2006. – 640 с.
39. Гибсон, М. Вижагиҳои вироҷторони худ [Матн] / М. Гибсон // Рӯзноманигории хирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми

- Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 182-188.
40. Гувол, Гумбал, М. ва Т. Мусоҳиба иртиботи рӯ дар рӯ ва ҳадафдор. Тарҷумаи Ҳасани Каримӣ [Матн] / Гумбал Гувол // Рӯзномаи ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 143-154.
 41. Гулмуродзода, П. Маснади тараққиҳоҳон [Матн] / П. Гулмуродзода. Маорифпарварӣ ва низоми нави ҷаҳон. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С. 111-125.
 42. Дзялошинский, И.М. Советская журналистика: три парадигмы творчества [Текст] / И.М. Дзялошинский // Журналист. Пресса. Аудитория. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. – С. 29-43. Дзялошинский, И. Формы и методы работы журналиста с источником информации / И. Дзялошинский. – М., 2001. – 160 с.
 43. Донишномаи матбуоти даврии тоҷик [Матн] / Муаллифон ва мураттибон: В. Баёнӣ, М. Атозода. – Душанбе: ҶДММ «Меҳроҷ Граф», 2021. – С. 330-331.
 44. Дридзе, Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации [Текст] / Т.М. Дридзе. – М., 1984. – 188 с.
 45. Дуве, Ф. Вступительное слово [Текст] / Ф. Дуве // Центральная Азия в защиту будущего. Средство массовой информации в многокультурных и многоязычных обществах. Пятая центрально-азиатская конференция СММ. (Бишкек, 17-18 сентября, 2003). – Бишкек, 2003. – С. 9-13.
 46. Дунас, Д.В. Развитие и современное состояние теоретических исследований журналистики и СМИ России: авторефер. дис. на соиск. ученой степени к-та филологических наук [Текст] / Д.В. Дунас. – М., 2016. – 21 с.
 47. Ёкубов, Ҷ. Экологияи сиёсӣ ва матбуоти мустақили Тоҷикистон [Матн] / Ҷ. Ёкубов // Журналистикаи байналхалқӣ – 5. (Маҷмуаи мақолаҳо). – Душанбе, 2013. – С. 26-30.

48. Жирков, Г.В. Советская крестьянская печати – один из типов социалистической прессы [Текст] / Г.В. Жирков. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1984. – 178 с.
49. Журналистика и идеология [Текст]. – М.: МГУ, 1985. – 117 с.
50. Журналистика и политика [Текст]. – М.: МГУ, 1987. – 174 с.
51. Журналистикаи тоҷик ва масъалаҳои низоми нави ҷаҳон (Маҷмуаи мақолаҳо) [Матн]. – Душанбе, 2004. – 120 с.
52. Журналистика дар Тоҷикистон. Маълумоти касбӣ барои журналистон [Матн]. – Душанбе, 2006. – 120 с.
53. Зобов, Р.Н. Проблемы стереотипа в средствах массовой информации [Текст] // Р.Н. Зобов / Журналист. Пресса. Аудитория. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. – С. 62-72.
54. Зокиров, Г.Н. Сиёсатшиносӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2003. – 260 с.
55. Игошин, С.И. Редакционная почта как источник социологической информации [Текст] / С.И. Игошин // Журналист. Пресса. Читатель. – Издательство Ленинградского университета, 1969. – С. 68-74.
56. Истиқлолият ва журналистикаи муосир (маҷмуаи мақолаҳо) [Матн]. – Душанбе, 2006. – 120 с.
57. Икромӣ, Ҷ. Тозагуле дар чамани фарҳанг [Матн] / Ҷ. Икромӣ / Садои мардум. – 1991. – 1-5-уми январ.
58. Исомиддиннов, Б.Т. К истории частной журналистики Таджикистана. Монография [Текст] / Б.Т. Исомиддинов. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 144 с.
59. Карасев, П.С. Из наблюдений над композицией ленинских статей [Текст] / П.С. Карасев // Проблемы жанров в журналистике. – Издательство Ленинградского университета, 1968. – С. 3-15.
60. Ковалевский, Г. Жанры советской газеты [Текст] / Г. Ковалевский. – М.: Современник, 1972. – 313 с.

61. Колесниченко, А.В. Практическая журналистика. Учебное пособие [Текст] / А.В. Колесниченко. – М.: МГУ, 2008. – 179 с.
62. Корнилов, Е.А. Советская местная пресса [Текст] / Е.А. Корнилов // Типология местной прессы: Советский Союз, Польша. Сборник. – Ростов–на Дону: Издательство Ростовского университета, 1991. – С. 3-7.
63. Корнилов, Е.А. Актуальные проблемы исследования истории местной советской журналистики [Текст] / Е.А. Корнилов // Становление и развитие местной печати России. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1985. – С. 16-24.
64. Крипандуруф, К. Таҷзия ва таҳлили муҳтаво [Матн] / К. Крипандуруф // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 211-222.
65. Кӯҳистонинаҷод, М. Расонаҳои ҷамъӣ дар Осиёи Миёна ва Қافқоз [Матн] / М. Кӯҳистонинаҷод // Расона. – Соли 3. – Шумораи 2 (1371). – С. 60-64.
66. Қандӣ, Ҳ. Тафовутҳои хабарнависӣ дар расонаҳои ҷамъӣ [Матн] / Ҳ. Қандӣ // Рӯзноманигории ҳирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаӣ, 1381. – С. 86-92.
67. Қарори якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба лоиҳаи Оиннома ва сметаи хароҷотҳои рӯзномаи «Садои мардум» [Матн]. – Душанбе, 2010. – 30-юми апрел.
68. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма [Матн] // Маҷмуаи қонунҳо дар бораи васоити ахбори умум. – Душанбе: Деваштич, 2006. – С. 5-18.
69. Лазутина, Г. Основы творческой деятельности журналиста [Текст] / Г. Лазутина. – М., 2004. – 186 с.
70. Максимов, А. Лицо газеты [Текст] / А. Максимов // Газета: опыт, проблемы. Лениздат., 1975. – С. 224-272

71. Мёллер, К. Ахбори имрӯза иҷтимоӣ аст [Матн] / К. Мёллер // Роҳнамои расонаҳои иҷтимоӣ. – Вена, 2015. – С. 8-14.
72. Мирзоалӣ, С. Равзанаи иттилоотӣ [Матн] / С. Мирзоалӣ. – Душанбе, 2007. – 67 с.
73. Мирзоалӣ, С. Хабар: аз Машриқ ба Мағриб [Матн] / С. Мирзоалӣ. – Душанбе, 2009. – 195 с.
74. Мирсаидов, У. Аввалин рӯзномаи миллат [Матн] / У. Мирсаидов // Садои мардум. – 1998. – 11-уми март.
75. Муқим, Ҷ. Мақоми жанрҳо дар радиои «Озодӣ» [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе: Сино, 2000. – 55 с.
76. Муқим, Ҷ. Ҳақиқат ва дурӯғ [Матн] / Ҷ. Муқим. – Душанбе: Сино, 2000. – 47 с.
77. Муллоев, Ш.Б., Рахимов, А.А. Современная таджикская журналистика. Учебное пособие [Текст] / Ш.Б. Муллоев, А.А. Рахимов. – Душанбе, 2016. – 142 с.
78. Муродов, М. Луғати мухтасари истилоҳот ва мафҳумҳои рӯзноманигорӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2001. – 146 с.
79. Муродов, А.М. Ҷашн муборак, ҳамватан [Матн] / А.М. Муродов // Садои мардум. – 2012. – 4-уми январ.
80. Муродов, М. Асосҳои эҷоди журналистӣ. Китоби дарсӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 256 с.
81. Муродов, М. Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ [Матн] / М. Муродов. Душанбе: Аржанг, 2016. – 480 с.
82. Муродов, М. Омилҳои рушди матбуоти тоҷик дар замони истиқлол [Матн] // М. Муродов. Истиқлолият ва рушди матбуоти даврӣ. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 5-35.
83. Муртазо, Б. Фарзанди покҷавҳари халқ [Матн] / Б. Муртазо // Ёро як рӯз пеш аз маргаш куштанд. – Душанбе, 2015. – С. 27-31.

84. Муртазо, Б. Вopасин умеди растагорӣ [Матн] / Б. Муртазо // Нуpофарин. – Душанбе: Адиб, 2022. – С. 3-16.
85. Мӯсавӣ, Б. Ранг ва график дар матбуот [Матн] / Б. Мӯсавӣ // Рӯзноманигории ҳирфай (мачмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 182-188.
86. Муътамадинажод, К. Рӯзноманигорӣ [Матн] / К. Муътамадинажод. – Техрон: Маркази нашри Сипар, 1368. – 186 с.
87. Муҳаммад, М. Орзуе, ки ба хок рафт [Матн] / М. Муҳаммад // Ёро як рӯз пеш аз маргаш куштанд. – Душанбе, 2015. – С. 49-54.
88. Набавӣ, А. Нашрияҳои Беҳбудӣ ва тавсеаи суннатҳои рӯзноманигории тоҷик [Матн] / А. Набавӣ // Вожаномаи матбуоти Тоҷикистон. Фаслномаи Рӯдакӣ. – Душанбе, 2007. – № 17. – С. 12-18.
89. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳанги рӯзноманигорӣ [Матн] / А. Набавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 64 с.
90. Набавӣ, А. «Бухорои шариф» – сароғози матбуоти миллӣ [Матн] / А. Набавӣ. – Душанбе: Бухоро, 2012. – 182 с.
91. Некқадам, Т. Сафои бахт биёр аз барои мардуми мо [Матн] / Т. Некқадам // Тоҷикистон. – 2022. – № 3-4. – С. 17-21.
92. Нигрин, Р. Хабар ва таҳияи хабар [Матн] / Р. Нигрин // Рӯзноманигори ҳирфай (мачмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 25-42.
93. Нуралиев, А. Журналистикаи советии тоҷик [Матн] / А. Нуралиев, А. Саъдуллоев, И. Усмонов, У. Гулмуродов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 176 с.
94. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот (Васоити таълимӣ) [Матн] / А. Нуралиев. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 146 с.

95. Нуралиев, А. Развитие информационных жанров журналистики в открытом обществе [Текст] / А. Нуралиев // Актуальные проблемы журналистики. Сборник научных статей. – Душанбе, 2013. – С. 34-49.
96. Панфилов, О. Таджикистан: Журналисты на гражданской войне (1992–1997) [Текст] / О. Панфилов. – М., 2005. – 180 с.
97. Пелт, В.Д. Информация в газете [Текст] / В.Д. Пелт. – М., 1980. – 158 с.
98. Попов, В.В., Гуревич, С.М. Производство и оформления газеты [Текст] / В.В. Попов, С.М. Гуревич. – М.: МГУ, 1977. – 180 с.
99. Пронин, Е.И. Печать и общественное мнение [Текст] / Е.И. Пронин. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 132 с.
100. Прохоров, Е.П. Эпистолярная публицистика [Текст] / Е.П. Прохоров. – М.: Издательство Московского университета, 1966. – 60 с.
101. Прохоров, Е.П. Публицистика и действительность [Текст] / Е.П. Прохоров. М.: Издательство Московского университета, 1973. – 317 с.
102. Саъдулло, А., Гулмурод, П. Жанрҳои таҳлилии матбуот [Матн] / А. Саъдулло, П. Гулмурод. – Душанбе, 1994. – 60 с.
103. Саъдуллоев, А., Гулов, С. Жанрҳои журналистикаи радио [Матн] / А. Саъдуллоев, С. Гулов. – Душанбе, 1997. – 48 с.
104. Саъдуллоев, А. Саҳифабандӣ ва чопи газета [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 168 с.
105. Сафаров, Х. Стилистические особенности заголовка в газете [Текст] / Х. Сафаров. – Душанбе: Пойтахт, 2017. – 180 с.
106. Симонов, А. Температура гласности – 2000. Заметки, статьи, интервью, письма [Текст] / А. Симонов. – М.: Сашко, 2001. – 157 с.
107. Себаковский, С.Я. «Новая журналистика» в США: за и против [Текст] / С.Я. Себаковский // Писатель и жизнь. Сборник историко-литературных, теоретических и практических статей. – М.: Советский писатель, 1981. – С. 260–283.

108. Султонов, М. Периодическая печать независимая Таджикистана. Учебное пособие [Текст] / М. Султонов. – Душанбе: Деваштич, 2010. – 125 с.
109. Табашников, И.И. Тархрезӣ ва саҳифабандии газета дар асоси ҷадвал [Матн] / И.И. Табашников. – Душанбе: Матбааи байнидонишгоҳӣ, 1982. – 9 с.
110. Тертичный, А.А. Жанры периодической печати: Учеб. пособие для студентов вузов [Текст] / А.А. Тертичный. 3-е изд., испр, и доп. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 320 с.
111. Туре, Б. Взгляд на информацию в «третьем мире» [Текст] / Б. Туре. – Дакар, 1990. – 166 с.
112. Усмонов, И. Назарияи публитсистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе: Шарқи озода, 1999. – 100 с.
113. Усмонов, И. Воситаҳои ахбори омма ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2003. – 64 с.
114. Усмонов, И.К. Журналистика. Ҷилди 3 [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2008. – 448 с.
115. Усмонов, И. Таърихи журналистикаи тоҷик [Матн] / И. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе, 2008. – 280 с.
116. Усмонов, И. Жанрҳои публитсистика [Матн] / И. Усмонов. – Душанбе, 2009. – 139 с.
117. Усмонов, И. Журналистика. Ҷилди 4 [Матн] / И.К. Усмонов. – Душанбе, 2011. – 473 с.
118. Усмонова, Н., Маликов, И. Истиқлолият ва рушди ВАО-и Тоҷикистон [Матн] / Н. Усмонова, И. Маликов // Журналистика ва замони муосир (маҷмуаи мақолаҳои илмӣ). Барориши 4. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. С. 15-21.
119. Угрюмов, В.Б. Ежедневник производственного объединения: типологические черты [Текст] / В.Б. Угрюмов // Журналистика. Пресса. Аудитория. Выпуск 4. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. – С. 72-82.

120. Ученова, В.В. Творческие горизонты журналистики [Текст] / В.В. Ученова. М.: МГУ, 1976. – 204 с.
121. Ученова, В.В. Гносеологические проблемы публицистики [Текст] / В.В. Ученова. – М.: МГУ, 1991. – 72 с.
122. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи воқуниши шахсони мансабдор ба маводҳои танқидӣ ва таҳлилии Воситаҳои ахбори омма» [Матн] / Равшангари афкори ҷомеа. – Душанбе: Деваштиҷ, 2009. – С. 4-5.
123. Хайдорн, Н. Политический образ как репрезентант политической ситуации в газете: его формирование и эволюция [Текст] / Н. Хайдорн // Журналист. Пресса. Аудитория. Межвузовский сборник. Под редакции проф. И.П. Лисаковой, проф. Ю.Н. Солнина. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. – С. 97-105.
124. Хушкадамова, Х. Образ женщин в современной таджикской журналистике [Текст] / Х. Хушкадамова. – Душанбе: Шарқи озод, 2006. – 264 с.
125. Ҳамдампур, Ш. Ёро як рӯз пеш аз маргаш куштанд [Матн] / Ш. Ҳамдампур // Ёро як рӯз пеш аз маргаш куштанд. – Душанбе, 2015. – С. 11-15.
126. Ҳосман, К. Бӯҳрон ва вичдон: Ахлоқи рӯзноманигорӣ [Матн] / К. Ҳосман. – Техрон: Дафтари мутолиот ва тавсеаи расонаҳо, 1388. – 188 с.
127. Черепанов, М.С. О приметах жанров [Текст] / М.С. Черепанов // Вестник Московского университета, ист. -филологич. серия. – 1959 – № 1. – С. 67-72.
128. Шариатпаноҳӣ, Ҳ. Мусоҳибаи матбуотӣ [Матн] / Ҳ. Шариатпаноҳӣ // Рӯзноманигории хирфай (маҷмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 165-174.
129. Шарифзода, Қ. Таҷлили 10-солагии рӯзнома [Матн] / Қ. Шарифзода // Садои мардум. – 2001. – 27-уми июл.
130. Шарифзода, К. Тенденция развития журналистика в суверенном Таджикистане [Текст] / К. Шарифзода // Мушкилоти озодии суҳан

- (Мачмуаи мақолаҳо ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Деваштич, 2009. – С. 53-79.
131. Шарифзода, Қ. Фазилати раҳбарии Шерализода / Қ. Шарифзода // Ўро як рӯз пеш аз маргаш куштанд. – Душанбе, 2015. – С. 49-54.
132. Шарифзода, Қ. Газета (Рӯзнома) аз таърих, вазифаҳои иҷтимоӣ, таснифот ва сохтори редакцияи он. Дастури таълимӣ, Қисми 1 [Матн] / Қ. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 104 с.
133. Шитсал, А.Г. Русский типографический шрифт. Вопросы истории и практики применения [Текст] / А.Г. Шитсал. – М., 1974. – 248 с.
134. Шукрхоҳ, Ю. Хабар [Матн] / Ю. Шукрхоҳ. – Техрон: Маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1374. – 163 с.
135. Шукрхоҳ, Ю. Авомили муассири баргузиниши ахбори хориҷӣ [Матн] / Ю. Шукрхоҳ // Рӯзноманигории ҳирфай (мачмуаи мақолот). Ба эҳтимоми Фарид Қосимӣ. – Техрон: Вазорати фарҳанг ва иршоди исломӣ, маркази мутолиот ва таҳқиқоти расонаҳо, 1381. – С. 76-85.
136. Шукуров, М. Тадқиқи бадеӣ ва ҷанбаи публитсистӣ [Матн] / М. Шукуров // Мактаби одамият: Баъзе масъалаҳои адабиёт ва маънавият. – Душанбе: Адиб, 1991. – С. 73-91.

II. Манбаъ:

137. Абдулвоҳидов, Б. Фатҳи коинот шарт нест [Матн] / Б. Абдулвоҳидов // Садои мардум. – 1991. – 5-уми ноябр.
138. Абдулвоҳидов, Б. Баҳори умр [Матн] / Б. Абдулвоҳидов // Садои мардум. – 1992. – 21-уми октябр.
139. Абдулвоҳидов, Б. Саховати марди ҳалолкор [Матн] / Б. Абдулвоҳидов // Садои мардум. – 1993. – 28-уми март.
140. Абдулвоҳидов, Б. Мусофири роҳи ҳақиқат [Матн] / Б. Абдулвоҳидов // Садои мардум. – 1997. – 26-уми июл.

141. Абдулло, Д. Баҳри рушди минбаъдаи бонк кӯшиш хоҳем кард [Матн] / Д. Абдулло // Садои мардум. – 2010. – 17-уми август.
142. Абдулло, Д. Мазраи сабз [Матн] / Д. Абдулло // Садои мардум. – 2023. – 25-уми январ.
143. «Аз паи беҳбуди зиндагии мардумем». Мусоҳибаи хабарнигори «Садои мардум» Муҳаммадшарифи Бобошох бо вазири савдою захираҳои моддии Тоҷикистон Ҳ.Ҳ. Солиев [Матн] // Садои мардум. – 1992. – 25-уми июл.
144. Аз робитаҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Қатар қаноатмандем. Мусоҳибаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо рӯзномаи «Аш Шарқ»-и Давлати Қатар [Матн] // Садои мардум. – 2021. – 9-уми январ.
145. Азизов, А. Президент Эмомалӣ Раҳмон ва масъалаҳои глобалии об [Матн] // Садои мардум. – 2010. – 16-уми август.
146. Асозода, С., Назар, В. Соҳибдиле саршор аз фарёди ишқ [Матн] / С. Асозода, В. Назар // Садои мардум. – 2022. – 10-уми май.
147. Афардӣ, С.Р. Фарёди рангҳо [Матн] / С.Р. Афардӣ // Садои мардум. – 1995. – 4-уми феврал.
148. Бодо муборак гӯямат Наврӯзи ман Наврӯзи ту [Матн] // Садои мардум. – 1994. – 20-уми март.
149. Гулистон. Зарраи меҳр [Матн] / Гулистон // Садои мардум. – 1994. – 6-уми март.
150. Иноятон, Н. Шакли нави хоҷагӣ манфиат овард [Матн] / Н. Иноятон // Садои мардум. – 1998. – 11-уми март.
151. Истиқлолиятро сано хонда, ҳақиқатро ситоиш кардаам. Сухбаторо Ворис [Матн] // Садои мардум. – 2021. – 1-5-уми январ.
152. Каримов, А. Хат ва забон [Матн] / А. Каримов // Садои мардум. – 1993. – 21-уми июл.
153. Клетский, Ю. Оқибати мавқеи бетарафӣ [Матн] / Ю. Клетский // Садои мардум. – 1992. – 24-уми июл.

154. Маҳкамов, Қ. Кӯш, то халқро ба кор ой [Матн] / Қ. Маҳкамов // Садои мардум. – 1991. – 1-5-уми январ.
155. Меррем, Г. Пешомадҳои чараёни истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон ва нақши Созмони Милали Муттаҳид [Матн] / Г. Меррем // Садои мардум. – 1999. – 4-уми март.
156. Мирзо, Д. Писари раис [Матн] / Д. Мирзо // Садои мардум. – 2022. – 5-уми июл.
157. Мирсаидов, Ҷ. Нахустин президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон [Матн] / Ҷ. Мирсаидов // Садои мардум. – 1998. – 11-уми март.
158. Мирхоча, А. Дар хусуси вазъияти Бадахшон [Матн] / А. Мирхоча // Садои мардум. – 11-уми январ.
159. Мулоқоти роҳбарияти Шуравӣ бо журналистон [Матн] // Садои мардум. – 1991. – 21-уми август.
160. Муртазо, Б. Чароғи равшани устод [Матн] / Б. Муртазо // Садои мардум. – 1995. – 3-уми июн.
161. Набавӣ, А. Таърихи як тақриз [Матн] / А. Набавӣ // Садои мардум. – 1998. 11-уми март.
162. Назрулло, Ҳ. Айб дар ош аст ё дар мош? [Матн] / Ҳ. Назрулло // Садои мардум. – 2005. – 22-юми ноябр.
163. Назруллоев, Ҳ. Шукрона ё худ достоне хурд аз рӯзгори як раҳнаварди роҳи маърифат [Матн] / Ҳ. Назруллоев // Садои мардум. – 2008. – 4-уми март.
164. Нарезам қимати лафзи дариро. Мусоҳибаи Тиллоӣ Некқадам бо раиси баҳши Бунёди забонҳои вилояти Кӯҳистони Бадахшон Бахтибек Асалбеков [Матн] // Садои мардум. – 1993. – 21-уми июл.
165. Некқадам, Т. Чун ҳунар доим ҷавонӣ [Матн] / Т. Некқадам // Садои мардум. 2002. – 16-уми октябр.
166. Нурзода, Н. Омезиши дин ва сиёсат – омили тавсеаи ифротгароии динӣ [Матн] / Н. Нурзода // Садои мардум. – 2017. – 31-уми январ.

167. Раҳмон, Э. Ба ҳайати эҷодии рӯзномаи «Садои мардум» [Матн] / Э. Раҳмон // Садои мардум. – 2001. – 27-уми июн.
168. Раҳмон, Э. Воситаҳои ахбори омма ба ташаққули афкори ҷомеа таъсири муктадир ва муассир мерасонанд [Матн] / Э. Раҳмон // Садои мардум. – 2012. – 13-уми март.
169. Раҷабзода, Ш. Занги ёдҳо [Матн] / Ш. Раҷабзода // Садои мардум. – 2021. – 14-уми январ.
170. Раҷабов, С. Дунавият иродаи халқ аст [Матн] / С. Раҷабов // Садои мардум. – 1999. – 5-уми март Рустам, Ғ. Навои рӯзгор [Матн] / Ғ. Рустам // Садои мардум. – 1996. – 29-уми июн.
171. «Рӯзноманигорони «Садои мардум» асосгузори журналистикаи муосири тоҷиканд». Мусоҳиба бо нахустин котиби масъул, собиқ ҷонишини сармуҳаррири «Садои мардум», роҳбари медиа-холдинги «Оила» Шариф Ҳамдампури. Мусоҳиб: Шариф Атобуллоев [Матн] // Садои мардум. – 2021. – 27-уми июл.
172. Рустамзода, М. Марзбони марзи ҳарфу сухан [Матн] / М. Рустамзода // Садои мардум. – 2022. – 26-уми май.
173. Сабурона меҳнат намоем, мушкилиҳо мегузаранд, – меғӯяд Раиси шаҳри Хоруғ Ҷумъахон Зарифхонов. Таҳияи Муҳиддини Шоҳинбод [Матн] // Садои мардум. – 1996. – 13-уми январ.
174. Самад, А. Бо дилу дасти пок [Матн] / А. Самад // Садои мардум. – 1995. – 18-уми март.
175. Соли 2022 барои Тоҷикистон хотирмону таърихӣ буд. Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати фарорасии Соли нави милодии 2023 [Матн] // Садои мардум. – 2023. – 2-юми январ.
176. Сӯхтани мо баҳри соҳтан аст. Мусоҳибаи хабарнигори «Садои мардум» бо вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон Бобохон Маҳмадов [Матн] // Садои мардум. – 1999. – 11-уми март.

177. Табаров, С. Ҳамқадами замон. Аз ғаёлияти журналистии Бобочон Ғафуров [Матн] / С. Табаров // Садои мардум. 1998. – 4-уми март.
178. Телевизиони Кӯлоб ҳамқадами чашнхост. Мусоҳибаи Б. Абдулвоҳидов бо директори телевизиони Кӯлоб С. Эргашев [Матн] // Садои мардум. – 2006. – 4-уми апрел
179. Тоҳиров, С., Бобиев, Х. Бухрони об ва истифодаи «дарёи фазой» [Матн] / С. Тоҳиров, Х. Бобиев // Садои мардум. – 2003. – 28-уми август.
180. Файзалӣ, Т. Модаре, ки қаҳрамони меҳнат аст [Матн] / Т. Файзалӣ // Садои мардум. – 2012. – 8-уми март.
181. Хишти аввали «Садои мардум». Мусоҳибаи Мухтори Абдуллоҳ бо Додочон Раҷабӣ [Матн] // Садои мардум. – 2001. – 4-уми январ.
182. Холиқов, А. Тамаддуни ҳукукии ориёӣ ва худшиносии миллии тоҷикон [Матн] / А. Холиқов // Садои мардум. 2006. – 20-уми май.
183. Ҳалимшо, С. Миллати созанда ё сӯзанда? [Матн] / С. Ҳалимшо // Садои мардум. – 1991. – 3-уми январ.
184. Шарифов, Х. Улуғзода дар «Боғи ятим» [Матн] / Х. Шарифов // Садои мардум. – 1995. – 8, 12 ва 15-уми июн.
185. Шаҳзод, П. Зане аз диёри нур [Матн] / П. Шаҳзод // Садои мардум. – 2023. – 7-уми март
186. Шерализода, М. Сухане чанд ба ҳаводорони рӯзнома [Матн] / М. Шерализода // Садои мардум. – 1991. – 1-5-уми январ.
187. Шоҳзода, А. Дар зодрӯзи «Садои мардум» [Матн] / А. Шоҳзода // Садои мардум. – 1991. – 1 – 5 - уми январ.
188. Шоҳқосимов, Ш. Ҳофизи ваҳдатсаро [Матн] / Ш. Шоҳқосимов // Садои мардум. – 2010. – 21-уми август.
189. Шоҳқосимов, Ш. «Найрӯд»-ро Майсан машҳури ҷаҳон кард [Матн] / Ш. Шоҳқосимов // Садои мардум. – 2010. – 14-уми сентябр.

Б) РҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон:

- [1-М]. Султонов, М. Омилҳои пайдоиш ва ташаккули рӯзномаи «Садои мардум» [Матн] / М. Султонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – №3. – С. 255-261.
- [2-М]. Муродӣ, М., Султонов, М. Воқеиятҳои муҳимми рӯз ва инъикоси онҳо дар жанрҳои хабар ва мусоҳиба (дар мисоли маводди рӯзномаи «Садои мардум») [Матн] / М. Муродӣ, М. Султонов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2024. – №3 (67). – С. 89-100.
- [3-М]. Султонов, М. Мавқеи жанрҳои таҳлилӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» (дар мисоли мухбирнома ва табсира) [Матн] / М. Султонов // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. – Душанбе, 2024. – №3 (11). – С. 175-185.
- [4-М]. Султонов, М. Доир ба се марҳалаи инкишофи рӯзномаи «Садои мардум» [Матн] / М. Султонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – №7. – С. 316-322.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [5-М]. Султонов, М. Мавқеи жанрҳои таҳлилӣ дар рӯзномаи «Садои мардум» [Матн] / М. Султонов // Сборник материалов Международной научнопрактической конференции «Стратегии и тренды развития журналистики, филологии и лингводидактики» (Душанбе: РТСУ, 24 ноября 2024). – Душанбе, 2024. – С. 177-183.

[6-М]. Султонов, М. Вижагиҳои омӯзиши забон дар жанрҳои мусоҳиба (дар мисоли рӯзномаи «Садои мардум») [Матн] / М. Султонов // Сборник материалов республиканской научно-практической конференции «Перспективные направления развития методики обучения русскому языку как неродному и иностранному» (Душанбе: РТСУ, 28 ноября 2024). – Душанбе, 2024. – С. 96-102.